

Rajapinnoilla

Lapsen erityisten
tarpeiden huomioiminen
sijaishuoltopaikan
valinnassa

Rajapinnoilla

Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen
sijaishuoltopaikan valinnassa

Lastensuojelun Keskusliitto
2016 Helsinki

Päivi Sinko
Lastensuojelun Keskusliiton työryhmä: Miia Pitkänen, Susanna Hoikkala, Kirsi Pollari
& Taina Martiskainen

© Lastensuojelun Keskusliitto ja kirjoittajat

Graafinen suunnittelu: Veikko Anttila / Kinestasis Oy

ISBN 978-952-7002-19-3

Sisältö

1. Johdanto	4
2. Sijaishuoltopaikan valintaa ohjaavat velvoitteet ja periaatteet	7
2.1 Lapsen edusta ja sijaishuoltopaikan valinnasta	
kansallisessa lainsäädännössä	8
2.2 Lapsen etu ihmisoikeussopimuksissa ja kansainvälisissä asiakirjoissa	9
2.3 Sijaishuoltopaikan valinnan rajapinnoilla	10
2.4 Lapsen osallisuudesta	12
3. Selvityksen toteutus	14
4. Sijoitustyöskentelyn haasteet nykyisessä palvelujärjestämässä .	16
4.1. Maahanmuuttajataustaisten lasten erityiskysymyksiä	19
4.2. Lastensuojelun ja vammaispalveluiden välimaastossa	22
4.3. Lastensuojelun ja psykiatrian yhteistyö	25
5. Lastensuojelun arvioinnin käytännöt	31
5.1. Tieto arviointityön elementtinä	33
5.2. ”Nopea case on harvoin hyvä case”	
– Aika arviointityön elementtinä	36
6. ”Lapsen täytyy olla osallinen, ei oo muuta vaihtoehtoa”	
– Lapsen osallisuus	38
7. Läheissuhteiden merkitys	46
8. Sijaishuoltopaikan muutos	53
9. Johtopäätöksiä ja käytännön työvälineitä	58
10. Jatkopohdintaan	
– Suosituksia käytännön lastensuojelutyöhön	68
Lähdetiedot ja huomautukset	72

1.

Johdanto

Nkyisten periaatteiden mukaan lastensuojelun sijaishuoltoon turvautaan tilanteessa, jossa lapsen kasvu ja kehitys ovat vakavasti vaarantuneet, eikä perhe ole autettavissa ehkäisevillä tai lastensuojelun avohuollon palveluilla. Sijaishuollon tarkoituksena on suojella lasta sekä turvata hänen tasapainoinen kehityksensä ja hyvinvointinsa. Lapsen huostaanotto ja sijoittaminen oman kodin ulkopuolelle sisältävät merkittävää julkisen vallan käyttöä, ja tilanteessa lapsen oikeuksien toteutumisen varmistaminen on erityisen tärkeää. Lapselle sijoitus on usein iso ja vaativa elämänmuutos, joka käytännössä vaikuttaa lapsen elämään usealla eri osa-alueella. Arjen uudelleenrakentuminen tarkoittaa muun muassa lapsen asuinpaikan sekä hänen kasvustaan ja kehityksestään huolta pitävien aikuisten vaihtumista. Niiden lisäksi saattavat muuttua myös lapsen päiväkotitai koulu sekä harrastusten ja vapaa-ajan viettämisen paikat ja muodot. Sijaishuollon järjestämisessä on erityisen tärkeää ottaa huomioon myös lapsen mahdollisuudet pitää yhteyttä hänelle läheisiin ihmisiin. Lähtökohtana on, että sijaishuolto rakennetaan aina kunkin lapsen yksilöllisen tilanteen sekä yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukaan.

Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshoidon tai muulla tarkoituksenmukaisella tavalla. Perhehoito on asetettu ensisijaiseksi sijaishuoltomuodoksi suhteessa laitoshuoltoon¹. Edellytyksenä on, että perhehoito arvioidaan toimivimmaksi vaihtoehdoksi ja perhesijoitukselle voidaan tarjota riittävät tukitoimet.² Lastensuojelulaissa (13.4.2007/417) edellytetään läheisverkoston kartoittamista eli sen selvittämistä, millaiset mahdollisuudet läheisverkostolla on ottaa lapsi luokseen asumaan sekä olla sijoituksen tukena.³

Lastensuojeluprosessissa on useita merkittäviä arvioinnin kohtia, ja yksi vaativimmista on lapsen sijoitukseen ja sijaishuoltopaikan valintaan liittyvä arviointi. Lastensuojelulain mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän eli vastuusosiaalityöntekijän rooli on keskeinen sijoitusten suunnittelussa, ja hänen vastuullaan on kokonaisvaltainen arvio lapsen tilanteesta ja niistä tarpeista, joihin sijaishuollolla pyritään vastaamaan.⁴ Sijaishuoltopaikan sopivuuden pohdinnassa keskeistä on, miten valittu paikka pystyy vastaamaan lapsen tuen ja palvelujen tarpeisiin.⁵

Vastuusosiaalityöntekijän on kyettävä tekemään vaativaa arviointityötä lapsen oikeuksia kunnioittavan päätöksenteon pohjaksi usein sangen jännitteisessä tilanteessa. Prosessissa on ensinnäkin paljon toimijoita. Sen lisäksi asiakkaiden tunteet saattavat olla pinnassa ja ne voivat olla ristiriitaisia. Tässä arvioinnin kohdassa vaaditaan työntekijältä erityistä osaamista ja ammattitaitoa, herkkyyttä ja eettisyyttä sekä kykyä avoimeen pohdintaan ja reflektioon. Käytettävissä olevan tiedon määrä vaihtelee, mutta useimmiten sosiaalityöntekijällä on tässä tilanteessa käytössään jo paljon lapsen asiakkuuden aikana kerättyä tietoa.

Sijaishuoltopaikan valinnassa voidaan joutua kohtaamaan omanlaisiaan haasteita tilanteessa, jossa lastensuojelun asiakkaana olevalla lapsella on erityisiä tarpeita. Ne voivat liittyä esimerkiksi siihen, että lapsella on jokin elämään vaikuttava vamma tai maahanmuuttajatausta tai siihen, että hän tarvitsee mielenterveyspalveluita arjesta selviytyäkseen. Joidenkin lasten kohdalla lastensuojelulla on rajapintaa kaikkien näiden

asioiden kanssa. Erityisen vaativaa on turvata näiden lasten oikeuksien paras mahdollinen toteutuminen sijoitustilanteessa ja sijaishuollon järjestämisessä.

Tällaisissa tilanteissa olevat lapset on tunnistettu erityisiksi niin lastensuojelua koskevista selvityksistä kuin käytännön työssä⁶. Toimiva lastensuojelu selvitysryhmän loppuraportissa⁷ on tuotu esille, että huomiota tulisi kiinnittää näiden lasten asemaan lastensuojelussa. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimusta valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea on kehottanut kiinnittämään erityistä huomiota kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten, vammaisten lasten, pakolaislasten sekä vähemmistöihin kuuluvien lasten oikeuksiin ja tarpeisiin ja esittänyt huolensa siitä, että näihin ryhmiin kuuluvat lapset ovat erityisen alttiita syrjinnälle. Jäsennettyä tietoa siitä, **miten** näiden lasten tilanne arvioidaan ja huomioidaan sijaishuoltopaikan valinnassa käytännön lastensuojelutyössä, on kuitenkin niukasti.

Tässä raportissa tarkastellaan lapsen sijaishuoltopaikan valintaa tilanteissa, joissa sijaishuollon toteuttamisessa liikutaan lastensuojelun ja muiden palveluiden rajapinnoilla lapsen erityistarpeista johtuen. Selvityksen tavoitteena on tuottaa ja lisätä tietoa vammaisten lasten, maahanmuuttajataustaisten lasten ja mielenterveyspalveluja tarvitsevien lasten erityistarpeiden arvioinnista ja huomioimisesta sijaishuoltopaikan valinnassa ja sijaishuollon järjestämisessä. Selvityksessä edellä mainittujen tilanteiden määrittely oli empirialle avointa eli niitä ei määritelty tiukasti etukäteen.

Raportin aluksi tarkastelemme sijaishuoltopaikan valintaa ohjaavia ja normittavia periaatteita, jonka jälkeen kuvaamme selvityksen konkreettisen toteuttamisen. Seuraavat luvut keskittyvät selvityksessä kerätyn aineiston tarkasteluun. Raportin loppuosa koostuu johtopäätöksistä ja suosituksista, jotka on nivottu niin sijaishuoltopaikan valintaa ohjaaviin periaatteisiin kuin esimerkkeihin, joita voidaan hyödyntää konkreettisen arviointityön ja päätöksenteon tukena.

2.

Sijaishuoltopaikan
valintaa ohjaavat
velvoitteet ja
periaatteet

2.1 Lapsen edusta ja sijaishuoltopaikan valinnasta kansallisessa lainsäädännössä

Lastensuojelua, sijaishuoltopaikan valintaa ja sijaishuollon järjestämistä ohjaavat kansallisen lainsäädännön lisäksi kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joiden noudattamiseen Suomen valtio on sitoutunut. Lastensuojelulain 50 §:n tarkoituksena on turvata se, että lapsen sijaishuolto toteutetaan laadukkaasti ja lapsen edun mukaisesti myös niissä tilanteissa, kun lapsen hoito ja huolto vaatii erityisosaamista.⁸ Säännöksellä velvoitetaan siihen, että sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarusuhteiden⁹ ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Säännöksessä edellytetään myös, että lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta tulee ottaa mahdollisuuksien mukaan huomioon sijaishuoltopaikan valinnassa. Olennaista on löytää lapsen etua parhaiten toteuttava ratkaisu, josta lastensuojelulaissa on säädetty varsin kattavasti¹⁰.

Lastensuojelulain 4 §:ssä velvoitetaan ottamaan ensisijaisesti lapsen etu huomioon, kun lastensuojelun tarvetta arvioidaan ja lastensuojelua toteutetaan. Lapsen edun arvioinnissa keskeistä on, miten eri toimenpiteet turvaavat lapselle seuraavat asiat:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

Kaikilla edellä mainituilla säännöksen kohdilla tulee olla merkitystä lapsen etua koskevassa kokonaisarvioinnissa. Lapsen etua tulisi arvioida lastensuojelun eri vaiheissa, niin lapsen asuessa kotona kuin hänen ollessaan sijaishuollossa. Lastensuojelulain perusteluiden mukaan arvioinnin tulisi tapahtua erityisesti suhteessa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983, jäljempänä lapsenhuoltolaki) mukaiseen lapsen huoltoon.¹¹ Matti Savolainen on lapsenhuoltolakia koskevassa teoksessaan todennut, että huollon kannalta ei voida pitää riittävänä sitä, että huoltajat takaavat lapsen fyysisten ja henkisten tarpeiden sekä lapsen osallistumisen oikeuden toteutumisen vaan vähintään yhtä olennaisena on pidettävä huoltajan ja lapsen välistä läheistä ihmissuhdetta, sen laatua ja lapselle osoitettua ymmärtämystä, kiintymystä ja hellyyttä.¹²

Lapsenhuoltolain perusteella lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361), 1 §)

Lapsen oikeuksien komitea on vuonna 2011 viimeisimmissä päätelmissään Suomelle pitänyt valitettavana sitä, ettei Suomen muussa lainsäädännössä kuin lastensuojelulaissa (LSL:n 4 §) viitata kattavasti lapsen edun periaatteeseen, sekä sitä, ettei lapsen edun periaatetta riittävästi ymmärretä tai oteta huomioon lapsia koskevassa päätöksenteossa. Vuonna 2015 voimaan tulleen sosiaalihuoltolain 5 §:ssä (Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301) viitataan lapsen edun periaatteeseen. Se on osittain yhdistetty yleiseen sosiaalihuollon asiakkaan edun periaatteeseen (SHL 4 §). Sosiaalihuoltolain mukainen lapsen edun periaate noudattaa pitkälti lastensuojelulain mukaista lapsen edun määrittelyä.

2.2 Lapsen etu ihmisoikeussopimuksissa ja kansainvälisissä asiakirjoissa

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (SopS 60/1991) 3 artiklassa edellytetään, että kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. YK:n lapsen oikeuksien komitea on korostanut lapsen edun ja lapsen oikeuksien välistä yhteyttä; lapsen etu toteutuu, kun hänelle lapsen oikeuksien yleissopimuksessa turvatut oikeudet toteutuvat.

Institutionaalisen tukensa lapsen etu ja osallisuus saavat paitsi lapsen oikeuksien yleissopimuksesta, myös muista ihmisoikeussopimuksista sekä kansainvälisistä asiakirjoista ja ohjelmista. Euroopan unionin perusoikeuskirjan erityisesti lasten oikeuksia koskevassa artiklassa (24 artikla) lapsen etu ja osallisuus ovat vahvasti esillä¹³. Vaikka Euroopan ihmisoikeussopimukseen (SopS 19/1990) ei sisällykään lapsia koskevia erityismääräyksiä eikä erityisiä säännöksiä lasten ihmisoikeuksista, koskevat sopimuksen oikeudet jakamattomasti ja yhtäläisesti sekä aikuisia että lapsia. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin totesi ratkaisussa Sahin v. Saksa¹⁴ lapsen oikeuksien yleissopimuksen sisältävän lasten ihmisoikeudet ja ne standardit, joihin kaikkien valtioiden tulee pyrkiä

toteuttaessaan lasten oikeuksia.¹⁵ Lapsen edun periaate näkyy erityisesti ihmisoikeustuomioistuimen 8 artiklaa¹⁶ koskevassa oikeuskäytännössä, jossa on kysymys lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta, adoptiosta ja lastensuojelusta. Myös lasten oikeuksien käyttöä koskevassa eurooppalaisessa yleissopimuksessa (SopS 13/2011) korostetaan lasten osallistumisen oikeutta sekä lapsen edun mukaista harkintaa. Vammaisten lasten osalta merkittävä ihmisoikeussopimus on YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 27/2016, nk. vammaisyleissopimus), jonka 7 artikla koskee erityisesti vammaisia lapsia. Kyseinen sopimuskohta velvoittaa ottamaan ensisijaisesti huomioon lapsen edun kaikissa vammaisia lapsia koskevissa toimissa. Vammaisyleissopimus pitää sisällään ajatuksen siitä, että vammaisen lapsi on ensisijaisesti lapsi, jolla on oikeus nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa (7 artikla 1 kohta).

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa ei erikseen määritellä, mitä lapsen edulla kussakin yksittäisessä tilanteessa tarkoitetaan, vaan kyse on nimenomaan lapsen etua parhaiten toteuttavan ratkaisun punninnasta ja harkinnasta. Lapsen edun arviointi on lapsen oikeuksien komitean mukaan ainutkertainen toimenpide, joka tulisi suorittaa kussakin yksittäisessä tapauksessa ottaen huomioon kutakin lasta tai lapsiryhmää koskevat erityisolosuhteet ja yksilöllinen tilanne. Komitean mukaan lapsen edun määrittäminen tulisikin aloittaa arvioimalla niitä erityisolosuhteita, jotka tekevät lapsesta ainutlaatuisen. Lapsen etu määrittyy yksittäisen lapsen kohdalla tilanne- ja tapauskohtaisesti, ja arviointiin sisältyy aina myös tulkintaa.¹⁷ Lapsen edun määrittely edellyttää aikuisilta hyvää lapsen oikeuksien tuntemusta sekä sitä, että aikuiset ovat selvillä lasten näkemyksistä. Kun lapsen etua ja hyvinvointia pohditaan, apuna on myös ajantasainen ja uusin tutkimustieto muun muassa lapsen kasvusta ja kehityksestä sekä vuorovaikutussuhteiden laadusta ja merkityksestä.

Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan nostanut esille, että lapsen etua harkittaessa huomiota tulisi kiinnittää erityisesti lapsen omiin näkemyksiin, lapsen identiteettiin ja taustaan, perheen ja perhesuhteiden vaalimiseen, lapsen huoltoon, suojaamiseen ja turvallisuuteen liittyviin kysymyksiin, lapsen haavoittuvaan asemaan sekä lapsen terveyteen ja koulutukseen.¹⁸ Lapsen edun perimmäisenä tarkoituksena tulisi olla sekä kaikkien yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien täysimääräisen ja tehokkaan nautinnan että lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen takaaminen.

2.3 Sijaishuoltopaikan valinnan rajapinnoilla

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan perheen erottamisen estäminen ja perheen yhtenäisyyden säilyttäminen ovat lastensuojelujärjestelmän keskeisiä elementtejä. Sopimuksen 9 artikla velvoittaa, ettei lasta saa erottaa vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi silloin, kun toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista (9 artikla). Lisäksi yleissopimuksen mukaisesti tulee taata, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä, jotka koskevat erityisesti turvalli-

suutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa (3 artikla 3 kohta).

Lapsella, joka erotetaan toisesta tai molemmista vanhemmistaan, on sopimuksen mukaan oikeus ”ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, paitsi jos se on lapsen edun vastaista” (9 artikla).¹⁹ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännöissään korostanut huostaanoton luonnetta väliaikaisena toimenpiteenä, joka on lopettava niin pian kuin olosuhteet sallivat ja jonka aikana käytettävien erityistoimenpiteiden tulee olla sopusoinnussa perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävän perimmäisen päämäärän kanssa. Lastensuojelulain mukaan sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä (lastensuojelulain 4 § 3 momentti).

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa veloitetaan myös sijaishuoltopaikkaa harkittaessa kiinnittämään asianmukaista huomiota ”jatkuvuuden toivottavuuteen” lapsen kasvatuksessa (lapsen oikeuksien yleissopimuksen 20 artikla 3 kohta). ”Jatkuvuudella” tarkoitetaan paitsi yhteyttä vanhempien, perheen ja oman yhteisön kanssa, myös toimenpiteitä, joilla voitaisiin välttää lasten uudelleensijoittamiset.²⁰

Kun harkitaan lapsen edun mukaista sijaishuoltopaikkaa lapselle, tulee huomioida myös lapsen etninen, uskonnollinen ja kielellinen tausta (lapsen oikeuksien yleissopimus 20 artikla)²¹. YK:n lapsen oikeuksien komitea täsmentää ilman huoltajaa tulleita lapsia koskevassa yleiskommentissaan lapsen edun määrittelyssä huomioitavia seikkoja silloin, kun lapsi on vieraassa maassa ilman huoltajaansa. Lapsen etua punnitaan tällöin kontekstissa, jossa vaikuttavat niin lapsen kansalaisuus kuin hänen saamansa kasvatus tai hänen etninen, kulttuurinen ja kielellinen taustansa, samoin kuin hänen mahdollisesti erityisen haavoittuva asemansa ja suojelun tarpeensa. Näiden lasten kohdalla lapsen edun vaaliminen kiinnittyy vahvasti heille määrättävään edustajaan, koska heillä ei ole omaa huoltajaa maassa.²² Kansainvälisesti laadittuihin sijaishuollon ”Quality4Children”-standardeihin tulee myös erityinen sisältö silloin, kun lapsi tulee maahanmuuttajaperheestä.²³

Vammaisten lasten osalta sijaishuoltopaikan valintaa ohjaa myös YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus. Siinä edellytetään, että lasta ei saa erottaa vanhemmistaan pelkästään lapsen tai hänen vanhempansa vammaisuuden vuoksi. Tähän on kiinnittänyt huomiota myös lapsen oikeuksien komitea yleiskommentissaan.²⁴ Jos vammaisen lapsi tarvitsee sijaishuoltoa, sijaishuoltopaikan valinnassa tulisi huomioida lapsen yksilölliset ja erityiset tarpeet. Lapsen oikeuksien komitea on lisäksi korostanut, että sijaishuoltopaikat tarvitsevat koulutusta ja riittävästi tukea, jotta ne pystyvät huolehtimaan vammaisesta lapsesta asianmukaisella tavalla²⁵. Keskeistä on myös huolehtia ympäristön esteettömyydestä, jotta apuvälineitä liikkumiseensa käyttävä lapsi voi toimia ja osallistua yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa. Esteettömyys ja saavutettavuus laaja-alaisesti ymmärrettyinä ovat vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen tulkintaa ohjaavia yleisiä periaatteita²⁶. Eduskunnan oikeusasiamies on tarkastuskäynneillään kiinnittänyt huomiota siihen, että lastensuojelun sijaishuollon yksiköissä on ollut puutteita sisätilojen ja pihaympäristön esteettömyyden suhteen.²⁷

YK:n lapsen oikeuksien komitea on viimeisimmissä Suomelle antamissaan päätelmissä ja suosituksissa ilmaissut huolensa laitoksiin sijoitettujen lasten määrästä ja toistuvista sijoituksista sekä sijaishuollossa olevien lasten riittämättömistä mielenterveyspalveluista. Komitea on kiinnittänyt huomiota myös siihen, ettei sopimusvaltiossa ole yhtenäisiä kansallisia standardeja sijaishuoltoon sijoittamisen kriteereistä, hoidon suunnittelusta ja sijoituspäätösten säännöllisestä uudelleenarvioinnista ja ettei sijoituspaikkoja valvota ja seurata riittävästi. Lisäksi komitea on huolestunut siitä, ettei ilman vanhempien hoitoa jääneiden, kuten laitoksiin sijoitettujen, lasten käytössä ole tehokkaita valitusmenetelmiä.²⁸

YK:n lasten sijaishuoltoa koskevilla ohjeilla (UN Guidelines for the Alternative Care of Children)²⁹ pyritään varmistamaan, ettei lapsia sijoiteta tarpeettomasti sijaishuoltoon, ja jos sijaishuoltoon päädytään, se tulee toteuttaa asianmukaisissa olosuhteissa, jotka vastaavat lapsen oikeuksia ja etua.³⁰ Lapsen oikeuksien komitea on suositellut, että Suomi ottaa huomioon edellä mainitut lasten sijaishuoltoa koskevat ohjeet, jotka eivät komitean mukaan ole Suomessa tarpeeksi tunnettuja.³¹ Merkittäviä ovat myös Euroopan neuvoston ministerikomitean suositukset sijaishuollosta ("Recommendation on the rights of children living in residential institutions"³²), jotka korostavat lapsen etua ja osallisuutta sekä syrjinnän kieltoa tilanteessa, jossa lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Euroopan neuvosto on antanut omat suosituksensa liittyen vammaisten lasten oikeuteen asua omassa yhteisössään ja inklusion edistämiseen ("Recommendation on deinstitutionalisation and community living of children with disabilities")³³.

2.4 Lapsen osallisuudesta

Lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että lapsen etua ei voida luotettavasti arvioida ilman lapsen omien näkemysten selvittämistä. Haasteena on kuitenkin pidetty sitä, että vaikutelman antaminen lasten kuuntelemisesta on suhteellisen helppoa, mutta asianmukaisen painoarvon antaminen heidän näkemyksilleen edellyttää todellista muutosta aikuisten toimintaperiaatteissa ja käytännöissä.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikla 12 takaa jokaiselle lapselle, joka kykenee muodostamaan näkemyksensä, oikeuden ilmaista ne vapaasti kaikissa häntä koskevissa asioissa ja oikeuden saada oman näkemyksensä huomioon otetuksi. Artikla koskee sekä yksittäisen lapsen että lapsiryhmän oikeutta saada näkemyksensä huomioon otetuiksi ennen lasta tai lapsia yleisemmin koskevien ratkaisujen tekemistä. 12 artiklan mukaan lapsen näkemykset häntä koskevissa asioissa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti (12 artikla 1 kohta). Artikla velvoittaa myös antamaan lapselle mahdollisuuden tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toiminna (12 artikla 2 kohta).

Vaikka sopimuksessa ei varsinaisesti käytetä käsitettä *osallistuminen*, lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan todennut juuri siitä olevan kysymys.

Lapsen oikeus osallistua on otettu myös lastensuojelulaissa varsin vahvasti huomioon. Lastensuojelulain osallistumisoikeuksia koskeva sääntely on sisällöllisesti hyvin yhteneväinen lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan ja lapsen oikeuksien käyttöä koskevan sopimuksen 3 ja 6 artiklan kanssa. Lapsen oikeuksien komitea on painottanut, että lapsen kuulemisen toteuttamisessa lähtökohtana ja oletusarvona on luottamus lapsen kyvykkyyteen ilmaista mielipiteensä häntä koskevassa asiassa. Myös lastensuojelulain esityöt korostavat voimakkaasti lapsen perus- ja ihmisoikeutena turvatun osallistumisoikeuden toteuttamista lastensuojelussa.

Lapsen oikeuksien komitea on ilmaissut huolensa siitä, että osallistumisen oikeus ei täysin toteudu varsinkaan pienten lasten ja niiden lasten osalta, joilla on esimerkiksi vammansa vuoksi vaikeuksia ilmaista mielipiteensä. Erityisen tärkeää tämän oikeuden toteutumisen kannalta on se, että lapsilla, jotka tarvitsevat tukea ja apua itsensä ilmaisuun ja vuorovaikutukseen, on mahdollisuus saada sitä riittävästi ja heidän on voitava käyttää niitä viestintätapoja, joilla he luontevimmin pystyvät kommunikoimaan. Tähän velvoittaa myös vammaisyleissopimus, jossa korostetaan vammaisten lasten yhdenvertaista asemaa ja oikeutta saada apua ja tukea näkemystensä ilmaisuun (7 artikla).

Euroopan neuvosto on lasten oikeuksiin liittyvässä strategiassaan³⁴ sekä lapsiohjelmassaan³⁵ tuonut aktiivisesti esille lasten osallisuuden ja osallistumisoikeuden tärkeyttä. Se on antanut asiaan liittyvän suosituksen ja julkaissut esimerkiksi arviointivälineen³⁶ lasten osallisuus oikeuden vahvistamisen tueksi. Euroopan neuvoston lapsiohjelman keskeiset dokumentit ovat hyviä lähteitä käytännön työn tueksi.³⁷

A close-up photograph of a person's legs and feet as they balance on a thin, yellow tightrope. The person's feet are positioned one in front of the other, with the front foot firmly planted on the rope and the back foot just behind it. The background is a blurred outdoor setting with green foliage, a wooden structure, and a clear blue sky. The text "3. Selvityksen toteutus" is overlaid in white on the right side of the image.

3. Selvityksen toteutus

Tässä raportissa kuvattu selvitys eteni kolmivaiheisesti. Ensimmäisessä vaiheessa LSKL:n korkeakouluharjoittelija Hannes Salonen koosti katsauksen aihealuetta koskevasta kotimaisesta ja kansainvälisestä kirjallisuudesta³⁸. Toinen vaihe sisälsi nykyisten sijaishuoltopaikan valintaan liittyvien arviointikäytäntöjen selvittämisen siten, että hanketutkija Päivi Sinko haastatteli puhelimitse eri kuntien ja kuntayhtymien työntekijöitä olemassa olevista toimintatavoista ja tämän selvityksen keskiössä olevista teemoista. Näitä keskusteluja kertyi yhteensä 15. Viimeisessä vaiheessa toteutettiin kolme fokusryhmähaastattelua, johon osallistujat kutsuttiin kohdennetusti. Niihin osallistui yhteensä 15 lastensuojelun ammattilaista (12 naista ja kolme miestä) eri puolelta Suomea. Heistä 10 oli julkisen ja viisi yksityisen sektorin edustajaa. Haastattelihoita oli kolme (Päivi Sinko, Kirsi Pollari ja Susanna Hoikkala), ja jokainen haastattelu kesti noin kolme tuntia. Haastattelut tallennettiin ja litteroitiin³⁹. Raportissa esitettävät sitaattit perustuvat sekä puhelin- että ryhmähaastatteluihin.

Edellä kuvattu materiaali on analysoitu temaattista jaottelua ja sisällön analyysia hyödyntäen. Sen lisäksi aineistoa on luettu lastensuojelulain, YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja muiden aihealueeseen liittyvien ihmisoikeussopimusten periaatteiden pohjalta ja niiden viitekehyksestä käsin. Tätä tarkastelua raportoidaan selvityksen loppuosassa, jossa johtopäätösten ohella esitetään konkreettisia kysymyksiä, jotka liittyvät lapsen edun punnintaan ja lapsen oikeuksien huomioimiseen sijaishuoltopaikan valinnassa.

4.

**Sijoitustyöskentelyn
haasteet nykyisessä
palvelujärjestämässä**

Viime vuosina on tavoiteltu painopisteen siirtämistä korjaavista lapsi- ja perhepalveluista ehkäiseviin palveluihin. Lapsi- ja perhepalveluiden järjestelmää sekä sitä koskevan lainsäädännön uudistusten myötä sijoitusten kynnyksen on arvioitu nousevan tai jo nousseen, kun useampia lapsia ja nuoria voidaan auttaa kotona intensiivisten avohuollon tukitoimien turvin (tehostettu perhetyö, sosiaaliohjaus eri muodoissaan jne.). Suuntausta pyritään vahvistamaan myös kansallisella lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmalla, jonka yhtenä tavoitteena on vähentää lasten huostaanottoja ja laitoshoidoa sekä hillitä kustannusten nousua.⁴⁰ Valtakunnallisesti huostaanottojen ja sijoitusten määrä on laskenut jonkin verran (Lastensuojelu 2014⁴¹ ja Ennakkotieto 2015⁴²). Myös joissakin niistä kunnista, joissa tätä raporttia varten haastatellut ammattilaiset työskentelevät, määrän lasku on ollut selkeää ja sen arvioidaan jatkuvan. Näin sijaishuollon palveluihin näyttävät ohjautuvan yhä useammin ne lapset, joilla on pitkä ja monipolvinen historia lastensuojelun ja muiden palveluiden asiakkaana sekä monenlaisia samanaikaisia ongelmia.

// ...meiän havaintojen mukaan tää on vaikeutunut tää asiakasprofiili. – – nää sissarajat ja maahanmuuttajat ja sitte erilaiset neurologiset ja psyykkiset pulmat."

Haastatteluissa tulikin esiin näkemys, että kaikki tai lähes kaikki sijoitetut lapset ovat nykyään tavalla tai toisella erityislapsia. Kaikilla on "jotain erityistä", kuten FASD (sikiöaikainen alkoholi-altistus, jonka kattotermi sisältää neljä eri diagnoosia; näistä tunnetuin on FAS), neuropsykiatrisia ongelmia tai käytöshäiriöitä.

// Kun tuntuu, et kaikilla lapsilla, jotka tulee vastaanottoon, ni jotakin neuropsykiatrista melkein tai jotakin on, ainaki selvittelyssä. Et onko semmost lasta, jol ei oo tässä suhteet erityisiä tarpeita, suurin piirtein välilä tuntuu."

Haastatteluissa konkretisoitui ylipäänsä sijaishuoltoon sijoittamisprosessien moninaisuus ja monenlaiset käytännöt sekä toimintamahdollisuuksien erot erilaisissa kunnissa. Toisessa ääripäässä työskentely on johdonmukaista, monialaista ja perinpohjaista, ja siihen sisältyy moniammatillista arviota ja aitoa punnintaa. Toisessa ääripäässä tilanne on karu: otetaan se paikka, joka jostakin saadaan. Osa haastatelluista toi myös esiin sen, että sijoitusprosessit perhe- ja laitoshuoltoon ovat osittain erilaiset. Ne eroavat muun muassa sen suhteen, miten lapsi otetaan mukaan työskentelyyn ja miten sijaishuoltopaikan sopivuutta käytännössä punnitaan.

Kunnat voivat olla hyvin eriarvoisessa asemassa sen suhteen, onko niillä käytössä oma sijaishuollon tiimi ja asiakasohjauksen työryhmä, arviointiin erikoistunut perhetukikeskus tai vastaanottolaitos, jossa on moniammatillinen tiimi (johon kuuluu esimerkiksi toimintaterapeutti, psykiatrisen sairaanhoitaja tai psykologi), vai tekeekö arviointia sosiaalityöntekijä yksin tai työparinsa tai satunnaisten yhteistyökumppanien kanssa. Joissakin kunnissa arviointi- ja paikanvalintaprosessissa on mukana useampia työntekijöitä, kun toisissa "vastuusosiaalityöntekijä tekee, kuten parhaaksi näkee".

Suurempien kaupunkien moniammatilliset tiimit tuottavat monipuolista arviointitietoa lapsen tilanteesta.

Meillähän on nykyään mahdollisuus käyttää psykologista apua siinä. Meil on jopa kolme psykologia perhehoidossa. Yksi heistä konsultoi koko ajan myös asiakasohjauksen työntekijöitä. Se on yhdessä todettu, et se on älyttömän tärkeä, ja sitä pitäis vaa saada enemmän, et tulee sitä ymmärrystä, ja että mitä tietyistä asioista seuraa sitte muutaman vuoden viiveellä, myöhemmin elämässä. Osattais kysyä oikeita asioita."

Sijaishuoltokentän tunteminen on työlästä, ja paikoista ei aina isommissakaan kunnissa tiedetä riittävästi. Tässä täysin eri asemassa ovat pienempien kuntien työntekijät, jotka joskus tekevät sijoituspäätöksiä hyvin yksin, ja joiden tieto sijaishuoltopaikoista voi olla epävarmaa tai sattumanvaraista. Isommissa kunnissa tai kuntayhtymissä tai erilaisissa kuntien yhteenliittymissä taas on keskitettyjä palveluja⁴³, joissa on kumuloituvaa tietoa sijaishuoltopaikoista ja niiden erityisosaamisesta.

Haastateltujen käsitykset vaihtelivat ja olivat osin täysin vastakkaisia esimerkiksi sen suhteen, miten vaikeasti oireileville nuorille löytyy nykyisin sijaishuoltopaikkoja. Joidenkin mukaan kyseisille lapsille on saatavilla hyviä ja hoidollisia paikkoja, kun taas toiset totesivat saatavuuden huonontuneen. Tämä kertonee osaltaan myös kuntien ja työntekijöiden erilaisesta tavasta organisoida asioita, löytää paikkoja ja ylipäänsä sukkuloida alati muuttuvassa sijaishuoltopaikkojen kentässä.

Yksi keskusteluissa esiin noussut seikka oli kunnan ulkopuolelta ostettujen lastensuojelupalvelujen **kilpailuttaminen**, joka on tuonut prosessiin uuden yllätyksellisyyden elementin. Laissa julkisista hankinnoista (30.3.2007/348, jäljempänä hankintalaki) edellytetään kuntien viranomaisten kilpailuttavan kynnysarvot ylittävät palveluhankintansa. Tämä tarkoittaa mm. lastensuojelun sijaishuollon ympärivuorokautisten ostopalvelujen kilpailuttamista. Vaikka kilpailutuksessa on otettava ennen kaikkea huomioon lapsen edun toteutuminen, se tuottaa myös kielteiseksi koettuja yllätyksiä. Kilpailutus saat-
taa pudottaa pelistä pois sellaisiakin yksiköitä, joilla on aiemmin ollut vahva asema ja joihin sosiaalityöntekijä on luottanut. Haastatteluissa pohdittiin lastensuojelulain ja hankintalain suhdetta ja sitä, kumpi painaa vaakakupissa enemmän: lapsen etu vai hankinnan kriteerit. Lastensuojelulain näkökulmasta lapsen etu on ehdottomasti merkittävin kriteeri sopivaa sijaishuoltopaikkaa etsittäessä ja valittaessa. Käytännössä tilanne voi olla mutkikkaampi hankinta- ja kilpailutusseikkojen vuoksi. Päätöksenteossa merkittäväksi osoittautuukin se, kuinka hyvin sosiaalityöntekijä osaa perustella lapsen edun mukaisen ratkaisun.

Toisaalta kilpailutus mahdollistaa lastensuojeluyksiköissä erityisosaamisen painottamisen. Yksiköiden osaamista voidaan tarkastella monin eri kriteerein.⁴⁴ Isommissa yksiköissä tai kuntien yhteenliittymissä sijaishuoltopaikkojen kilpailuttamista ja valvontaa tarkastuskäynteineen voi pitää johdonmukaisempana ja ammattimaisempana kuin pienemmissä. Yksin toimiville sosiaalityöntekijöille sijaishuoltopaikkojen työntekijät tai perhehoitajat voivat olla enemmänkin kollegoita, jolloin valvonta ja asioihin puuttuminen saattaa olla vaikeampaa.

Vaikka lastensuojelulain 50 §:n mukaan perhehoito on ensisijainen sijaishuollon muoto, tämän selvityksen haastatteluissa painottuivat laitoshuoltoon liittyvät kysymykset. Tämä selittyy ainakin osittain selvityksen kysymyksenasettelulla: tarkastelussa olivat sellaiset erityisryhmät, joille sopivien perhehoitopaikkojen löytyminen voi olla yksinkertaisesti hankalaa tai mahdotonta. Lapsen tarpeisiin vastaaminen saattaa edellyttää sellaista erityisosaamista, jota perhehoidossa ei pystytä tarjoamaan jatkuvan vahvan tuen ja vankkojenkaan tukitoimien avulla.⁴⁵ Perhehoitoon sijoittamisen esteiksi mainittiin haastatteluissa muun muassa lapsen ikä (karkeasti ottaen 13 tai 14 vuoden ikä) tai raju oirehdinta (akuutti psyykkinen oireilu, päihteidenkäyttö, väkivalta tai rikollisuus tai näiden erilaiset yhdistelmät) sekä rajoittamisen tarve⁴⁶. Perhehoidon ensisijaisuutta myös kyseenalaistettiin jokin verran.

”Jos nuorella on ongelmana päihteet ja psyykkiset ongelmat, on vaikeaa tai mahdotonta löytää perhettä.”

”No ei ehkä perhehoitoon tilausta ei tule rankimmista, mutta kaikki mitä tulee, otetaan, ja isot tukitoimet hoitajille.”

Läheisverkostosijoitusten lisääntyminen on viimeaikainen trendi. Läheisverkostosijoituksiin liittyy haastatteltujen mukaan kuitenkin ongelmia. Sukulaisperheillä voi olla esimerkiksi kovempi onnistumisen paine kuin muilla sijaisperheillä. Sukulaiset eivät välttämättä tuo mahdollisia jaksamisongelmia esiin, vaan peittelevät niitä umpikujaan asti. Läheisperheen voi myös olla vaikeampi asettaa rajoja biologiselle perheelle tilanteen niin vaatiessa.

”Onhan perhehoidossa läheisverkostoselvitykset lisääntymään päin, sedät ja tädit, sukulaisverkosto siinä, se on nouseva trendi. Niitä haetaan niitä sijaisperheoikeuksia näissä tapauksissa. Aika haastava kohta selvittää. Näähän tehään avohuollon sosiaaliryhtymien kanssa yhteistyössä, mut siinäkin on sit vaihtelevaa käytäntöä.”

”Sit jos niitä läheisverkostosijoituksia tarjotaan, niin joutuu vähän miettimään sitten, että miten ne pystyy vastustamaan näitä biologisten vanhempien vaatimuksia ja kaikkia toiveita. Se ei oo ihan yksinkertainen asia.”

4.1. Maahanmuuttajataustaisten lasten erityiskysymyksiä

Maahanmuuttajataustaiset lapset ovat haastatteltujen perustella lastensuojelussa iso haaste, ja he tuovat työhön ”aivan omat nyanssinsa”.⁴⁷ Esimerkiksi tilanne, jossa paikakunnalle ollaan sijoittamassa kylän ensimmäistä maahanmuuttajataustaista lasta, edellyttää lapsen yhteisöön integroitumisen mahdollisuuksien tarkkaa puntarointia ja mahdollisesti paikan päällä tehtävää monikulttuurisuustyötä. Toisaalta joissakin kunnissa maahanmuuttajataustaisia asiakkaita ei ole ollut vielä lainkaan.

Haastatteluissa esitettyjen arvioiden mukaan haaste tulee lähiaikoina kasvamaan, kun pakolais- ja turvapaikanhakijataustaisia lapsia alkaa näkyä lastensuojelussa entistä enemmän (*"kohta tää räjähtää käsiin"*), ja käytännön työssä heillä tunnistetaan olevan yhä useammin traumaperäisiä häiriöitä ja masennusta. Huolta on siitä, löytyykö ketään, joka ymmärtää heidän tilannettaan ja kokemusmaailmaansa ja kykenee arvioimaan niitä. Niin tämä selvitys kuin käytännön kentältä muutenkin tihkuva kokemuspohjainen tieto vahvistavat viestiä siitä, että lastensuojelun toimijat tarvitsevat jatkossa tukea ja osaamisen vahvistamista traumatisoituneiden lasten ja nuorten hoidon tarpeen arviointiin ja toteuttamiseen.⁴⁸

Keskusteluissa pohdittiin myös sitä, onko koko maassa olemassa näille lapsille sopivia sijaishuoltopaikkoja. Jos lapsella on vähäinen kielitaito ja huomattavaa psyykkistä oirehdintaa, sijaishuoltopaikan löytäminen on erityisen vaikeaa, sillä tällaisiin kysymyksiin erikoistuneita yksiköitä ei juuri ole: *"Pitää olla tyytyväinen, jos paikka lapselle ylipäänsä löytyy."*

Tosin joillakin alueilla maahanmuuttajataustaisille lapsille saatetaan tehdä läheisverkostosijoitus lähes poikkeuksetta, jos verkostoa löytyy. Avoimeksi jää kysymys siitä, miten lapsen edun arviointi ja punninta näissä tilanteissa toteutuu eli toisin sanoen miten kielellisten, kulttuuristen ja uskonnollisten kysymysten lisäksi otetaan muita elementtejä riittävästi huomioon.

Yks kiireellinen sijoitus on tehty vastaanottokeskuksesta. Tulkkaus oli suurin ongelma, perhe kuitenkin löydettiin pikaisesti, se oli ok ja lapsi jäi sinne ja tilanne on nyt hyvä. Ei siinäkään mitään arviointia ehditty tehdä, äkkiä vaan joku ratkasu, kun oli hätä."

Kommunikaatio eri muodoissaan, erilaiset tulkkaukseen liittyvät ongelmat (tulkkia ei ole saatavilla kaikkina vuorokauden aikoina, tulkkia tarvittavalle kielelle ei ylipäänsä ole, tarvittavia käsitteitä ei kielessä ole, tulkkiin ei luoteta, samassa tilanteessa tarvitaan useampia tulkkeja) ja vieraan kulttuurin ymmärtäminen tuovat monenlaisia haasteita työhön. Lasten ja vanhempien erilainen kielitaito saattaa tuoda oman nyanssinsa työskentelyyn tilanteissa, joissa *"lapset vedättävät, kun osaavat kieltä paremmin kuin vanhempansa"*. Kunnat voivat olla myös erilaisessa asemassa saatavilla olevan vieraskielisen materiaalin suhteen. Eräässä kaupungissa tuen tarpeen kriteeristö on käännetty jo usealle eri kielelle.

Tulkaushaaste on suuri perheiden kanssa ja erityisen suuri maahanmuuttajataustaisten vammaisten lasten kohdalla. Perheen omassa kielessä ei mahdollisesti ole lainkaan käsitteitä kuvaamaan lapsen vammaa, sairautta, toimintakykyä ja tilaa. Kun myös lastensuojelun käsitteet kääntyvät monelle kielelle vaikeasti tai käsitteitä ei löydy lainkaan, ollaan hankalassa tilanteessa. Lapsen vammaisuus voi herättää voimakasta häpeää ja kieltämistä, jolloin tietoa ei kyetä ottamaan vastaan eikä välittämään sitä lapselle. Vammaisuus saatetaan lähtömaassa nähdä jonain aivan muuna kuin sairautena.

Psykiatrinen yhteistyö ja muukin terveydenhuollon kanssa tehtävä yhteistyö voi olla erityisen haasteellista maahanmuuttajataustaisten lasten kohdalla. Erään haasta-

tellun mukaan sitä vasta harjoitellaan. Joissakin kulttuureissa psyykkinen sairaus ja psykiatrisen hoidon tarve voi olla ”todella iso mörkö”, pelottava ja häpeällinen asia. Tämä tekee arviointivaiheesta ja yhteistyöstä sekä asiakkaan osallistumisen tukemisesta erityisen haasteellista.

”Sit mä ajattelen vielä, kun me puhuttiin tästä kehitysvammaisuudesta teini-iässä, että siitä me ollaan kans puhuttu, et kun just maahanmuuttajat, jotka tutkitaan aika myöhään, ja on pärjänny jotenkin aika hyvin, niin niillähän ei oo mitään kehitysvammaisen identiteettiä. Et, jos hän sit johonkin tukiasumiseen, niin ei hän tuu pysymään koskaan siellä. Et periaattees ihan turha diagnoosi.”

Selvityksen aineiston perusteella sosiaalityöntekijöiden kulttuuriseen tietoisuuteen liittyy osittain ristiriitaisia ajatuksia. Yhtäältä nähdään, että sosiaalityöntekijällä pitäisi olla tietoa eri kulttuureista ja nimenomaan arkisista asioista: erilaisista tavoista, käyttäytymismalleista ja tavoista puhua asioista. Tätä kutsutaan kulttuurisensitiivisyydeksi. Toisaalta tunnistetaan se, että kaikista kulttuureista tietäminen on mahdotonta ja sitä tärkeämpää on ihmisten kohtaaminen ja rohkea asioista kysyminen.⁴⁹ Valtaosa haastatteluihin osallistuneista toi kuitenkin esiin, että lastensuojelussa tarvitaan herkkyyttä ja kykyä huomioida eri kulttuurien erityispiirteitä, koska muutoin väärinymmärryksen ja jopa loukkaantumisen vaara on suuri.

”Siinä mielessä, jos ajatellaan, mikä on erityistä, jos on vaikka toisesta kulttuurista tullu, niin se on tavallaan vielä haasteellisempaa, ja vielä enemmän sitä puhetta ja avaamista ja selittämistä ja kysymistä vaativaa. Muutenhan se on ihan sama kuin muillakin. Mutta juuri näin ne sitten tietää, tai jos ei tiedä, niin voi kysyä perheeltä itseltä sitte. Kyl oma kokemus on se, että ei välttämättä kaikista kulttuureista voi tietää, eikä tarvitse tietää. Kun asettuu suhteeseen, et hei, mä oon kiinnostunu tietämään teistä, kertokaa.”

Maahanmuuttajataustaisissa perheissä työskentelyä voi hankaloittaa entisestään myös se, että viranomaisen apu ja tuki saatetaan kokea vieraaksi. Erityisenä haasteena nousi esiin se, että kunniakäsitteistä ja käsityksistä eri kulttuureissa sekä niiden mahdollisista seurauksista lasten arkeen ei ole riittävästi tietoa⁵⁰.

Järjestöillä ja kolmannella sektorilla on merkittävä rooli maahanmuuttaja-asioissa: järjestöt selvittävät, selittävät, tuottavat osaamista ja toimivat verkostoijina eri toimijoiden kesken.⁵¹ Maahanmuuttajakysymyksissä verkostoituminen järjestöjen kanssa nähtiinkin välttämättömänä.⁵²

4.2. Lastensuojelun ja vammaispalveluiden välimaastossa

Sektoroitunut palvelujärjestelmä aiheuttaa arviointi- ja sijoitusvaiheessa runsaasti rajankäyntiä siitä, minkä palvelujen piiriin erityisen tuen tarpeessa oleva lapsi kuuluu ja mitä lakia hänen tapauksessaan sovelletaan⁵³. Viime kädessä kyse on siitä, kuka maksaa lapsen palvelut ja kenen resursseista on kyse. Kunnissa käydään etenkin puhelinhaastattelujen perustella paljon keskusteluja tai jopa ”suoranaisia taisteluja” siitä, onko kyseessä lainkaan lastensuojelua vaativa toiminta silloin, kun sijoitettavana on lapsi, jolla on erityisiä tarpeita. Varsinkin lapsen vammaisuus tuottaa tällaista rajankäyntiä.

”Vammaispalvelusta ei saa edes työparia joka avaisi vammaispalvelulakia ja palveluja, ei apua lainkaan, sysätään lastensuojeluun.”

”...siin lähtee vammaispalvelu ja lastensuojelu keskustelemaan siitä, et kumpi on se taho, joka vastaa. Kumman palveluita tässä oikeastaan tarvitaan, mikä on niinku päättävä taho. Kuka maksaa, mitä tehdään. Se keskustelu on sit aika tiivistä. Ja aika herkästi, jos lastensuojelun puolelle kääntyy ne palvelut, ni saattaa tulla hetken katko, et vammaispalvelut jää siltä perheeltä tai lapselta sit sivuun siinä kohtaa. Sit saattaa olla, et se vuoropuhelu lakkaa sit siinä kohtaa, kun se päätös on tehty. Mut sellanen ainakin meille paljon näyttäytyy, sekä meille ohjautuvien, että jo olemassa olevien lasten kohdalta, et sitä keskustelu käydään, ja jonkun pitää olla se joka vastaa, ja toinen ehkä vähän jää taustalle, mikä on hirveen sääli, koska niiden pitäis kulkea rinnakkain.”

Erityisesti laitoshoidtoa tarvitsevien vammaisten, usein sangen vaikeahoitoisten, lasten osalta tuli esiin, ettei heille ole riittävästi sopivia yksiköitä. Perinteisesti esimerkiksi kehitysvammaiset lapset on hoidettu kehitysvammalaitoksissa ilman lastensuojelun mukanaoloa, vaikka kyseessä olisi ollut laiminlyöty tai muuten lastensuojelun tarpeessa oleva lapsi (tilastotietoa aiheesta ei ole). Vasta viime vuosina on havahduttu siihen, että vammaiselle lapselle kuuluvat samat palvelut kuin muillekin lapsille, ja että heidän tilannettaan perheen sisällä pitää arvioida samoilla kriteereillä kuin muidenkin lasten – vammasta riippumatta. Joissain tapauksissa lapsen vamma diagnosoidaan vasta sijaishuollossa.

Haastateltujen mukaan tarvittaisiin laitoksia, joissa on sekä vammaisasioiden että lastensuojelun osaamista. Osa haastateltavista toi toimintaa hankaloittavana asiana esiin sen, että toimintayksiköille ei myönnetä kahta toimilupaa. Vammainen lapsi voidaan sijoittaa lastensuojelun luvalla toimivaan yksikköön, mutta se edellyttää lastensuojelun tarvetta ja yleensä lapsen huostaanottoa. Tällöin henkilöstön osaamisessa pitää ottaa huomioon erityistarpeet. Vammaispalvelujen luvalla toimivaan yksikköön ei voida sijoittaa lasta lastensuojelun perusteella.⁵⁴

Yksi laitos yritti saada molemmat luvat, jotta voisi hoitaa huostaanotettuja kehitysvammaisia lapsia, mut ei ole mahdollista avin [aluehallintoviraston] mukaan. Miksi ei voi olla molemmilla luvilla? Onko vammaispuolella lainkaan lastensuojeluosaamista? Kiintymys, hoiva ja huolenpito ei aukea terveydenhuollon ihmisille, heillä ei ole lapsinäkökulmaa! Siksi pitää olla yhteinen arvio ja yhteinen hoito."

Tämä saattaa tuottaa erikoisia räätälöintejä ja ehkä hieman kyseenalaisiakin ratkaisuja, joissa lapsi voi olla virallisesti (paperilla) sijoitettuna vaikkapa kunnan omaan tai muuhun vastaanottolaitokseen, mutta asuu tosiasiallisesti kehitysvammalaitoksessa. Tällaista toimintaa ruokkii myös se, että vanhempien on usein helpompi hyväksyä lapsen asuminen kehitysvammalaitoksessa kuin lastensuojelun yksikössä.

Haastatteluissa nousi esiin tärkeä kysymys vammaisen lapsen oikeudesta lastensuojeluun. Merkittävää on, millä kriteereillä arvio lapsen tilanteesta tehdään sijoitus-tilanteessa: onko päällimmäisenä lapsen vammaisuus vai se, että kyseessä on lapsi omine oikeuksineen. Toteutuuko lapsen etu, jos lapsen asuminen kodin ulkopuolella järjestetään vammaispalvelulain perusteella? Onko lapsella esimerkiksi samalla tavalla oikeus kotiutuksen harkitsemiseen kuin lastensuojelussa, vai pohditaanko kotiutusta lainkaan? Lapselle ei esimerkiksi kerry itsenäistymisvaroja vammaishuollon sijoituksen aikana toisin kuin lastensuojelussa.

Vammaispalveluissa ja lastensuojelussa voi olla eriäviä näkemyksiä siitä, milloin vanhemmuutta vielä on mahdollista tukea ja lapsen asumista kotona jatkaa, ja milloin kyse on niin merkittävästä ja intensiivisestä avusta, ettei sen tarjoaminen kotona ole tarkoituksenmukaista. Esimerkiksi kehitysvammaisen lapsen vanhemmalla voi itsellään olla kehitysvamma tai hänellä voi olla päihdeongelma tai huomattavia jaksamisongelmia, ja näissä tilanteissa vammaispalvelun apu ja tuki eivät välttämättä riitä. Aineiston valossa heräsi huolta siitä, nouseeko lapsen etu näissä tilanteissa riittävästi esiin eli määräävätkö työskentelyä ja tehtäviä päätöksiä ja suunnitelmia ensisijaisesti lapsen vamma ja rajoitukset vai vanhempien kyvyttömyys vanhempänä tai puutteet vanhemmuudessa. Vanhempien päihdeongelma yleensä nähdään selkeästi lastensuojelua vaativana ongelmana, muut puutteet vanhemmuudessa ovat palvelujärjestelmälle hankalampia. Haastatteluissa tuli esiin, että rajanveto näissä tapauksissa on aidosti vaikeaa, raja on häilyvä ja virheliikkeitä tapahtuu helposti. Palvelujärjestelmä ei palvele tällaista lasta eikä perhettä riittävän hyvin. Tärkeää olisi se, että palvelujärjestelmä taipuu tukemaan lasta ja perheen jaksamista tarpeen mukaan.

”Mä ajattelen, et tää on meillä, ja omalla työurallaan, ne jossa se on selkee se lastensuojelun tarve, et siel on päihdeproblematiikkaa vanhemmilla, ni ne must menee kitkattomasti. Mut ihan hiljattain täs meillä oli meille sijoittunut lapsi, jonka kohalla vanhemmat selkeästi tuottivat uupumusta sen takia, että vammaispalveluista ei tarjottu niin paljon intervallihoitoa, kun he kokivat, että siinä akuutissa tilanteessa olisivat tarvinneet. Ja olen urallani törmännyt useampaan tän tyyppiseen tilanteeseen, jossa ne puutteet vanhemmuudessa kumpuu sitten, kun se arjen pyöritys on vaan liian raskasta, ja me ei pystytä, niinku vammaispalveluiden puolelta on aika tarkkaan, ainakin ajoittain tuntuu, rajattu, kuinka paljon tukee sä voit kotiin saada. Et just niissä kohis oikeesti istuttais alas. Ei mietittäis, kenen kukkarolla täs käydään ja kuka nostaa kädet pystyyn, vaan et voitaisko me miettiä, jos tää perhe sais nyt kaks päivää enemmän kuukaudessa lapsen jonnekin, tai sais kotipalvelua, jotaki muuta, ni he jaksais sen sijaan, et me tehään lastensuojelullinen sijoitus, huostaanotetaan lapsi ja sijoitetaan hänet kodista ulos. Ne on mun mielest ne hankalimmat. Et sellaset selkeät lastensuojelun keissit, ni niissä se löytyy aina se yhteistyö, ja ne on must – ja ne sijaishuoltopaikatkin kohtuullisen helposti löytyy, ja ne palvelut. Mut just nää rajatapaukset. Miten me oikeesti yhdessä mietitään, ja sen perheen kanssa yhdessä mietitään.”

Toisaalta tuli esiin, että kun vammaispalvelu on mukana arvioinnissa, arviointia ei tehdä niin kiireellä kuin lastensuojelussa.

”Erityislastern osalta, ehkä se palvelutarpeen kartoittaminen siinä on laajempaa. Ne ei oo niin hätäsi ehkä ne tulot sijaishuoltoon, kun mitä sitten taas ihan puhtaasti, joissa on vaan lastensuojelu mukana. Sellanen ero ainakin mulle näyttäytynyt. – Kun on niin monta toimijaa, ni enemmän lähdetään kartotta, minkälaisia vaihtoehtoja vois olla, nimenomaan sen vammaispalvelun puolelta. Aika harva lapsi tulee meille myöskään tosi kiireessä. Puhtaasti lastensuojelun puolella on ollu paljon enemmän näitä keskellä yötä laitokseen tulemisia tai muita tällasii hyvin akuutteja kriisitilanteita. Et näit pystytään valmistelevaan paljon paremmin. Siirtymät on keskimäärästä hitaampia, mut sijoitukset onkin sit pidempiä. Aika usein, kun se lapsi tulee sinne laitokseen, niin hän ei sieltä kyl sit enää lähde mihinkään. Sekin on semmonen ero.”

Vaikeasti vammaisen lapsen kohdalla sijoituspaikan pohtimiseen tulisi vaikuttaa myös käsitys lapsen toimintakyvystä aikuisiässä:

”Vammaisten lasten kohdalla tulisi huomioida jo sijoitusvaiheessa se, tuleeko lapsi aikuisena pärjäämään itsenäisesti ja missä hän voi asua 18 täytettyään. Jos tuleva intensiivinen tuen tarve tiedetään jo varhain, tulisi sijoituspaikka valita niin, ettei lapsen tarvitse muuttaa kovin kauas 18 täytettyään.”

Joidenkin haastateltujen kokemuksen mukaan toinen toimijataho jää aina enemmän tai vähemmän taustalle, jolloin aitoa yhdessä toimimista, rinnakkain kulkemista ja vastuunjakamista on vaikea saada aikaan. Jos esimerkiksi vammaisen, lastensuojelua

tarvitsevan lapsen asioiden hoidon päävastuu siirtyy lastensuojelulle, tarvittavat vammaispuolen palvelut voivat jäädä saamatta. Tässäkin tuli esiin iso ero kuntien välillä toimintatavoissa: joissakin kunnissa lastensuojelu ja vammaispalvelu tekevät aitoa ja laadukasta yhteistyötä, toisissa kunnissa lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä ei ole edes tietoa, kuka lapsen asioita vammaispuolella hoitaa.

Kuntayhtymää edustaneiden mukaan itsenäisten kuntien aikaan yhteistyö eri hallintokuntien kesken oli vaikeaa, mutta kuntayhtymän myötä tilanne on nyt jopa *”huikkeasti parempi”* kuin aiemmin. Nyt lapsen etu määrää sen, miten toimitaan, ei raha eikä kiistely resursseista. Toimivan yhteistyön ja integraation näkökulmasta on tärkeää, että ollaan saman katon alla ja saman pöydän ääressä, että on yhteinen organisaatio, yhteinen tiimi ja yhteinen budjetti. Tärkeä huomio on myös se, että aiemmin vastuuta-hon vaihtuminen tuotti aina katkoksen lapsen saamissa palveluissa. Tässäkin mielessä tilanne on kuntayhtymän aikana parempi: rakenne toimii ja palvelee asiakasta. Myös muut haastateltavat haaveilivat ”yhteisestä kukkarosta”, joka mahdollistaisi aidosti asiakkaiden tarpeista liikkeelle lähtemisen.

4.3. Lastensuojelun ja psykiatrian yhteistyö

Aiempien selvitysten perusteella tiedetään⁵⁵, että lastensuojelun suurimpia haasteita on puutteellinen tai jännitteinen yhteistyö lasten- ja nuorisopsykiatrian kanssa. Tämä tuli vahvasti esiin myös tässä selvityksessä. Yhteistyö on edelleenkin monin tavoin haasteellista, ja tämän aineiston valossa se korostuu nuorten kohdalla. Yhteistyöhaasteiden vakavuutta kuvastaa aineiston esimerkki yhdellä alueella aluehallintovirastoon tehdystä kantelusta liittyen toisen palvelusektorin toimintaan. Haasteiden taustalla vaikuttavat monet tekijät, kuten niukat resurssit sekä erilaiset näkemykset ja toimintatavat.

Ongelmia ei tietenkään voida yleistää koskemaan kaikkea yhteistyötä kaikkialla. Haastatteluissa tuli esiin, että toimintatavat vaihtelevat sairaanhoitopiireittäin paljon – *”jouhevasta ja mutkattomasta” ”aivan mahdottomaan”*. Toisen kokemuksen mukaan eroa on myös siinä, onko yhteistyötahona *”toimintatavoiltaan jäykkä”* yliopistosairaala vai joku muu (joustavampi) psykiatrian yksikkö. Haasteet ovat osin myös sijaishuoltopaikkakohtaisia, sillä kaikilla sijaishuoltopaikoilla ei ole samanlaisia valmiuksia yhteistyön tekemiseen. Joka tapauksessa näyttää siltä, että valtakunnallinen tasalaatuisuus on vielä hyvin kaukana.

”Mut et myös siinä tavallaan olis korostunu sen vuoropuhelun merkitys. Myös siel sijaishuollos voidaan nähdä ja ennakoida sellasia merkkejä, jotka ois hyödyllistä sairaalan henkilökunnan, lääkärin kuulla, nähdä.”

Yhteistyöstä lastensuojelun näkökulmasta

Lastensuojelun mielestä yhteistyö tapahtuu lähes aina psykiatrian sanelemin ehdoin, tulipa aloite yhteistyön tekemiseen kummalta taholta hyvänsä. Tai jos apua saadaankin, se on riittämätöntä, liian lyhytaikaista ja tapahtuu pelkästään kapeasta lääketieteellisestä

näkökulmasta käsin. Lastensuojelu kokee olevansa altavastaaaja ja kokee, ettei sitä kuulla eikä arvosteta riittävästi.

/// Psykiatria on alituinen haaste. Niin aikuispsykiatria kuin lasten- ja nuorisopsykiatriakin. Yhteistyöstä ei voi puhua, se on alistussuhde ja käskytystä."

/// Nuorisopsykiatrian puolella on erityinen pulma, kova linja, vaatimukset on kovia: pistäkää tämä kovaan paikkaan, tarvii kovemmat rajat. Näkökulmaero on niin suuri, tää hankaloittaa yhteistä arviointia kovasti. Lastensuojelu on pehmeämpi. Samat yhteiskunnan rahat on kuitenkin kyseessä."

Jos yhteisiä toimintamalleja ja yhdessä sovittuja periaatteita ei ole, korostuu yksittäisen työntekijän toiminta. Sosiaalityöntekijän sinnikkyys ja jopa jääräpäisyys nähdään usein ainoana ratkaisuna saada lapselle hänen tarvitsemansa psykiatrinen arviointi tai hoito: on painostettava sinnikkäästi, otettava yhteyttä yhä uudelleen ja "vängättävä". Periksiantamattomuus onkin haastattelujen mukaan yksi vastuusosiaalityöntekijän tärkeimpiä ominaisuuksia, jos hän haluaa taata lapsen edun mukaisen prosessin. Samoin periksiantamatonta vastustamista tarvitaan silloin, kun psykiatria yrittää "pompottaa", "käskyttää" tai "alistaa". Joidenkin haastateltujen kuvaukset kertovat karua kieltä yhteistyön haasteista ja siitä altavastaaajan asemasta, jossa lastensuojelu usein kokee olevansa. Esimerkiksi se, että lääkärit eivät välttämättä jalkaudu sijaishuoltoyksikköön paikalle arvioimaan tilannetta, koetaan ongelmallisena vaikkapa tilanteessa, jossa lapsen turvallinen siirtäminen terveyskeskuksessa suoritettavaan arviointiin edellyttää runsaasti työntekijöitä, ambulanssia ja poliisia.

Joidenkin mukaan lasta hoitavasta yksiköstä saattaa tulla "huostaanottotilaus", eli psykiatria arvioi lapsen sijoituksen tarpeen ja sopivan sijaishuoltopaikankin, ja lastensuojelua pyydetään paikalle "kumileimasimeksi". Esille tuli myös näkemyksiä siitä, että osastohoidon jälkeen ei saa välttämättä mitään tai ainakaan riittävää tukea.

/// Sairaalan osastot valmistelee sit sijoituksia omatoimisesti, lastensuojelu vaan pyydetään paikalle ja kehotetaan tekemään päätös, kaikki on valmiiks arvioitu ja mietitty. Lastensuojelu on vain kumileimasin. Myös vanhempia kohdellaan huonosti, sivuutetaan, puhutaan ohi."

/// Lastensuojelun pitää olla vahva, ei saa alistua, ei pidä mennä heti kun soittavat, pitää istua paikoillaan järkähtämättä, pitää olla kova kuin kallio."

Erityisesti käytöshäiriöiset nuoret jäävät lastensuojelun näkemyksen mukaan useimmiten vaille psykiatrian tukea. Tämä tarkoittaa nuoria, joiden käytös on usein hyvin uhmakasta tai aggressiivista, monin tavoin normeja rikkovaa tai rikoksilla oireilevaa. Vaikka tämän ryhmän voidaan toisaalta katsoa olevan lastensuojelun ominta aluetta, silti juuri heidän asioissaan kaivattaisiin usein vähintäänkin arviointitukea psykiatrialta. Lisäksi tämän ryhmän sisällä erityisryhmänä mainittiin todella väkivaltaiset, rikoksilla

oireilevat nuoret, joiden määrä on pieni, mutta joidenkin haastateltujen mukaan ehkä juuri tällä hetkellä isoissa kaupungeissa lisääntynyt jengi-ilmiön ja siihen liittyvän väkivallan myötä. Lastensuojelussa osataan asettaa rajat, mutta nämä nuoret tarvitsevat mahdollisesti myös lääketieteellistä hoitoa ja kuntoutumista, ja siihen ei oma osaaminen riitä. Sijoitustilanteessa voidaan tarvita monikulttuurisuus-, päihde- ja mielenterveysosaamista, mutta myös psykiatrian apua. Joissakin tapauksissa saattaa olla enemmänkin kyse nuoren jonkinlaisesta säilyttämisestä ja sen odottamisesta, että nuori täyttää 18 vuotta ja siirtyy aikuispalvelujen piiriin.

/// Vaikein ryhmä on todella väkivaltaisesti käyttäytyvät rikostaustaiset nuoret, näissä lastensuojelu on tosi yksin. Pieni mut merkittävä ryhmä."

///...ja ilmoittaa heti tutkintavankeudessa, et kun te mut tästä johonkin viette, niin mä tapan työntekijän, et mä pääsen tänne takas."

Itsetuhoisillekaan lapsille tai nuorille ei aina koeta löytyvän apua. Haastateltavat ihmettelevät myös, kenen tehtävä on motivoida nuori hoitoon, jos hoitamattomuuden perusteena psykiatriassa on "ei vastetta hoidolle". Onko kyseessä lastensuojelullinen vai terveydenhuollollinen ongelma? Miksi motivointityö kuuluu sosiaalihuollolle eikä sille organisaatiolle, jonka palvelujen käyttöön halutaan motivoida? Jos psyykkiseen oirehdintaan liittyy päihteenkäyttöä, nuori kuuluu helposti ikään kuin automaattisesti vain lastensuojelun piirissä hoidettaviin ja nuorisopsykiatrian ulkopuolelle.

Erityisen paljon haasteita aiheuttaa psykiatriassa edelleen keskeinen periaate, jonka mukaan hoitoa voidaan tarjota vasta, kun lapsen arki on saatu vakaaksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että hoito voidaan aloittaa vasta, kun lapsi on huostaanotettu ja sijoitettu ja arki sitä kautta vakautettu. Lastensuojelussa tiedetään, että kaikkien lasten arki ei vakaudu sijaishuollosta huolimatta. Kysymys kuuluu, olisiko näillä lapsilla tai nuorilla silti oikeus hoitoon. Lapselle voi olla vaikea löytää sijaishuoltopaikkaa, jos hoitoa ei ole aloitettu ja tilanne on hyvinkin akuutti. Toisaalta eräs haastateltava toi esiin viestiä tämän perinteisen ajattelutavan murtumisesta, koska siitä luopuminen on nähty välttämättömäksi: *"Vakiintuneet olosuhteet – on joskus odotettu jopa kaks vuotta, mut tilanne on vaan liian turbulenttinen!"*

Pahimmillaan lapsi ei siis saa psykiatrian palveluja kotona asuessaan epävakaan tilanteen vuoksi, ja hänet joudutaan sijoittamaan palvelujen saamiseksi, vaikka muuten olisi olemassa lastensuojelulliset perusteet jatkaa työskentelyä kotona. Nämä ovat eettisesti ja juridisesti arveluttavia tilanteita, joiden selkiyttäminen edellyttäisi valtakunnan tason ohjausta. Myös eduskunnan apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin on vuonna 2016 kuntien lastensuojelua koskevissa tarkastuksissaan kiinnittänyt huomiota lastensuojelun asiakkaiden vaikeuksiin saada psykiatrisia palveluja. Sakslinin mielestä on huolestuttavaa, että lastensuojelun asiakkaiden vaikeus saada psykiatrian palveluita näyttää olevan valtakunnallinen ongelma. "Jos lastensuojelu ei löydä vaikkapa jollekin hyvin moniongelmaiselle lapselle hoitopaikkaa, tämä ei pääse tarvitsemaansa

psykykkiseen sairaanhoitoon ajoissa, vaan putoaa palveluiden väliin. Tätä ongelmaa aion tulevaisuudessa tutkia tarkemmin.”⁵⁶

Nuorisopsykiatrisen sairaalahoidon saatavuuden vähäisyys merkitsee myös sitä, että sijaishuollossa tarvitaan entistä enemmän erityisosaamista vaikeasti oireilevien nuorten kanssa työskentelyyn. Tämä ei välttämättä ole ongelma, jos lastensuojelulaitoksella on hyvin koulutettu henkilökunta, hyvät ja tukevat konsultaatorakenteet ja mahdollisuus yhteistyöhön sairaalan kanssa tarvittaessa. Tämä asettaa kuitenkin suuret haasteet ennen sijoitusta tehtävälle arvioinnille ja mahdollisten kriisitilanteiden ennakkoinnille, koska nuoret pitää pystyä hoitamaan sijaishuoltopaikassa lähes kaikissa tilanteissa.

” (...) aikasemmin tää nuorisopsykiatria toimi, oli saatavilla myös niitä sairaalajaksoja tarvittaessa. Tavallaan se, oli isompi se joukko laitoksia, jotka pysty vastaamaan siihen tarpeeseen, tarjoamaan vankat arjen rakenteet, ja se sairaala, ja psykiatria oli tällä tavalla siellä taustalla. Nyt kun on vähemmän enää näitä sairaalahoitoja, siel ehkä vakavammat tapaukset sitte vaa on pidemmillä jaksoilla, niin kyl mun mielest tää on rajautunu laitoksentässä, se laitosten määrä, jotka pystyy, tai mielellään ottavat tämösiä vähän vakavammin oireilevia nuoria. Sit siin tullaan siihen kysymykseen, nää tietyt laitokset, jotka on oikein orientoitunu tätä tehtävää varten, niin ne aika paljon arvioi itse sitä lasta suhteessa siihen sillä hetkellä laitoksessa olevaan ryhmään ja tekee semmosta valikointia, minkälaisen ryhmädynamiikan kanssa ne pystyy toimimaan, ettei ole pelkäämään samalla lailla oireilevia lapsia. Siin tulee tämmönen pulma. Näiden laitospaikkojen löytäminen on hankalaa. Vaikka jossain laitokses ois tilaa, se ei välttämättä tarkota sitä, et se sijoittaminen sinne on mahdollista tai ylipäätään tarkoituksenmukaistakaan.”

Aineiston perusteella lastensuojelu toivoo psykiatialta uudenlaista työskentelyotetta, vuoropuhelua, valmiutta työskennellä muissakin kuin vakaisissa tilanteissa, liikkuvuutta, lisääntyvää ja pitempikestoista jalkautumista koteihin ja laitoksiin, laitosten henkilökunnan kuuntelemista, lähemmäs tuloa, asiakkaiden motivointityötä, verkostotyötä ja mukaan tuloa kaikkein vaikeimpiin tapauksiin, kuntouttavan hoidon kehittämistä kaikkein vaikeimmin oireileville nuorille, yhteistä ja jaettua vastuunottoa, vastuun selkiyttämistä sekä terveydenhuollon piiriin kuuluvien ongelmien hoitamista kaikissa tapauksissa.

Yhteistyöstä lasten- ja nuorisopsykiatrian näkökulmasta

Psykiatria puolestaan toivoo lastensuojelulta aitoa yhteistyötä ja vastakkainasettelun välttämistä:

”Kun perheessä on tapahtunut jotakin järkyttävää, silloin on lapsen elämässä vakauttamisen aika, ei hoidon aika. Pitää ymmärtää, milloin on minkäkin työn paikka. Mutta tämä ei ole joko tai, tässä ei tarvitse olla vastakkainasettelua. Tällaisessa tilanteessa tarvitaan mallintamista lapselle, perhetyötä, tarvitaan yhteinen suunnitelma, vastuunjaot, aikataulus... Tarvitaan aidon asiakaslähtöistä työtä. Pitäisi olla yhteistä koulutusta lastensuojelulle ja psykiatrialle. Yhteisellä koulutuksella saavutetaan yhteinen näkemys ja yhteiset toimintakäytännöt.”¹⁵⁷

Lisäksi toivotaan, että lastensuojelu ottaisi enemmän aikuispsykiatrian toimijoita mukaan yhteistyöhön, kun kyse on vanhempien mielenterveydellisistä ongelmista. Psykiatria toivoo perustellusti lastensuojelulta myös suurempaa avoimuutta...

”Lapsella saattaa olla pitkä lastensuojeluhistoria, lastensuojelu ei silti aina kerro psykiatrialle mitään, vedotaan vaitiolovelvollisuuteen. Tämä kyllä vie ymmärrystä lapseen, oireet voi johtua niin monesta asiasta – voi olla sama oire jonka taustalla on trauma tai neuropsykiatria tai masennusta... Aina meille ei kerrota edes lapsen sijoituksista, ja sitten me ehdotetaan asioita, jotka onkin jo tehty. Tämä on niin turhaa resurssien haaskausta!”

...ja suurempaa kunnioitusta. Psykiatriassa koetaan, että lastensuojelukaan ei aina kuuntele heitä eikä arvosta heidän näkemyksiään, vaan toimii hyvin omavaltaisesti, jopa itsepäisesti. Laadukkaan yhteistyön aikaansaamiseksi olisikin syytä tarkastella ja pohtia toimintakäytäntöjä ja yhteisen työskentelyn välttämättömyyttä kautta linjan.

”Joskus tulee jauhot suuhun, koko keskustelu kastroidaan sosiaalityön puolelta, 'asia on näin ja sillä siisti'. Tapa ja kulttuuri pohtia asioita niin erilaisia, kulttuuri niin erilainen...”

Psykiatrian sisällä tunnustetaan, että koulukuntaerot vaikuttavat yhteistyöhön josakin päin maata:

”Erilaisia hoitosuuntauksia on eri puolilla maata. On terapiasuunnat, joissa yksityisyys on valttia, sitten on taas perhe- ja verkostoterapeutit, joille yhteistyö on luonnollisempaa. Yksilöterapeuteilla ylipäänsä on korkea ilmoituskynnys, pyytävät muita tekemään ilmoituksen.”

Yhteisiä haasteita ja yhteistyökumppanuuden hiomista

Kuten monet toteavat, kaikki ei selity rakenteilla, yhteistyömalleilla tai toimintakäytännöilläkään. Joskus on kyse vain yksittäisten työntekijöiden osaamisesta tai osaamattomuudesta. Luonnollista on, että työntekijöiden vaihtuvuus sekä lastensuojelussa että psykiatriassa on selkeä yhteistyötä ja sen kehittämistä haittaava tekijä. Uudet ja vaihtuvat työntekijät voivat olla epävarmoja tai liioitellun itsevarmoja, eivät joko uskalla haastaa toista osapuolta tai eivät ennätä oppia luottamaan toinen toisiinsa ennen kuin yhteistyökumppani taas vaihtuu. Lastensuojelussa on edelleenkin runsaasti epäpäteviä sosiaalityöntekijöitä. Psykiatriassa konsultoivat lääkärit paikkaavat psykiatrivajetta. Myös kuntien, seutukuntien ja alueiden jatkuvat organisaatiouudistukset vaikeuttavat yhteistyötä, sillä yhteistyön ja luottamuksen kehittyminen vaatii aikaa.

Psykiatrisen arvion merkitystä sijoitusprosessissa ei kiistä kukaan: *”Tiukkaa diagnoosia tulee psykiatriasta ja sitä myös toivotaan.”*

”Täs tulee erittäin tärkeeks niitten muiden hoitotahojen arvio, koska kylhän tääs alkaa koko ajan painottuu siihen, et meidän sosiaalityöntekijöiden pitäis ymmärtää mitä psykiatrian palvelut on, ja mitä niiltä haetaan ja miten niitä toteutetaan, mimmoista lääkehoitoa. Kyl me niin kuin halutaan, että sitä lasta hoitava taho ottaa sen kannan, et esimerkiksi, mitä siinä kunnassa pitää olla, mimmosia palveluja saatavilla, mitä lastensuojelulaitoksessa, miten henkilökunta pystyy ottaa sen huomioon. Tällaisella lausuntokierroksella me lähetään työskenteleen, on sitten näinkin erityistä, tai ihan jokaisen lapsen kohdalla.”

Myös se olisi tärkeää arvioinnissa, että uskaltaisi lausua ääneen oman epävarmuutensa tai tietämättömyytensä. Sen voidaan katsoa jopa olevan hyvä lähtökohta yhteiselle arvioinnille. Mutta silloin, kun yhteistyötä leimaa hallintokuntien välinen kiista resursseista ja kiista asiantuntijuudesta sekä mahdollinen epäluottamus, tietämisen puutetta voidaan tuskin sanoa ääneen.

Myönteistä on, että joidenkin haastateltujen mielestä yhteistyö on jo toimivaa ja joidenkin mielestä se on parantunut viime vuosien aikana. Vaikka lastensuojelun ja psykiatrian erilaisten työskentelykulttuurien yhteensovittaminen koetaan pääsääntöisesti vaikeana, hienoisia muutoksen merkkejä on havaittavissa.

Haastatteluisissa painotettiin, että tärkeintä on, että erimielisyydet eivät näy asiakkaalle eikä asiakkaan tarvitse olla osallinen eripurassa. Ammatillisuutta on osata käydä ammatti- ja hallintokuntien väliset kiistat niin, etteivät ne heijastu asiakastyöhön. Esiin tuli myös, että ”vääntö” ei aina merkitse sitä, ettei oltaisi yhteydessä tai tehtäisi yhdessä. Erimielisyyksien ja erilaisten näkemysten sävyttämä yhteistyö voi olla sangen intensiivistäkin, joskin turhauttavaa. Keskusteluja on usein paljon ja ne voivat olla hyvinkin tiiviitä.

5.

Lastensuojelun
arvioinnin
käytännöt

Yksi tämän selvityksen keskeisiä tavoitteita oli kartoittaa mahdollisia lapsen erityisiin tarpeisiin ja sijaishuoltopaikan valintaan liittyviä hyviä arvioinnin käytäntöjä, joita nykyään on olemassa. Näitä ei näytä kovin helposti löytyvän, joskin siellä täällä on hyviä, laadukkaita toimintatapoja joissakin arvioinnin kohdissa tai työmuodoissa. Kuntien välillä nähtiin olevan isoja eroja. Yhteisesti jaettua arvioinnin mallia tai tapaa toimia ei yleensä löydy yksittäisten kuntien sisältäkään, vaan useimmat haastatellut kuvaavat arviointia hyvin työntekijäkohtaiseksi. Arviointiosaaaminen ei myöskään ole suhteessa kunnan kokoon.⁵⁸

Arviointia kokonaisuudessaan voidaan kuvata käsitteillä ”tapauskohtainen” ja ”epämääräinen”. Arviointia kuvattiin jopa täysin sattumanvaraiseksi, jolloin sen todettiin riippuvan työntekijästä tai tapahtuvan täysin tilanteen mukaan. Työntekijöiden vaihtuvuus lisää sattumanvaraisuutta. Vaikuttaa siltä, että arvioinnin laatuun on toistaiseksi kiinnitetty kunnissa vähän huomiota.⁵⁹

”Ei tule mitään mallia tai edes käytäntöä mieleen, arviointi tehdään täysin yksilötapauksina ja vaihtelee tosi paljon, millasiin asioihin kiinnitetään huomiota, mitä tietoa kerätään, keitä on mukana. On täysin tuurista kiinni, mihin polkuun laps ajautuu vai ajautuuko mihinkään.”

Suomalaiselle lastensuojelulle ominainen tapauskohtaisuuden eetos näkyy siinä, ettei näinkään vaativassa prosessin kohdassa ole käytössä valtakunnallisesti yhtenäistä arvioinnin viitekehystä. Joissakin yksittäisissä kunnissa on olemassa oma arviointimalli, mutta mallit on otettu käyttöön niin äskettäin ja toiminta on vasta niin alussa, ettei niistä vielä ole kokemuksia, tai malli ei ainakaan vielä näy toimintatavoissa millään tavoin. Eli ne ”on tuloillaan...”.

”Meillä nyt on tää arviointimalli, jota on työstetty pitkään. (...) Että, kaikki ottaa sen käyttöön. Tällä hetkellä on meneillään semmonen, et me yritetään ehkä semmosta yhteistä mittariakin löytää. Yks meillä on mielessäkin, ja ainakin meillä aloitetaan sen pilotointi tässä. Vähän et ois koko prosessin aikana yhdessä sovittuja mittareita, joilla voidaan sitä vaikuttavuuttakin vähän arvioida. Mut justiin sitä, et se asiakas näkis, ja työntekijä näkis, mitkä meidän tavoitteet, et mennäänkö eteenpäin. Et ei myöskään vaihdu aina, kun työntekijä vaihtuu. Se on musta hyvä juttu, et ei oo mitään hokkus-pokkus-arviointeja jossakin yhtäkkiä tehä. Ei se semmosta voi olla, kun tässä pitää koko ihmistä, elämää, kattoo. Toivottavasti tää siihen auttaa, et se lapsikin tulee siinä sit enemmän näkyviin. Palataan aina siihen, mitä on jo kertynyt tietoa.”

Aineistoa tarkasteltaessa pohdittiin myös käytännön kautta tuttua ajatusta siitä, että sosiaalityössä saatetaan välttää suoria kannanottoja ja puhua välillisesti ja muiden suulla. Perusteleminen ja argumentointitaito eivät ole välttämättä olleet sosiaalityön vahvuuksia, vaikka lastensuojelussa ne voitaisiin ajatella hyvin perustavaa laatua oleviksi taidoiksi.

”Sosiaalityöntekijät osaa hyvin arvioida sitä, miks nykytilanne ei ole lapsen edun mukainen, mutta ei sitä, miks sijaishuolto sitä olisi. Perustelut haetaan tai tarvitaan muilta, vedotaan muihin toimijoihin. Olisko perusteiden esittäminen kuitenkin sosiaalityöntekijän tehtävä?”

”Lastenpsykiatrialla he osaa arvioida napakasti ja ymmärrettävästi oman teoriapohjansa avulla. Mutta mikä on lastensuojelun rooli tässä arvioinnissa? Onko meillä antaa mitään?”

Toisaalta:

”Nuorisopsykiatriasta puuttuu täysin perheinterventionäkökulma, näkevät vain nuoren, siis yli 13-vuotiaan, yksilönä. Sijoitustilanteessa ne katsoo vain nuorta, ei oo ajatusta sijoituksen tavoitteista eikä paluusta kotiin. Eivät mieti nuorten tarpeita laaja-alaisesti, vain diagnoosia. On vaikeeta päästä yhteiseen arviointiin tässä tilanteessa.”⁶⁰

Aineiston perusteella ei ole olemassa myöskään vakiintunutta toimintatapaa sen suhteen, kenen kanssa arviointia tehdään ja ketkä tai mitkä toimijat ovat arviointityössä kulloinkin mukana. Tämä on tilanne etenkin pienemmissä kunnissa.

”Yleensä lähetellään summamutikassa lausuntopyyntöjä sinne tänne, sossuparka tekee yhteenvedon. Yhteinen analyysi, arviointi – sitä ei ole. Vastuusosiaalityöntekijä tekee arvion, joskus perhetyö mukana.”

Etenkin ryhmähaastatteluisa tuli kuitenkin esiin vahva usko lastensuojelulliseen osaamiseen ja jaettu tunne siitä, että suomalainen lastensuojelu on kehittynyt valtavasti viime vuosina. Kehittämisen eetos ja kyky katsoa omaa työtä kriittisesti on ainakin osassa kuntia ja joissakin työyhteisöissä vahva. Myös ajatus lastensuojelutyöstä jatkuvana arvioinnin prosessina tuli joissakin puheenvuoroissa esiin:

”Jotenkin ajattelen, et on menty siihen suuntaan, et se ei oo nyt niin, että lapsi menee johonkin vastaanottolaitokseen, ja siellä tehdään simsalabim-arviointia, vaan että on ruvettu ymmärtää, että tosiaan koko ajan se työ on arviointia. Mut siihen pitää saada vähän enemmän yhteisiä puitteita.”

5.1. Tieto arviointityön elementtinä

Tieto on arvioinnin keskeinen elementti: se vaikuttaa ratkaisevasti niihin tulkintoihin, joita sosiaalityöntekijä tekee arviointivaiheessa. Kuten Laakso⁶¹ toteaa, sosiaalityöntekijällä on merkittävä rooli sekä tiedon kerääjänä että sen määrittäjänä, mikä on sijoitustilanteessa merkityksellistä tietoa. Riittävän ja relevantin tiedon hankkiminen

liittyy myös lapsen osallisuuteen ja lapsen oikeuksien toteutumiseen. Haastatteluissa korostettiin huolellisen tietojen hankkimisen tärkeyttä. Lapsen ja perheen tilanteeseen liittyvää tietoa näyttäisi olevan paljon ja sitä saadaan eri lähteistä, mutta toisaalta itse lapseen liittyvää tietoa ei edelleenkään ole riittävästi. Tieto voi olla sattumanvaraista ja epätarkoituksenmukaista sijaishuollon tarpeen ja sijaishuoltopaikan valinnan näkökulmasta. Kun yhteisesti sovittua ja noudatettavaa viitekehystä sijoituksen kriteereistä ei ole, voi hyvin erilainen tieto painottua eri sijoitusprosesseissa. Vaikka tätä voidaan perustella lapsen yksilöllisellä tilanteella ja tarpeilla, kyse on pitkälti myös työntekijöiden omista henkilökohtaisista arvoista sekä työyhteisön painotuksista, yhteistyön tavoista ja muista toimintatavoista.

Aineiston pohjalta nousi esiin näkemys siitä, että lapseen liittyvä tieto voi olla puutteellista työskentelyn aikuiskeskisyydestä johtuen. Esimerkiksi lapsen tutkimuksia, hoitoa ja seurantaa voi olla lyöty laimin pitkistä perheen tukemisesta ja avohuollon tuesta huolimatta. Haastatteluissa tuli esiin, että vaikka tietoa vanhemmista ja perheen arjesta voi olla paljon, sitä ei ole kerätty, pohdittu eikä jäsennetty lapsen tarpeiden ja kokemusten näkökulmasta. On yritetty esimerkiksi vuosien ajan tukea vanhempia, jotta nämä jaksaisivat huolehtia lapsen tutkimuksista ja kuntoutuksesta. Missään vaiheessa ei kuitenkaan varmisteta sitä, että tutkimukset todella tehdään. Sijoitusvaiheessa saatetaan joutua tämän vuoksi toimimaan puutteellisen lasta koskevan tiedon varassa. Tämä tuli esiin haastatteluissa monessa kohdin.

...ei oo kiinnitetty huomiota niihin, koska paljon siinä lastensuojelun avohuollon prosessin aikana työskennellään vanhempien kanssa, ja kiinnitetään huomiota semmisiin asioihin, et se lapsi vähän niinku jää sinne näkymättömäksi toimijaksi, ja ne lapsen kokemukset."

Enemmän pitäis miettiä, mitä asiat tarkoittaa lapsen elämässä."

Osin kyse voi olla siitä, että lastensuojelussa on liian vähän pysyvyyttä. Jatkuvien organisaatiouudistusten sekä alituisten työntekijävaihdosten myötä unohtuvat myös vanhat, jo kymmeniä vuosia siten hyviksi todetut sosiaalityön käytännöt. Esimerkkinä tällaisesta on kotikäynti, jonka avulla voidaan saada hyvinkin merkittävää tietoa lapsen arjesta.

Arvioinnin aikana pitäis aivan ehdottomasti aina tehdä kotikäynti tai käyntejä, koska niiden aikana näkee perheestä ja lapsesta erilaisia asioita kuin missään muussa ympäristössä, ehkä jotain aivan uutta ja erilaista."

Tiedon puutetta aiheuttaa myös hajanainen palvelujärjestelmä. Lasta ja perheen tilannetta on saatettu arvioida eri puolilla, mutta tietoa ei ole systemaattisesti kerätty yhteen. Saattaa edelleenkin olla sattumaa, millainen tieto tulee huostaanotto- ja sijoitusvaiheessa esiin. Näin on etenkin silloin, jos sijoitus tehdään kiireellä.

”Arviointeja on ripi räpi, arvioinnit ei kohtaa, ei me edes tiedetä, mitä arviointeja on tehty ja missä. On aika sattumanvaraista, mikä tieto tulee tässä vaiheessa esiin ja mitä tietoa käytetään.”

Lausuntojen ja diagnoosien merkitys prosessissa on suuri sellaisten lasten kohdalla, joilla on erityisiä tarpeita. Lausuntoja saatetaan saada enemmän ja helpommin, mutta niitä myös vaaditaan enemmän. Haastattelujen perusteella lausuntojen merkitys on erityisen suuri sijoitusprosessissa niissä kunnissa, joissa erillinen sijaishuollon yksikkö on mukana tekemässä ratkaisua sijaishuoltopaikasta. Kuten on jo todettu, isompien paikkakuntien vastaanottoyksiköiden tekemä arviointi on tärkeässä roolissa.

Monissa tilanteissa diagnoosi lapsesta saadaan vasta sijaishuollossa, kun lapsi on ollut jatkuvasti arjessaan aikuisammattilaisten silmien alla ja kun hänen käytöksestään ja tilanteestaan on voitu tehdä johdonmukaisesti johtopäätöksiä. Haastatteluissa pohdittiin lapsilähtöisemmän työskentelyn merkitystä tiedon hankinnassa: saataisiinko tietoa hankittua aiemmin, jos tilanteita katsottaisiin enemmän lapsen silmin ja jos lähtökohdana olisi aina se, mitä lapsi on kokenut – ei se, mitä vanhempi tai muu aikuinen tuottaa.

Toisaalta diagnoosikaan ei tietenkään aina selkiytä tilannetta. Se kertoo lopulta vain jotakin lapsesta ja on vain yksi osa palapelistä, jota arviointivaiheessa kootaan. Joskus diagnoosi on jonkinlainen kaatoluokka tai niin epämääräinen ja monimuotoinen (esimerkkinä mainittiin ADHD), ettei siitä ole suurtakaan apua sijoituspaikan valintaprosessissa.

Puhelinhaastatteluissa tuli esiin lastensuojelun tiedonhankinnan sattumanvaraisuus ja pintapuolisuus myös psykiatrian näkökulmasta:

”Olemassa olevaa tietoa ei lastensuojelussa jakseta kerätä, tämä on iso haaste. On aivan olennaista, että tiedostetaan perheen historia, tunnetaan vanhempien mahdollinen kontakti aikuispsykiatriaan. Pitää tietää lapsen hoito, pitää tietää lapsen pärjääminen koulussa, pitää tietää aikuisen pärjääminen ja psykiatrinen hoito.”

”Aina ei tarvita isoa verkostokokousta, tietoa voi kerätä muullakin tavoin. Ja tietoa lastensuojelu kyllä saa, kun osaa ja malttaa kerätä. Ihmettelen aina, miksi konsultaatiomahdollisuutta ei hyödynnetä? Ei kysytä, ei tehdä lausunto- tai asiakirjapyyntöä. Lastensuojelulla on liian korkea kynnys kysymiseen. Ei aina tarvita raskaita yhteistyömuotoja. Sanoisin, että nyt pitää ottaa sähköiset alustat käyttöön ja muut nykyajan menetelmät ja pois luutuneista yhteistyöasenteista!”

Tiedon saatavuuteen voi vaikuttaa myös se, että sijoitettavan lapsen ja hänen perheensä tilanne ovat aidosti vaikeasti selvitettäviä. Osalla perheistä elämää ja asiakkuutta kuvaa muutoksen pysyvyys ja jatkuva hektisyys. Lapsen elämässä on voinut olla paljon toimijoita ennen sijoitusta, joiden näkemykset ovat usein ristiriitaisia tai epäyhteneväisiä, jopa kilpailevia, jolloin on vaikea tietää, mihin sangen paineisessa tilanteessa kannattaa keskittyä.⁶² Perhetilanteet ja kokoonpanot saattavat olla hyvin

vaihtelevia ja perhe on voinut muuttaa useita kertoja paikkakunnalta toiselle, jolloin tärkeää tietoa on jäänyt matkan varrelle. Lastensuojelun toimijat ovat saattaneet uupua perheen jatkuviin kriiseihin tai perheen kyvyttömyyteen ottaa tarjottua apua vastaan. Työntekijät ovat saattaneet vaihtua toistuvasti. Lastensuojelussa kirjaukset ovat paikoin edelleen puutteellisia, jolloin tärkeää tietoa saattaa hävitä myös vastuusosiaalityöntekijän vaihtumisen myötä.

Lastensuojelusta puuttuu myös riittävää ja tutkittua tietoa lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta optimaalisista olosuhteista sekä eri tukitoimien ja ratkaisujen tai erilaisten työmallien ja menetelmien vaikutuksesta lapsen elämään, toimintakykyyn ja kuntoutumiseen. Johtopäätöksiä tehdessään sosiaalityöntekijältä puuttuu koeteltu tieto siitä, millaiset seikat ovat lapsen elämän ja kuntoutuksen kannalta kaikkein merkittävimpiä. Viime aikoina on yleisemminkin kiinnitetty huomiota siihen, että lastensuojelun vaikuttavuustieto on vähäistä Suomessa.

/// Kuka sen sanoo, mikä tieto on tärkeitä? Itse voin sanoo, et tämä ja tämä asia pitää ottaa huomioon sijoituksessa, työkaveri sanoo jotain muuta, esimies kolmatta... Ja yhteistyökumppanit jotain ihan muuta. Tee siinä sitten järkeviä päätöksiä!"

5.2. "Nopea case on harvoin hyvä case" – Aika arviointityön elementtinä

Haastatteluissa kävi selkeästi ilmi, että vaikka tavoitteena arviointityössä onkin hallittu ja suunnitelmallinen prosessi, sijoitustilanteessa kiire ja hätä ovat usein päällimmäisinä. Joidenkin haastateltujen mielestä suunnitelmalliseen prosessiin useimmiten päästäänkin, mutta poikkeuksena ovat hyvin rajut, yllättävät tilanteet, joissa lapsi on vaikkapa syylistynyt vakavaan rikokseen tai lapsen vanhemmat ovat yllättäen kadonneet ulkomaille, eikä lapsella ole mitään paikkaa, mihin mennä.

/// Mitä siinä hässäkässä pystyy tekeen, kun sosiaalityöntekijä soittaa, ja meiltä lähtään suunnilleen tunnin päästä sit hakemaan lasta."

Sosiaalityöntekijän pitäisikin kyetä arvioimaan, milloin kyseessä on aidosti kiireistä ja nopeaa työskentelyä vaativa prosessi, milloin taas voidaan rakentaa hallittu ja suunnitelmallinen prosessi. Hyvää ja rauhassa tapahtuvaa sijoituksen valmistelua toivovat niin sosiaalityöntekijät kuin sijaishuoltopaikatkin, mutta aina siihen ei ole mahdollisuutta.

Suunnitelmallinen prosessi merkitsee yleensä myös lapsen ja vanhempien suurempaa osallisuutta työskentelyssä. Isoissa kaupungeissa tai yksiköissä sijoitusprosessit eri elementteineen on saatettu kirjoittaa auki tai ainakin tietyistä toimintatavoista on sovittu. Tämä helpottaa ja selkiyttää kaikkien prosessissa mukana olevien osapuolten työskentelyä ja lapsen ja perheen tilannetta.

Lapsen osallisuuden toteutumisen tukemisessa aika voi olla keskeinen elementti. Lapselle pitää malttaa antaa aikaa, jotta lapsi saa aidon kokemuksen ja tunteen siitä, että hänen mielipiteensä on kuultu. Kiire ei saa estää tätä. Aika ja rauhallinen etene-

minen ovat usein keskeisiä myös siinä, miten perhe itse kokee tulleen autetuksi ja kuulluksi. On todennäköistä, että huolelliseen sijaishuollon valmisteluun käytettävällä ajalla on merkitystä myös sijaishuollon vaikuttavuudelle. Lapsen ei tarvitsisi esimerkiksi epätietoisena ihmetellä, miksi hän on sijaishuollossa, kun huostaanoton ja sijoituksen perustelut olisi ehditty käydä rauhassa läpi.

Maahanmuuttajataustaisen perheen kohdalla aika ja mahdollisuus rauhallisen arviointiin voi myös avata uudenlaisia näkymiä lapsen ja perheen tilanteeseen. Aikaa pitäisi olla vuorovaikutukseen ja pysähtymiseen sekä molemminpuolisen ymmärryksen löytymiseen. Rauhallisessa prosessissa voidaan purkaa ja selittää keskeisiä käsitteitä ja toimintatapoja: mitä lastensuojelu on, mikä on lainsäädännön merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa, missä kulkevat viranomaisen vallankäytön rajat jne. Myös tulkkaus aiheuttaa omat haasteensa ja vaatii aikaa. Ymmärrys lapsen toiminnasta ja sen mahdollisista motiiveista voi syventyä, samoin perheen vahvuudet voivat alkaa näyttäytyä uudella tavalla rauhallisen arviointijakson aikana. Useimpien asiakkaiden kohdalla aika yleensä tuo yhteneväisen ymmärryksen edes jostakin – vaikka siitä, mistä asioista ollaan eri mieltä, mikä on joskus jo hyvä lähtökohta yhteistyölle.

Et päästäis siihen, et perhe ymmärtää, mistä me puhutaan, miks me puhutaan, minkä takia Suomessa tietyt asiat – Ettei oo se, jos tulee kulttuurista, jossa se, että lapset viedään, tarkoittaa, et sä et oo enää äiti etkä isä, ja huoltajuuskin viedään, ni on aika vaikee ymmärtää, et tueks me tässä, teidän parhaaks.”

Kiireelliset tilanteet ovat asia erikseen. Ne ovat erityisen hankalia myös lapsen itsensä näkökulmasta. Eräs haastateltu toi esiin, kuinka kiireellinen sijoitus voi paradoksaalisesti jopa hidastaa arviointiprosessia. Seuraavassa erään pienemmän kunnan edustajan kuvaus siitä, mitä kiireellisen sijoituksen jälkeen saattaa tapahtua, kun kiire yhtäkkiä loppuu:

Me on mietitty toimintatapaa kiireellisissä kuntien kanssa, niissähan usein kun tilanne venähtää ja arviointi ei ala heti koska lapsi on turvassa. Lapsi kuitenkin hätäntyy epävarmuudesta ja vanhempien hädästä ja jos on perheessä, niin sitten taas perhehoitaja hätäntyy lapsen hädästä.”

Sekä puhelin- että ryhmähaastatteluissa tulivat toistuvasti esiin 30 ja 60 päivän aikarajat (*”Koko prosessi pitää saada läpi 60 päivässä.”*) ja painotettiin sitä, että *”aika-rajat tulevat laista”*. Kyseessä ovat kuitenkin lapsen kiireelliseen sijoitukseen, eivätkä huostaanoton ja sijoituksen valmisteluun liittyvät aikarajat (lastensuojelulaki 38 §). Aikarajoista puhuttiin ikään kuin ylitsepääsemättöminä esteinä, jotka on ulkopuolelta asetettu työskentelylle. Tämä kuvastanee sitä, että edelleenkin huostaanoton valmisteluun lähdetään pääsääntöisesti kiireellisen sijoituksen kautta. Lastensuojelulain tavoitteena ollut suunnitelmallisten huostaanottojen lisääntyminen ei näytä tämän aineiston pohjalta toteutuneen.

A photograph of a child's legs sticking up in the air, with feet pointing towards the top of the frame. The background is a soft, out-of-focus green, suggesting a grassy field. The text is overlaid on the right side of the image.

6.

*"Lapsen täytyy olla
osallinen, ei oo
muuta vaihtoehtoa"*
– Lapsen osallisuus

Haastatteluiden perusteella lapsen osallisuus on monin paikoin noussut vahvasti paitsi keskusteluun, myös toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi sijoitusvaiheessa. Lapsen osallisuuden välttämättömyyttä sijais-huollon valmisteluvaiheessa ja sijaishuoltopaikan valinnassa tuskin kiistää enää kukaan. Monet haastateltavat pitivät itsestään selvänä, että lapsen täytyy saada osallisuuden kokemus: kiire tai mikään muu työn reunaehto ei saa estää tätä. Muunlainen työote tuntuu jo mahdottomalta. Lasta kohtaan pitää olla arvostusta, ja sen pitää näkyä työtavoissa.

Osallisuuden toteuttamisessa on kuitenkin suuret työntekijä- ja kuntakohtaiset erot. Haastatteluissa todettiin useammassa yhteydessä, että sosiaalityöntekijöiden osaaminen lapsen kuulemisissa on hyvällä tasolla, mutta itse kunkin työote ratkaisee sen, paljonko on valmis käyttämään aikaa lapsen tai nuoren tapaamisiin. Myös erilaiset työn organisointitavat johtavat hyvin erilaisiin käytäntöihin. Joissakin isoissa kunnissa ei lasta sijoittava taho välttämättä itse tapaa lasta lainkaan. Lasta koskeva tieto on toisen käden tietoa kuultuna tai luettuna. Lapsille ja nuorille siirtymävaihe voi olla hankala myös niissä kunnissa, joissa muutosvaiheessa tulee siirtymä eri yksikköön ja uudelle sosiaalityöntekijälle. Tällöin tiedonkulku on erityisen haasteellista. Entä miten lapsi ymmärtää monimutkaista palvelujärjestelmää? Ymmärtääkö lapsi, keitä kaikki (lukuisat) toimijat ovat ja esitelläänkö heitä edes hänelle? Toisaalta haastatteluissa tuotiin esiin, ettei lapsen kannalta välttämättä ole hyvä asia, että hän tapaa henkilökohtaisesti jokaisen prosessissa mukana olevan työntekijän ja käy jokaisen kanssa tarinaansa läpi. Voi olla parempi, että lapsi saa puhua tutun vastuusosiaalityöntekijän kanssa.

///Totta kai, kyl mä tykkään, et se on aika hyvällä tasolla sosiaalityöntekijöiden osaaminen lasten kuulemisessa, kuuntelemisessa, mielipiteen selvittämisessä. Ihan sitä tehdään, mun mielestä, hyvälläkin ammattitaidolla, ja siihen on paljon kiinnitetty huomiota. Paremminki mua askarruttais, ettei ahdistella ja kiusata aivan liikaa joitaki lapsia, joilta joudutaan jatkuvasti selvittää mielipidettä. Eihän se lapsi ite voi sitä mitenkään tuottaa, et mikä se olisi hänelle sopiva paikka."

Osallisuus ei ole sitä, että lapsi voisi itse valita sijaishuoltopaikkansa eikä pelkästään sitä, että lapsen mielipide kuullaan ja kirjataan. Lapsella on oikeus osallistua neuvotteluihin, saada tietoa, saada vastauksia, tulla kuulluksi ja kertoa omat tietonsa. Lapselle pitää kyetä selvittämään, mistä asiasta päätöstä ollaan tekemässä ja mielipidettä selvittämässä. On kerrottava, miksi lapsi on siirtymässä asumaan kodin ulkopuolelle. Tämä vaatii aikaa, joten tässä prosessin kohdassa ei saa kiirehtiä turhaan.

Lastensuojelussa tapahtuneen kaltoinkohtelun historiaa sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiantona selvittänyt Jyväskylän yliopiston tutkijaryhmä on antanut loppuraportissaan suositukset lastensuojelutyöhön⁶³. Ensimmäinen suositus on, että lasta on kuultava ja hänelle on kerrottava mahdollisimman avoimesti ja rehellisesti sijoitukseen liittyvistä asioista ja siitä, mitä hänen elämässään tulee tapahtumaan. Asiaa sivuttiin tässä selvityksessä seuraavasti:

”Et he sit tulee laitoksiin, ja käydään uudelleen sitä, et tiedäks sä miks sut on sijoitettu ja mites, niin se on hyvin suuri kysymysmerkki, systemaattisesti aika monelle lapselle, olkoon se sit vammainen lapsi tai peruslastensuojelulapsi, niin aika moni sanoo, et mä en tiedä, miks mä oon täällä. Vaikka sitä olis sosiaalityöntekijän kans käyty läpi.”

”Et me ollaan päätetty, et meilt ei ykskään laps lähe sijaishuoltoon ilman, et hän tasan tarkkaan tietää omat oikeutensa.”

Lapsen kysymykset sijoitustilanteessa ovat usein konkreettisia: Kuinka pitkään olen täällä? Milloin pääsen kotiin? Missä olen syksyllä koulussa? Miksi minun pitää olla täällä? Miksi sisar/veli saa asua kotona? Näihin kysymyksiin yritetään vastata. Nykyistä vielä enemmän pitäisi kiinnittää huomiota siihen, mitä sijoitus merkitsee lapsen elämässä, ja antaa lapselle tietoa tästä. Tätä asiaa lapsi ei välttämättä itse osaa kysyä, mutta aikuisen ammattilaisen tehtävä on ottaa asia puheeksi ja puhua siitä riittävästi.

Osallisuus ja aika liittyvät kiinteästi yhteen. Keskustelua lapsen kanssa tulee käydä niin kauan, että saavutetaan varmuus siitä, että lapsi on ymmärtänyt ainakin sen, mistä asiasta kulloinkin ollaan päättämässä. Tämä on viranomaisen vastuulla. Vanhemmat eivät välttämättä ymmärrä asiaa niin hyvin, että osaisivat sen kertoa ja selittää lapselleen, tai he eivät muuten pysty vaikeasta asiasta puhumaan. Kuulemisessa tulee käyttäjä kaikkia mahdollisia tarjolla olevia keinoja, esimerkiksi visualisoimista. Lapsen kanssa tulee voida palata asioihin, jos näkee, ettei hän ymmärrä.

”Pitää malttaa antaa sitä aikaa, pitää jotenki käyttää erilaisia konsteja, jos tuntuu nyt, et myö käydä tää keskustelu täs jollai tavalla, ja tulee se olo, et se lapsi tai nuori ei oo viel silti oivaltanut tai vaik hän ois oivaltanu, ni hän ei oo saanu tuotettua sitä omaa näkemystään, niin ei heti sanota, okei, olitkin sitä mieltä, vaan otetaan pien hengähdystauko ja palataan muutaman päivän pääst vaik uudestaan siihen asiaan. Et – se sielt pikkuhiljaa saadaan.”

Lapsen mahdollisuus tutustua aiottuun sijaishuoltopaikkaan on joissakin kunnissa tai seutukunnilla – mutta ei kaikkialla – olennainen osa sijoitusprosessia. Käytäntö liittyy paitsi osallisuuteen, myös suunnitelmalliseen ja hallittuun prosessiin. Yleinen periaate näyttää olevan, että lapsi ei voi lähteä tutustumaan moniin eri laitoksiin ja ”valita” niistä mukavinta. Tutustumiskäyntiä edeltää usein pitkälinen ja perusteellinen työskentely, jossa lapsen tarpeista lähtien on pyritty löytämään paras mahdollinen paikka, jossa ammattitaidon on arvioitu riittävän lapsen kohtaamiseen ja hoitamiseen. Sijoituspaikkaa ei voida valita nuoren mielen mukaan. Esimerkiksi tilanteissa, joissa päihteet ja rikollisuus ovat sijoituksen syinä, nuori voidaan sijoittaa kauas kotipaikasta vastoin hänen tahtoaan sekä nuoren rauhoittamiseksi että suojaamiseksi.

Lastensuojelussa toimitaan usein vahvasti erimielisyyksien maastossa etenkin silloin, kun on kyse huostaanotoista ja sijoituksista. Osallisuuden toteutuminen on haasteellista

silloin, kun nuori vastustaa sijoitusta hyvin voimallisesti. Näissä tilanteissa on tärkeää lähteä liikkeelle siitä, että asioista ollaan eri mieltä. Tavoitteena voisi vähimmillään olla yhteinen ymmärrys siitä, miksi asian äärellä ollaan juuri nyt, vaikkei yksimielisyyttä mistään muusta löytyisikään. Nuoren saaminen mukaan keskusteluun ja tuomaan esiin omia näkemyksiään voi silti olla lähes mahdotonta. Ajan käyttäminen on näissä tilanteissa olennaista ja välttämätöntä.

”Nuoret tapaa jotenki kategorisesti vastustamaan sijoituspaikkaa, aika usein sen etäisyyden mukaan. Jos ne yhteydet siihen omaan toimintaympäristöön katkee sen sijoituksen myötä, niin sit vastustaa kaikkea, oli se paikka mikä tahansa.”

On tärkeää miettiä paitsi sitä, mitä tietoa lapselle annetaan, myös sitä, miten ja missä vaiheessa tietoa annetaan. Varovaisuutta todettiin tarvittavan sen suhteen, missä vaiheessa on aika antaa tietoa mahdollisesta sijaishuoltopaikasta. Lapsella on oikeus tietoon, mutta prosessin monimuotoisuuden ja vaikeaselkoisuuden vuoksi tietoa ei voida antaa jokaisesta prosessin vaiheesta, jottei nuorelle synny katteettomia odotuksia ja sitä kautta lisää pettymyksiä elämäänsä.

”Me ei kauheesti uskalleta lähteä keskeneräisistä prosesseista puhumaan, koska lapset googlailee, innostuu, ja sit jos se meneeki mönkään, ni sit nekin on ikäviä tilanteita. Tää just tää, et kuinka paljon puhutaan, ja missä vaiheessa, on semmonen, mitä meidän aina välil täytyy pohtii.”

Lapsen omaa halua osallistua neuvotteluihin saatetaan aliarvioida, koska neuvottelija pidetään vaativina ja hankalina tilanteina. Tällöin lasta saatetaan suojella osallistumisen oikeuden kustannuksella. Siksi onkin tärkeää, että lapsella itsellään on mahdollisuus päättää osallistumisestaan. Yksilötyöskentelyn ja neuvottelutyöskentelyn pitäisi olla tasapainossa.

”Tuli vaan mieleen yks tämmönen neuvottelu, mis oli tosi paljon porukkaa, ja mietittiin just tulevaisuutta. Nuori oli itse siinä mukana. Sit siin alussa todettiin, et nyt on sovittu tämmöst kivaa, et siel näytetään jotain leffaa tai muuta, ja nuori hirveesti oli odottanut, et hän pääsee näkee sen elokuvan, et hän lähtee sit kesken neuvottelun kattoo sitä elokuvaa. Sit keskusteltiin siinä, ja hyvin kiivaasti välillä. Ja nuorel tosiaan se, et hänel on apuvälineitä, et hänel kestää hyvin pitkään muodostaa ees yksi lause. Siinä vaihees sitte, kun sanottiin, no niin, nyt siellä alkaa se elokuva, että lähetkö kattomaan sitä, niin nuori valitsi, et hän haluu jäädä siihen neuvotteluun kuuntelemaan, mitä hänen asioistaan puhutaan. Hän jätti sen elokuvan väliin, vaik hän oli sitä odottanut. Jotenkin must se kertoo siitä, et se on tosi tärkeetä, et saa olla. Ja hänelle annettiin se mahdollisuus myöskin. Et oli aikaa kuunnella, jos hän halus kertoa mielipiteitään siinä.”

Osa haastatelluista näki, että lapsen ääni hukkuu edelleenkin avohuollossa ja työskentely on vanhempikeskeistä. Lapsi ei esimerkiksi välttämättä osallistu avohuollon

asiakassuunnitelman neuvotteluihin. Valokiila kohdistuu lapseen ja lapsi muuttuu todella näkyväksi vasta sijaishuollossa. Lapsella saattaa olla avohuollossa takanaan pitkä asiakkuus, tutkimuksia ja saatuja diagnooseja. Silti saattaa puuttua tietoa siitä, mitä lapsi itse on elämässään kokenut ja nähnyt ja mitkä ovat lapsen omat mielipiteet ja toiveet. Useammassa haastattelussa todettiin myös, että lastensuojelussa tarvitaan erityistä rohkeutta ottaa puheeksi myös kaikkein vaikeimmat asiat lapsen elämässä: hylkäämisen kokemukset, läheisten menetykset, erilaiset traumaattiset tilanteet ja surut.

”Tää on mun mielestä semmoinen iso juttu lastensuojelussa, että miten se lapsi tulisi näkyväksi vahvemmin, jo siellä lastensuojeluasiakkuuden alkuvaiheessa. Itkin kun sitä työtä on tehnyt, niin kyl mä tiään kuin vaikeeta se on... Mutta niin se pitäisi olla, kun lapsi on se asiakas. Se tunnettais se lapsi, ja oikeesti tiedettäis, mitä hän tarvii.”

Osallisuuden merkitystä pitäisi myös pystyä avaamaan lapselle, koska sen ymmärtäminen ei ole itsestäänselvyys. Lapsi voi kokea tilanteen pelottavana ja hän voi kokea, että häneltä vaaditaan liikaa, jos on alituinen kertomisen, puhumisen ja osallistumisen paine.

”Kun ei ne aina oikeesti halua puhua nekään, ne lapset siis. Ei aina jaksa, ei kukaan jaksais.”

”Meillä yks kokemusasiantuntija sano niin ihanasti, et miks mun tarvii aina tulla neuvotteluun, mut mun isän ei.”

Etenkin ilman huoltajaa maahan tulleiden lasten, jotka ovat joutuneet selviämään vaativista tilanteista ilman perheen ja suvun apua, voi olla vaikea asettua lapsen asemaan ja huolenpidon kohteeksi.⁶⁴ Eri kulttuurien käsitykset lapsuuden ja nuoruuden rajoista asettavat myös omat haasteensa työlle. Maahanmuuttajataustaisen perheen kohdalla käsitys lapsen asemasta ja kompetenssista ylipäänsä voi olla hyvin erilainen kuin suomalaisessa lastensuojelussa. Lapsen oikeus omaan mielipiteeseen ei välttämättä ole itsestäänselvyys valtaosassa perheitä, mutta erityisen haasteellinen asia voi olla eri kulttuuritaustoista tuleville perheille. Varsinkin yhteisökuultuureista tulevilla asiakkailla vanhempien ja muiden, etenkin iäkkäämpien, sukulaisten asema on vahva. Kunnioitus aikuisia sukulaisia kohtaan on syvä ja heidän mielipiteensä painavat paljon, kun taas lapsen ja nuoren mielipiteellä ei välttämättä ole suurta merkitystä. Lapsi voikin tuottaa enemmän perheen tai suvun ääntä kuin omaansa. Tämän kysymyksen työstämiseen tarvittaisiin nykyistä enemmän tietoa ja osaamista. Erityisen haasteellista on asioiden selittäminen ymmärrettävällä tavalla muista kulttuureista ja kielialueilta tuleville.

”Kun tässäkin tilanteessa tytön tarina, mitä hän haluaa ja mihin hän haluaa, muuttua aina riippuen kuka sisaruksista oli viimeksi soittanut. Ja tää ei mitenkään ainut meidän palveluissa ollut, et aattelee, et miten saadaan sen lapsen ääni kuuluviin. Miten sille lapselle saadaan niin turvallinen olo, että hän jotenkin oikeesti uskaltaa luottaa siihen, et hänellä on lupa olla turvassa ja hän voi miettiä omasta lähtökohdasta, miten tästä eteenpäin, ilman että sieltä tulee se, ja sun pitää ja tätä – –.”

Haastatteluissa tuli esiin, että vammaispalveluissa lapsen osallisuus on suhteellisen uusi asia (*”siitä on puhuttu vasta viimeisen viiden vuoden ajan”*) ja sen vahvistaminen arvioitiin selkeäksi kehittämisen paikaksi. Vanhempien ja muiden aikuisten mielipiteet ovat tärkeitä ja ne ovat myös asiakirjoissa painokkaasti näkyvillä. Sellaisen vammaisen lapsen kohdalla, joka ei itse kykene tuottamaan puhetta tai jonka puhe on kovin hidasta, haasteena on, että vieressä saattaa olla vanhempi, hoitaja tai avustaja, joka ryhtyy puhumaan lapsen puolesta. Myös hyvin nuoren, kehitysviiveisen, sosiaalisesti hyvin rajoitteen tai erittäin ujon ja aran lapsen kuuleminen on aina haasteellista. Lapsi saat-
taa kertoa asioistaan pilkahduksina tai pätkinä, jolloin yhtenäisen tarinan ja käsityksen muodostaminen vaatii osaamista ja edellyttää tarkkaa kuulemistä ja kuuntelemista.

”Heillä on valkoinen aukko, siinä vaiheessa kun kysytään, mitä sun elämä tapahtui silloin ja silloin ja missä kävit koulua. Menneisyyttä metsästetään viranomaisten papereista. Ai noissa kouluissa on ollut ja tuolla toisen asteen opetuksessa ja tuolla on tutkittu, ja sieltä puuttuu jotenkin, kuka tämä ihminen on, mitä hän ajattelee, mitä hän on kokenut ja miten hän on elänyt. Siihen nähden jotenkin se dokumentointi tämän ihmisen elämästä, et hänellä ois nyt joku kansio elämästään kulkemassa mukana, ni ois äärettömän arvokasta ja tarpeellista. Taikka samalla tavalla henkilö kenties, jolla on puheen tuottamisen vaikeus, et ei pysty ilmasemaan, niin joku kulkisi.”

Haastateltujen mukaan hyviä menetelmiä ja erilaisia välineitä kuulemiseen on kuitenkin olemassa ja käytössä. Menetelmistä mainittiin muun muassa piirtäminen, erilaiset kortit, tablettitietokoneen käyttö, MIM-arviointi sekä vahvuus- ja huolimittari. Keskusteluissa todettiin, että vammaisille lapsille kehitetyt erilaiset visualisoinnin ja konkretisoinnin menetelmät voisivat olla hyödyllisiä asiakastyössä laajemminkin, koska asiat ovat hankalia ja vaikeasti ymmärrettäviä monille asiakkaille.⁶⁵

*”Nykypäivänä, kun on iPadit ja tietokoneruudut, kaikki systeemit, niin sinne pystyis hyvin käymään niit keskeisiä asioita, ja nyt me tehdään näin ja sit tapahtuu näin, tää kun muuttuu, niin sit tapahtuu näin. Rakentaa kuvista vaik sosiaalista tarinaa. Tää lapsi voi seurata samalla, laittaa sen siihen pöydälle, missä se tavallaan kävis koko asiakirja, tai se asia läpi, ja lapsi pystyis siihen ottamaan vastaan, tai valitsemaan, kun niissä on niissä piirtoalustoissa – – pystyy valitsee mielipiteensä eri asioihin, vetämällä esimerkiksi kuvia ja sanoja ja värejä ja mitä kaikkea muuta. Tämmönen tietotek-
ninen projekti, jos joku kunta lähtis kokeilemaan, ois aika hyvä.”*

Kaikkiaan olisi tärkeää muistaa, kuinka vaikeasti ymmärrettävä työvaihe sijoitukseen liittyvä arviointivaihe voi asiakkaalle olla. Ymmärtäminen on yhtä lailla vaikeaa niin lapsi- kuin aikuisasiakkaallekin: tuntuu, että mitään ei tapahdu, asiat eivät etene, odotellaan loputtomasti. Tämän vaiheen avaaminen ja selostaminen lapselle (ja aikuiselle) olisi ensiarvioletta tärkeää ja se lisäisi niin osallisuuden kokemusta kuin luottamusta työskentelyyn.

Samalla tavoin koko sijoitusvaiheen ymmärtäminen on lapselle ja nuorellekin vaikeaa. Käsitteet voivat olla hankalia ja outoja ja oma elämäntilanne epävarma ja pelottava. Prosessi on niin monimutkainen ja monivaiheinen, että lapsen voi olla todella vaikeaa pysyä siinä mukana. Kun tapahtumat ovat vaikeita aikuisellekin, on nuoren osallistumisen turvaaminen ja tiedon antaminen erityisen haasteellista. Juuri tiedon saanti on kuitenkin tärkeä osallisuuden elementti. Aina ei siis ole kyse siitä, että lapsi tai nuori saisi olla mukana päättämässä asioista tai että hänen edes pitäisi pystyä kertomaan näkemyksiään asioista. Tärkeintä on selittäminen ja tiedon antaminen ja lapsen tukeminen tässä haasteellisessa elämänvaiheessa. Myös arvioinnin aikana, kuten kaikessa sosiaalityössä, on tärkeää kyetä antamaan lapselle toivon mahdollisuus. Se voi olla ajatus siitä, että vaikka nykyhetki on vaikea ja pelottava, tästä mennään eteenpäin, ja asiat saattavat parhaimmillaan sujua tosi hyvinkin.

”Tietyl taval siihen osallisuuteen sekin liittyy, kuka sitte kannattelee sitä sitä lasta ja sitä punaista lankaa hänen mielessään, kaiken tän myllerryksen keskellä.”

Lapsen osallisuuteen liittyy myös rohkeiden ratkaisujen tekeminen. Perheen tukeminen ja auttaminen ei saa hämärtää sitä tosiasiaa, että ratkaisut on viime kädessä tehtävä lapsen edun näkökulmasta ja ennen kaikkea lapsen terveyttä ja hyvinvointia ajatellen. Perheen tukeminen ei saa uhata lapsen etua eikä turhaan pitkittää lapsen vaikeaa tilannetta.

Edunvalvonnasta

Haastattelujen perusteella lastensuojelun edunvalvojaa lapsella käytetään sijoituksen alkuvaiheessa harvoin, vaikka edunvalvonta liittyy nimenomaan lapsen osallisuuden varmistamiseen. Edunvalvojan käyttö on koko valtakunnassa edelleenkin vähäistä ja kaikissa (suurissakaan) kunnissa lastensuojelun edunvalvontaa ei juuri käytetä. Tämä on ristiriidassa lastensuojelulain kanssa: lastensuojelulaissa on selkeä velvoite edunvalvojan hakemisesta ja määräämisestä tilanteissa, joissa huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua (22 ja 24 §). Edunvalvoja saatetaan jättää hakematta myös silloin, kun kyseessä on vaikeavammainen lapsi, jolla ei ole ammattilaisten lisäksi muita merkittäviä aikuisia elämässään eikä siis ketään, joka käyttäisi hänen puhevaltaansa.

”Edunvalvonnan tarve laitoksessa tunnustetaan ja siitä joskus puhutaankin, mutta asia vain jää... Kaikissa kunnissa edunvalvojaa ei voida hakea, vaikka sosiaalityöntekijä näkisikin edunvalvonnan tarpeen, koska organisaatiossa on joku muu taho tai toimija, joka tekee lopullisen päätöksen tällasessa tapauksessa.”

Haastatteluissa nousi esiin välttämättömyys pohtia edunvalvonnan tarvetta myös joidenkin maahanmuuttajataustaisten nuorten tilanteissa.

”Mä ajattelen, et sellasis tapauksis erityisesti, jos sitä sijaishuoltopaikkaa tai voiko lapsi olla kotona mietitään, niin olis tärkeä, et se kartotus siitä, et kuka oikeasti on sen lapsen vanhempi, joka voi ajaa hänen etuaan, tai et hänel ois oma edunvalvoja. Olis joku ulkopuolinen ihminen sitä lapsen näkemystä tuomassa esiin. Yksintulleilla on edustaja, muilla ei ketään.”

”...meil ei haeta sitä edunvalvojaa lastensuojeluprosessiin, ikuisista väännöistä huolimatta. Mut kyl mä aattelen, et eritoten näissä maahanmuuttajataustasten nuorten tilanteissa, tai lasten tilanteissa, joissa se suvun kunnia, se suvun painostus, on erilaista, niin niissä mu mielest sen pitäis olla aivan ehdotonta. Et siel on joku ulkopuolinen sen vastuusosiaalityön lisäksi, työntekijän lisäksi, jolla kuitenkin sen oman tonttinsa näkökulmasta on hurjasti, et ois joku ihminen, joka ehtis sen lapsen kanssa.”

Suomessa ilman huoltajaa tulleille turvapaikanhakijalapsille määrätään vastaanottolain⁶⁶ ja kotouttamislain⁶⁷ mukaan edustaja käyttämään lapsen puhevaltaa. Jos ilman huoltajaansa tullut lapsi huostaanotetaan, syntyy erikoinen tilanne: edustajan tehtävä lakkaa.⁶⁸ Lapselle ei kuitenkaan välttämättä määrätä lastensuojelulain mukaista edunvalvojaa. Näin lapsella ei ole huoltajaa eikä myöskään muuta edustajaa käyttämässä hänen puhevaltaansa. Vaikka sosiaalitoimelle siirtyy huostaanoton myötä paljon päätäntävaltaa lapsen asioissa, ei huoltajuus tai oikeus päättää lapsen edunvalvontaan liittyvistä asioista siirry tälle toimielimelle⁶⁹. Olisi pohdittava, mitä tällainen tilanne tarkoittaa sijaishuoltopaikan valinnassa ja lapsen kuulemisen ja näkemysten selvittämisen käytännöissä.

7.

Läheissuhteiden merkitys

Läheissuhteilla ja lapsen mahdollisuudella pitää yhteyttä läheisiin ihmisiin on sijaishuoltopaikan valinnassa yhä suurempi merkitys. Näiden asioiden huomiointi oli kaikkien haastateltujen mukaan lisääntynyt ilahduttavasti ja on tällä hetkellä jo itsestäänselvyys (*"painaa arvioinnissa paljon"*). Lastensuojelulain 4 §, 50 §, 52 § ja 54 § velvoittavatkin tähän vahvasti. Nykyään kotiinpaluun ajatus kulkee lähes aina sijoituksessa rinnalla ja sijaishuoltopaikan etäisyys on merkittävä valintaan vaikuttava tekijä. Isommissa kaupungeissa on annettu ohjeita tilanteisiin, joissa kauemmas sijoittaminen on mahdollista tai tarpeen.

Lastensuojelu joutuu toimimaan sijoitustilanteissa hyvin vaikeiden valintojen maastossa, jossa ei aina löydy selkeästi parasta mahdollista vaihtoehtoa. Kaikki tietävät, että vanhempien vastustus (huostaanoton tai sijaishuoltopaikan vastustaminen) on huono lähtökohta sijoitukselle. Silti joskus ollaan tilanteissa, joissa lapsen etu vaatii valitsemaan sijaishuoltopaikan, jota vanhemmat eivät hyväksy. Näin joudutaan toimimaan, vaikka tiedetään, että edessä on *"haasteellinen ja kivikkoinen"* tie. Joissakin tapauksissa taas ollaan tekemisissä vanhempien kanssa, jotka eivät hyväksy mitään sijoituspaikkaa. Tai vaikka he ensin hyväksyvät, he alkavatkin pian vastustaa sijoitusta. Yhtenä hyvänä käytäntönä tuli esiin se, että vanhempien asiakassuunnitelma pyritään tekemään ennen lapsen suunnitelmaa, jo sijoitusneuvottelussa. Tämän on huomattu pienentävän sijoitukseen liittyvää uhkaa ja lisäävän luottamusta lastensuojelun toimintaa kohtaan. Joka tapauksessa työskentely vaatii sitkeyttä ja pitkäjänteisyyttä.

/// Mä näkisin siinä ehkä sen, et vaikka tilanne ois kuinka vaikee, niin jos sen perheen kanssa jotenkin pystytään keskustelemaan, työskentelemään edes jollakin tavalla, niin se auttaa sinä. Se auttaa sitä lasta jollakin tavalla asettumaan, on se sitten väliaikainen sijaishuoltopaikka tai pitkäaikainen, et sille lapselle tulee tietyllä tavalla lupa olla siellä. Ja tää voi kestää siis vuosia."

Hyväksi käytännöksi sijaishuoltopaikkaa valittaessa on osoittautunut myös se, että vanhemmille kerrotaan, että heillä on tarvittaessa mahdollisuus yöpyä sijaishuoltopaikan tiloissa. Sijaishuoltopaikkaa valitessa on tärkeää pohtia, miten tapaamiset saadaan järjestettyä, eikä sijoituspaikan fyysinen etäisyys aina ole ylitsepääsemätön este. Vanhemman ja lapsen tapaamisia tuetaan sekä rahallisesti että muuten. Vaikeaa on kuitenkin sen ennakointi, miten läheiset tulevat sitoutumaan tapaamisiin ja lapsen kotilomiin tai harjoitteluihin.

Tärkeää on katseen kiinnittäminen myös jo tässä vaiheessa sijaishuollon jälkeiseen aikaan ja nuoren itsenäistymiseen. Vaikka tiedettäisiin, että sijoitus tulee olemaan pitkäaikainen ja jatkuu mahdollisesti 18 ikävuoteen asti, tulee läheissuhteille silti antaa suuri painoarvo. Perheen jälleenyhdistämisen velvoitteeseen sisältyy myös perheyhteys eli mahdollisuus tuntea ja tavata itselleen läheisiä ihmisiä riippumatta siitä, onko kotiutus missään vaiheessa mahdollista.

”Sehän on hirveän merkityksellistä, sen lapsen tai nuoren kehityksen kannalta. Kuitenkin se hänen identiteettinsä, että mitä hän on ja mistä hän tulee, niin sillä on merkitystä loppuiälle. Jos se jotenkin sit tulee se hylkäämisen kokemus, tai ei jotenkin ole tietoista tai se identiteetti kun ei ole valmis, niin siitä se seuraa jossain vaihees huonoa. Kyl se minun mielest hirveen merkittävä tehtävä on, tuetaan niitä suhteita.”

Yhteydenpito biologiseen perheeseen ja läheisiin asettaa omat haasteensa myös sijaisperheiden valmennukselle ja jatkuvalle tuelle erityisesti tilanteissa, joissa *”tavallaan tulee kilpailu sijaisperheen ja biologisten vanhempien välillä”*. Tällaisissa tilanteissa saatetaan joutua puntaroimaan tarkkaan lapsen etua.

Osalle sijoitetuista lapsista vanhempien ja muiden läheisten tapaaminen on hyvä ja arkea tukeva asia, joka sujuu pääosin suuremmista kommelluksista. Osalle lapsista läheisten tapaaminen aiheuttaa stressiä tai ahdistusta, ja tapaamisia joudutaan sen vuoksi eri tavoin järjestelemään ja niiden toteuttamisen miettimiseen menee paljon aikaa. Läheiset voivat olla psyykkisesti niin huonossa kunnossa, ettei tapaaminen sen vuoksi onnistu. Rajoituksesta ei tällöin ole kyse, vaan vanhemman kyvyttömyydestä tavata lasta. Joillakin läheisverkosto on äärimmäisen pieni ja huter. Vanhemmat saattavat olla hyvin huonokuntoisia fyysisesti ja vanhempi voi myös menehtyä kesken sijoituksen. Kaikissa tapauksissa suhteita läheisiin tulee ylläpitää – tai rajoittaa – lapsen edun mukaisella tavalla. Lisäksi on lapsia, joiden läheiset ja/tai suku ovat heidät täysin hylänneet esimerkiksi lapsen vammaisuuden vuoksi tai muusta syystä. Lopuksi ovat vielä lapset, joilla ei ole lainkaan läheisverkostoa eikä muutenkaan ainuttakaan läheistä ihmistä elämässään. Kyseessä voi olla ilman huoltajaa maahan tullut lapsi, jolla joko ei ole verkostoa enää lainkaan tai sukulaiset ovat hyvin kaukana (tällaisilla lapsilla kuitenkin useimmiten on oma yhteisö edes jossakin muodossa), tai lapsi, jonka kaikki sukulaiset ja läheiset ovat kuolleet.

”Meillä on paljon lapsia, joilla ei edes ole vanhempiin kontaktia, et se on varmaan yks semmonen erityinen piirre, et kaikilla lapsilla ei oo välttämättä vanhemmat tavoitettavissa ollenkaan.”

Vaikeasti vammaisen lasten kohdalla voi olla tilanteita, joissa vanhemmat eivät ole kovin motivoituneita ajatuksesta, että lapsi palaisi kotiin, tai ylipäänsä perheen tukemisesta kokonaisuutena.

”...perhe tarvitsi X määrän tilapäishoitoa helpottaakseen omaa tilannetta ja tuskaa, ja sit tuplattiin se seuraavassa vaiheessa, ja nyt sitten ovat ilmoittaneet, että eivät haluakaan enää lasta kotiin. Tää hylkäämisen saumapinnat, missä ne lieneekään, ne on jotenkin hyvin tarkasti koitettava löytää.”

Vailla läheissuhteita olevan lapsen kohdalla mietitään erilaisia vaihtoehtoja tilanteen parantamiseksi. Keinoja on monia: yhteydenpidon tukeminen muihin sukulaisiin ja

sukulaisten etsiminen, oheishuoltajuus, tukiperheet tai tukihenkilö. Jos lapsella on edes yksi merkittävä ja ihanteellisessa tapauksessa vielä tukeva hahmo yksityiselämässään (*"joku merkityksellinen mummo"*), yhteydenpitoa häneen pyritään tukemaan kaikin mahdollisin keinoin. Tilanteisiin liittyy kuitenkin paljon haasteita. On lapsia, joiden vanhemmat eivät itse pidä yhteyttä lapseen, mutteivat myöskään hyväksy lapsen yhteydenpitoa muihin sukulaisiin esimerkiksi suvun sisäisten tai sukujen välisten riitojen vuoksi. Jos huoltajat eivät itse halua tavata lasta, mutta eivät anna lupaa muidenkaan läheisten tapaamiseen, riittääkö sosiaalityöntekijällä rohkeus huoltajan tahdon ylittämiseen? Olisiko näissä tilanteissa syytä harkita lastensuojelun edunvalvojan hakemista? Voi myös olla vaikeaa löytää sitoutumiseen valmista tukihenkilöä esimerkiksi vaikeasti vammaiselle, haasteellisesti käyttäytyvälle lapselle, jonka kuntoutuminen tapahtuu hyvin pienin askelin tai jonka kuntoutus liittyy lähinnä fyysisen toimintakyvyn ylläpitämiseen. Näiden lasten kohdalla vaarana on laitostuminen.

// *Monta lasta, joilla ei ole ketään, perhekahveille ei tule ketään."*

Joskus lastensuojeluun kuuluu lapsen suojeleminen omilta vanhemmiltaan tai suvultaan. On lapsia, joiden vanhemmat käyttäytyvät niin sekavasti tai lasta vaurioittavasti, että heihin joudutaan soveltamaan erilaisia rajoitustoimenpiteitä. Jyrkimmillään kyseessä on lapsen olinpaikan salaaminen ja jopa lähestymiskiellon hakeminen huoltajalle tai muulle läheiselle. Kyse voi olla esimerkiksi aggressiivisista tai *"ylitse vyöryvistä"* vanhemmista tai kaappauksen uhasta. On myös sukuja, joissa lapsen läheiset ovat keskenään niin erimielisiä ja riitaisia, että yhteydenpidon tukeminen on tämän vuoksi erittäin haasteellista.

Maahanmuuttajataustaisten lasten kohdalla kyse on usein uudenlaisista haasteista, joiden kohtaamiseen ei välttämättä ole vielä riittävää osaamista. Toisaalta tuli esiin, että maahanmuuttajataustaiset lapset ovat hyvin heterogeeninen ryhmä. On lähialueilta tulevia perheitä, joille huostaanotto merkitsee vanhemman oikeuksien rajaamista tai menettämistä ja on sen vuoksi äärimmäisen pelottava asia. Ja on kauempaa tulevia, joille koko julkisen vallan, palvelujärjestelmän ja viranomaisen roolin ymmärtäminen on hyvin vaikeaa. Kummankaan ryhmän vanhempia ei välttämättä ole helppoa saada mukaan yhteiseen työskentelyyn.

// *Se on hankalammin työstettävissä. Se on tietysti sitten, kun mietitään sitä sijaishuoltopaikkaa, semmosta pidempiaikasta sijoitusta, niin ne hyvätkin pyrkimykset siellä tulevassa laitoksessa on kyllä ison haasteen edessä siinä mielessä, että monesti perheet vastustaa sitä sijoitusta niin kovin ja kaikin keinoin pyrkii estää sen lapsen kiinnittymisen sinne sijaishuoltopaikkaan."*

Arviointivaiheessa tarvittaisiin ehkä kulttuuritulkkausta, jossa kielelliseen tulkkaukseen yhdistyy tuki ja ohjaus palvelujärjestelmässä ja palvelujen käytössä. Esimerkiksi asiakkaan käsitys siitä, millaista aktiivisuutta häneltä asiakkaana odotetaan, voi olla

hyvin erilainen kuin meillä. Samoin asiakkaan kokemus ja käsitys viranomaiskäytännöistä voi vaatia keskusteluja ja avaamista.

”Mä kävin sen äidin kanssa sit semmosen keskustelun, ku mä – tiedän heidän kulttuurista myös jotain, niin sitä, et okei, et siellä sä toimisit ehkä tässä asiassa näin, eli sä pommittaisit niitä viranomaisia ja olisit koko aika yhteydessä ja soittasit ja kävisit siellä ja pyrkisit vaikuttaa siihen asiaan, mutta jos sä Suomessa toimit näin, niin me Suomessa ajatellaan, et sä et pysty hallitsemaan itteä, et tää on erittäin huono asia Suomessa.”

”Mut kylhän se hirveen suuri, mie henkilökohtaisesti aattelen, et se täytyy olla aika ahdistavakin tunne, et sie tuut kulttuurin, joka on siulle ihan vieras, sie et tavallaan ymmärrä sitä ympäröivää maailmaa, etkä sitä kontekstii, jos toisest toimii, ja sen lisäksi siun kommunikaatio ei oikeen suju, niin kylhän se hirveen voimakas muukalaisuuden kokemus on sille ihmiselle, ja mitä nuoremast ihmisesti kyse, niin ain vähemmin on niitä keinoja työstää sitä. Se on varmaan kohta, mihin pitäis laittaa enempi paukkuja, kuin mitä täl hetkel ehkä siihen laitetaan.”

Yhteisökulttuuriin kuuluvan lapsen sijoittaminen voi olla erityisen haasteellista⁷⁰. Yhteisökulttuurin edustajat tulevat useimmiten maista, joissa lainsäädännön rooli ei ole merkittävä eikä yhteiskunta puutu perheiden ja sukujen sisäisiin asioihin – lastensuojelun viranomais- ja palvelujärjestelmää ei ole. Suvun yhteenkuuluvuus on tärkeä asia ja lapsen sijoittaminen suvun ulkopuolelle voi tuntua erityisen häpeälliseltä. Vanhempien ja muiden, etenkin iäkkäämpien sukulaisten asema on voimakas, kunnioitus heitä kohtaan on syvä ja heidän mielipiteensä painavat paljon. Lapsen ja nuoren omalla mielipiteellä ei välttämättä ole suurta merkitystä. Näissä sijoituksissa korostuvat tavallistakin enemmän eriävät näkemykset siitä, kenellä on oikeus kasvattaa lasta. Asiakkaat saattavat kokea, että viranomaiset ikään kuin varastavat lapsen suvultaan eikä lapseen välttämättä enää haluta pitää yhteyttä, jolloin lapsi siirtyy kokonaan suvun ulkopuolelle.

”...kun se lapsi sijoitetaan sieltä perheestä pois, syystä tai toisesta, niin se on vähän sillä tavalla kuin revittäis kättä tai jalkaa irti.”

”...parissakin ollu se, et se sijoitus on ikään kuin katkassu sen lapsen välit melkein tyystin siihen perheeseen. Toises perhees sanottiin, tää laps on meille kuollu, sitä ei enää ole.”

Samoista syistä sijaishuollon aikainen perhetyö koetaan usein vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi maahanmuuttajataustaisissa perheissä. Tämä asettaa kunnille uudenlaisia haasteita, sillä juuri perhetyön on tarkoitus vastata perheen jälleenyhdistämisen haasteisiin.

Maahanmuuttajataustaisten, etenkin pakolaistaustaisten, lasten ja perheiden kanssa saattaa tulla eteen täysin uudenlaisia ratkaistavia tilanteita. Esimerkkinä mainittiin

tilanne, jossa lapsen sukulaissuhteista ei ole varmuutta. Joku henkilö voi ilmoittautua lapsen biologiseksi äidiksi, mutta ei tarkemmissa keskusteluissa vaikuta äidiltä. Hänellä ei esimerkiksi ole tietoa lapsen syntymästä ja sen jälkeisestä ajasta ja lapsen varhaisvaiheista. Miten viranomaisten tulisi häneen suhtautua? Tuetaanko suhteiden ylläpitoa silti samalla tavoin kuin jos kyse olisi lapsen biologisesta vanhemmasta, jos suhde muuten näyttää lapsen edun mukaiselta ja lapsi elää kyseisessä perheessä lapsena? Vanhemmat saattavat myös olla keskenään erilaisista kulttuuritaustoista ja heillä voi olla keskenään eriävät näkemykset esimerkiksi viranomaisen roolista, viranomaiskäytännöistä ja lapsen asemasta. On myös lapsia, joiden sukulaiset ja läheiset ovat sota-alueella tai muuten jatkuvassa hengenvaarassa, ja tilanne herättää lapsessa suurta ahdistusta ja pelkoa.

Varsinkin jos on pakolaistaustasii, niin voi olla, et saattaa olla sukulaisia esimerkiksi semmosilla alueilla, missä just tällä hetkellä käydään sotaa tai on jotain pommituksia tai tällasia. Ne kyllä heijastuu, varsinkin jos on nuorista kysymys, jotka sitte on yhteydessä, osaa seurata, ni heijastuu tosi paljon sit ehkä myös sen nuoren tilanteeseen.”

Biologisen perheen tai vanhempien käyttämän kielen menettäminen on merkittävä asia, joka nousi esiin useammassa keskustelussa. Etenkin pienen lapsen sijoituksen kohdalla tulee kyseeseen riski lapsen äidinkielen osaamisen osittaisesta tai jopa täydellisestä menettämisestä, mikä on merkittävä yhteydenpitoa rajoittava tekijä. Asia tiedostetaan ja asian traagisuus toki myönnetään, mutta kaikissa tilanteissa sitä ei saada estettyä. Maahanmuuttajataustaisia sijasiperheitä on vähän, samoin kuin vieraskielisiä ohjaajia laitoksissa. Haastateltujen mukaan kieli ei voi kuitenkaan olla merkittävin asia sijaishuoltopaikkaa etsittäessä, vaan kokonaisuutena arvioiden muuten sopivan ja turvallisen sijaishuoltopaikan löytyminen on lapsen kannalta tärkeintä. Näin on silläkin uhalla, että yhteinen kieli vanhemman kanssa menetetään. Perhehoidossa juuri kyseisen lapsen näkökulmasta mahdollisimman hyvän perheen löytäminen on tärkein seikka ja painaa eniten lapsen edun punninnassa.

Tärkeintä on kuitenkin löytää hyvä perhe lapselle, pelkkä kieli ei voi olla määräävä tekijä.”

Uskonnon merkitys ei korostunut haastatteluissa, vaan siitä puhuttiin paljon vähemmän kuin kielestä. Uskonnon suhteen tuli sijasiperheiden osalta esiin kaksi vastakkaista näkemystä. Eräs haastateltava oli sitä mieltä, että jos lapsen biologiselle perheelle uskonto on merkityksellinen asia, heidän on helpompi hyväksyä ns. vääräuskoinen mutta vahvasti uskonnollinen perhe kuin täysin uskonnoton perhe. Toisaalta taas nähtiin, että uskonnoton perhe on parempi tukemaan lapsen omaa uskontoa kuin hyvin vahvasti omaa uskontoaan harjoittava perhe.

”Ja uskonto nyt on ilman muuta, sitä pitää kunnioittaa, ei tarvii järjestää uskonnollisia menoja, mut ottaa huomioon ruokailussa ja kaikessa tämmösessä. Parhaimmillaan se on sitä, että se on semmonen sijaisperhe, joka lähtee uteliaana tutustumaan tähänkin puoleen lapsesta. Mutta kyllä se lapsi pitää ottaa omana kokonaisuutenaan, ei semmosena, joka sulautetaan siihen. Esimerkiksi sijaisperheet ei saa olla kauheen vahvasti vakaumuksellisia mihinkään suuntaan – –.”

Läheisverkostosijoituksiin ei suhtauduta yksinomaan myönteisesti, vaan niissä nähdään sekä hyviä että huonoja puolia, kuten edellä jo tuli ilmi. Sukulaisperhe Suomessa voi olla maahanmuuttajataustaiselle lapselle, etenkin ilman huoltajaa maahan tulleen alaikäiselle, suuri apu ja tuki, mutta se voi olla myös haaste, etenkin tytöille. On esimerkiksi mahdollista, että hyvin perinteinen sukulaisperhe voi asettaa tytölle kovin tiukat rajat ja vaatia elämään perinteisen roolin mukaisesti, vaikka tyttö ei itse tätä haluaisi. Lapsen etua joudutaan pohtimaan näissä tilanteissa hyvin tarkasti.

Läheisverkostolla tarkoitettiin haastatteluissa pääosin vanhempia, toissijaisesti sisarusia ja muita läheisiä sukulaisia. Joissakin haastatteluissa korostui myös nuoren oma verkosto, kaveriporukka, ja pärjääminen sen kanssa. Kaveriporukan mukaan ottaminen työskentelyyn ei ole helppoa, mutta joidenkin näkemysten mukaan ehdottoman hyödyllistä. Ystävät voivat myös vierailla joissain sijaishuollon yksiköissä.

”Kyl mä ajattelen, et ajatellaan aika paljon myös sitä kuinka kaverisuhteella on merkitystä. Mul on hirveen suuri huoli työntekijän näkökulmasta, jos lapselta puuttuu ystävät, on ne hyviä tai huonoja. Et kyl niitten merkitys kaikinensa... Mä ajattelen, et siin on vähän, lasketaan lapselle läheisiin henkilöihin, myös se, että miten ne otetaan mukaan siihen työskentelyyn. – – Joskus on niin vahingollista se päihteiden käyttö tai joku muu toiminta, et sit haetaan ihan selkeesti siihen rajaa.”

8.

Sijaishuoltopaikan muutos

Kuten esimerkiksi Laakso⁷¹ tuo esiin, yhtenä sijaishuollon tavoitteena ja sijaishuoltopaikan valinnan kriteerinä on pidetty pysyvyyttä. Pysyvyydellä on viitattu lapsen ja biologisten vanhempien välisten suhteiden pysyvyyteen sijoituksen aikana, sijaishuoltopaikan pysyvyyteen sekä muiden lapsen arkeen liittyvien instituutioiden ja palvelujen pysyvyyteen. Pysyvyyttä voidaan pitää myös laadun ja lapsen edun toteutumisen takeena. Erityisiä tarpeita omaavien lasten kohdalla pysyvyys ei kuitenkaan toteudu helposti⁷².

Perhehoidon ensisijaisuus tuottaa haastateltujen mukaan vääjäämättä sijaishuoltopaikan vaihdoksia erityisiä tarpeita omaaville lapsille, koska perheet saattavat pärjätä vaikeahoitoisten lasten ja nuorten kanssa *”vain tiettyyn pisteeseen asti”*⁷³. Eniten sijaishuoltopaikan vaihdoksia tulee haastattelujen perusteella käytöshäiriöisille lapsille. Myös vammaiset, paljon aikuista tarvitsevat lapset ovat haasteellisia sijoitettavia ja hoidettavia. Lapsella voi olla hyvin monta erityisyyttä tuottavaa ongelmaa.

”Pääsääntöisesti se on, joko haastava käyttäytyminen, enkä tarkota väkivaltaa, vaan sellanen jatkuva aikuisen tarve, fyysinen rajaaminen, johonkin muuhun: nipistelyyn, raapimiseen, mihin tahansa muuhun, joka ärsyttää sitä muuta lapsiryhmää, et siel on siel sosiaalisessa porukassa ne haasteet. Tai sitten ei osata kommunikoida sen lapsen kanssa, minkä takii sit joudutaan niihin haastellisiin tilanteisiin, tai sit silmitön väkivalta tai psyykinen oireilu, kaikki, siihen sitte lisäksi vielä harhat ja muut. Pääsääntöisesti kaikillakin, jotka on ollu perhehoidossa, on jonkin näköstä kaltoinkohtelua, joko sen perheen tai sit ulkopuolisen taholt, et perhe ei oo pystynyt suojelemaan näit erityislapsia, tullu seksuaalisesti hyväksikäytetyks ulkopuolisen tahon tekemänä.”

Lapsen kiintymyssuhdehäiriöt tulevat usein esiin viiveellä, vasta sijaishuollossa, ja tämä tuottaa vaikeuksia perheessä. Tai kyseessä voi olla lapsi, joka on ollut pitkään perhehoidossa tai tavallisessa lastenkodissa, ja jolle tulee hyvin voimakasta, rajoittamista vaativaa oirehdintaa murrosiässä tai vahvaa psykiatrista oireilua, johon on vaikea saada apua nuorisopsykiatriasta. Oireilu voi äityä voimakkaaksi hyvinkin nopeasti ja sitä on usein vaikea ennakoida. Tällöin ei ehkä ole muuta mahdollisuutta kuin sijoittaa nuori vaativaa hoitoa tarjoavaan laitokseen kevyemmän tuen laitoksesta tai perhehoidosta. Perhesijoituksia nuorten kohdalla voisi helpottaa se, että perheille voitaisiin luvata psykiatrista tukea heti, jos nuori alkaa oireilla. Tällä hetkellä tätä ei aina voida tehdä.

”Jos kyse näistä erityistarpeista, niin se vaatii tosi nopeaa toimintaa. Aivan ensin pitää saada välittömät tukitoimet perheelle, ettei sijoitus katkea, joskus isokin tukiarsenaali: vertaisryhmää nopeasti, yhteys psykologiin, sosiaaliohjaajan kotikäynnejä vähintäänkin. Sitten vasta arvio lapsesta. Läheissijaisperheille tarvitaan vielä aivan erityinen tuki, koska ne yleensä sinnittelee vielä pidempään kuin muut perheet ja voivat olla jo ihan jaksamisen äärirajoilla tässä vaiheessa.”

Sijoitustilanteessa olisi hyvä pystyä arvioimaan sitä, mihin lapsen levoton käytös mahdollisesti liittyy: liittyykö se arviointivaiheen sijoituksen aikana tietoon tulevasta pidemmästä sijaishuollosta ja sijaishuoltopaikasta eli onko se todennäköisesti ohimenevää (*"loppuu kun tilanne rauhoittuu"*), vai joudutaanko sijaishuoltopaikka etsimään rankemmasta päästä eli vaativasta laitoshoidosta.

Sijasiperheiden kirjo on laaja, eikä perheitä valvota samalla tavoin kuin laitoksia. Tämän koetaan aiheuttavan laatuongelmia. Haasteita on myös siinä, miten päästään tukemaan perheitä riittävän ajoissa haasteellisen lapsen kanssa. Kun sijaisperheellä kyse on myös elannosta, voi olla haasteellista saada perhehoitajat puhumaan aidosti ja rehellisesti uupumisestaan riittävän ajoissa ennen kuin tilanne kärjistyy turhan pitkälle.

Kaikki erityisen tuen tarpeessa olevat lapset eivät ole sitä heti sijaishuoltoon siirtyessään, kuten jo aiemmin todettiin. Lapsen tarpeet tulevat usein paremmin (tai vasta) näkyviin sijaishuollon aikana – ne ikään kuin pulpahtavat esiin – tai jopa vasta toisessa tai kolmannessa sijaishuoltopaikassa, jolloin lapselle tulee väistämättä useita muutoksia ja paikan vaihdoksia. Etenkin pienempien kuntien työntekijät, joilta puuttuu kriisitilanteita hoitamaan tottunut organisaatio ja isomman kunnan kokoon liittyvä arvovalta, voivat olla vaikeuksissa, jos tilanne kriisiytyy äkisti sijaishuollossa. Isompien kuntien työntekijät eivät ehkä joudu yhtä helposti tilanteeseen, jossa sijaishuoltopaikka ilmoittaa, ettei pärjää lapsen kanssa hetkeäkään ja että sijoitus päättyy heidän osaltaan tähän.

Joskus kehitysvammaisuuskin tulee esiin vasta sijaishuollossa, mahdollisesti vasta sitten, kun sijoitus on jatkunut jo pitkään. Tämä voi tarkoittaa sijaishuoltopaikan muutosta. Nämä ovat hankalia tilanteita kaikille osapuolille ja vaativat suurta osaamista. Tällaisia tilanteita todettiin kuitenkin olevan sen verran vähän, että niiden hoitamiseen ei ole selkeää mallia.

Herää kysymys, olisivatko nämä vaihdokset tai edes osa niistä estettävissä, jos huostaanottoa tehtäessä olisi ollut käytössä sellaista luotettavaa lapsikohtaista tietoa, josta edellä oli puhe. Toisaalta tuli esiin, että esimerkiksi kehitysvammadiagnoosin saaminen vasta sijaishuollossa voi olla luonnollista, kun monet asiat tulevat siellä aiempaa paremmin esiin, esimerkiksi lapsen heikot kognitiiviset taidot. Kyseessä voi myös olla maahanmuuttajaperheen lapsi, josta on tullut huolestuttavia viestejä jo päiväkodissa ja koulussa, mutta vanhemmat eivät ehkä ole niitä ymmärtäneet tai osanneet tarttua asioihin ja hakea apua – tai ammattilaiset eivät ole osanneet tarttua asioihin ja tarjota apua. Siksi asia on jäänyt piiloon.

Sijaishuoltopaikka voidaan myös joutua vaihtamaan lapsen biologisten vanhempien käytöksen vuoksi, tosin tämä lieneekin harvinaista. Kyse on tällöin useimmiten perhehoidosta. Pohtimatta jäi, millaisella tuella ja millaisilla sosiaalityön toimenpiteillä nämä tilanteet voitaisiin välttää. Voisiko tällainen biologisten vanhempien käytöksen rajattomuus olla ennakoitavissa ja voisiko se olla yksi este perhesijoitukselle?

”Joo, mut et niinku siel perheiden valmennuksessahan korostetaan todella paljon tätä, et pitää olla kykyä ja valmiutta asennoitua sillä lailla vanhempiin, että toivottaa heidän tervetulleeksi ja pitää yhteyttä, et kyl se siellä... Mut onhan se kuitenkin varmaan useimmiten sitten, jos ajattelee näit katkeamisia, niin se on varmaa siinä kyllä aika usein taustalla.”

On selvää, että sijaishuoltopaikan muutosta on harkittava silloin, jos lasta on kaltoinkohdeltu tai jos paikka ei muusta syystä enää ole lapsen edun mukainen. Kyse voi olla hyvästäkin sijaishuoltopaikasta, jossa käytetyt menetelmät eivät kuitenkaan täsmää lapsen tarpeiden kanssa. Tarvittaisiin lisää arviointiosaamista ja sen tueksi tutkittua ja käytännössä koeteltua tietoa siitä, millaiset menetelmät toimivat minkäkin kaltaisten nuorten tai minkäkin tyyppisten ongelmien kohdalla. Joku paikka voi myös olla jollekin lapselle liikaa vapauksia antava, joku toinen taas aivan liian tiukka tarkkoinne sääntöineen ja seuraamuksineen. Osa lapsista tarvitsee tiukat rajat, osa taas kapinoi vahvasti niitä vastaan, eikä tätäkään reagoitua aina kyetä ennakoimaan.

Ryhmähaastatteluissa painotettiin sitä, että sijaishuoltopaikan vaihtuminen ei aina ole huono asia lapsenkaan näkökulmasta, vaikka vaihdoksia toki tulee välttää viimeiseen asti. Jonkun nuoren kohdalla lopulta ties kuinka mones, useamman vaihdoksen jälkeen löytynyt (”ännännes”) sijaishuoltopaikka voikin lopulta olla hyvä ja lapsen edun mukainen ja se, jossa elämä lopulta lähtee kulkemaan parempaan suuntaan.

Haastatteluissa tuotiin myös esiin, että uudelleen sijoitukseen joutuminen ei ole yksinomaan huono asia, etenkin jos lapsi on ollut kotona ja välissä on voinut olla parikin suhteellisen hyvää vuotta. Tällä voi olla suuri merkitys lapsen ja perheen kannalta, eikä uudelleen sijoitukseen joutumista pitäisikään nähdä epäonnistumisena, vaan uudenlaisena elämäntilanteena.

Osin on siis kyse aidosta työskentelyn vaikeudesta: siitä, ettei kaikkea sijoitukseen liittyvää voi todennäköisesti ennakoida, oli käytössä kuinka hyvä arviointimalli hyvänsä. Vaihdoksia tulee myös intensiivisistä, laadukkaina pidetyistä, hyvin resursoiduista laitoksista. Hyvässäkin sijaishuoltopaikassa uuvutaan, jos esimerkiksi lapsiryhmän dynamiikka on sellainen, ettei se toimi, tai menetelmät eivät toimi tietyn lapsen kanssa, tai paikka ei pärjää hyvin päällekkäisten vanhempien kanssa. Myös toisten lasten etu ja hyvinvointi on otettava huomioon. Vaihdos ei siis automaattisesti ole merkki huonosta arviosta, epäonnistuneesta sijaishuoltopaikan valinnasta tai ylipäänsä huonosta työstä.

”Jotkut lapset ovat niin haasteellisesti oireilevia, et hyväkin sijaishuoltopaikka uupuu. Siihen vaikuttaa niin monta asiaa, se muu lapsiryhmä. Voi olla lapsi, jonka kanssa sijaishuoltopaikka ois pärjänny vaikka kuinka hyvin, jos se muu kombo ois ollu erilainen tai jos siel ei ois henkilökunnas jääny yhtäkkiä kaks yhtä aikaa mummikselle. Et kun tää on ihmisten välistä työtä, niin toisaalta tietyissä tilanteissa vaikuttaa, ei oo ollu kyse välttämättä ollenkaan huonosta arviosta tai huonosta jostakin. Vaan elämässä sattuu ja tapahtuu. Niin monet seikat vaikuttaa.”

Kaikkiaan sijaishuoltopaikan etsiminen erityisiä tarpeita omaavalle lapselle on monimutkainen palapeli, jossa lopputulos on usein kaukana täydellisestä. Usein tulos on korkeintaan välttävä, parhaassa tapauksessa riittävän hyvä⁷⁴. Esimerkiksi nuori, joka on mukana väkivaltaisessa tai rikollisessa jengissä tai joka on joutunut seksuaalisesti hyväksikäytetyksi, on joskus hyvä sijoittaa mahdollisimman kauas kotipaikkakunnalta. Nuori itse saattaa vastustaa sijoitusta hyvinkin voimallisesti. Toisaalta nuoren pitää pystyä pitämään yhteyttä läheisiinsä ja hän tarvitsee usein runsaasti palveluja, joita ei kovin monella paikkakunnalla tai seutukunnalla ole tarjolla. Lisäksi olisi hyvä saada vanhemmat ja läheiset suostumaan ja sitoutumaan sijoitukseen. Kaikki nämä seikat sosiaalityöntekijän tulee ottaa huomioon arviota ja päätöstä tehdessään. Vaikka lasten ja nuorten elämä on sijoitusvaiheessa usein jo monella tavalla sivuraiteille suistunutta, näkyy tunnelin päässä monesti valoa. Joskus työ tuottaa yllättäviäkin tuloksia. Usein pienetkin asiat ovat merkityksellisiä lapsen tai nuoren elämän ja kokemusten kannalta: muutama rauhallisempi vuosi, yksi hyvä ihmissuhde, yksi onnistunut neuvottelu, jossa lapsi on ollut mukana ja saanut kokemuksen siitä, että hänet kohdataan ihmisenä, häntä kuullaan ja hänet otetaan todesta.

9.

Johtopäätöksiä ja käytännön työvälineitä

Kuten jo aiemman tutkimuksen perusteella tiedämme⁷⁵, sijaishuollon arvioinnin toteuttamisen tavoissa on isot erot seutukuntien, kuntien ja työntekijöiden välillä. Yhdenvertaisuus ei näytä toteutuvan. Leimallisinta arvioinnille ovat sattumanvaraisuus, kuntakohtaisuus ja sosiaalityöntekijäkohtaisuus. Lapsen asioiden hoidossa jää paljon sen varaan, kuinka sinnikäs ja rohkea sosiaalityöntekijä hänen asioitaan hoitaa. Näin on myös sellaisten lasten kohdalla, joilla on erityisiä tarpeita. Selkeitä malleja ei löydy sen enempää arvioinnin kokonaisuudesta kuin lapsen osallistumisen mahdollistamisesta tai yhteistyön tekemisestä, mutta siitä huolimatta pyrkimystä suunnitelmalliseen työskentelyotteeseen on. Joillakin alueilla arviointia kehitetään systemaattisesti, mutta valtakunnallista yhteistä mallia ei toistaiseksi ole.

Lapsen edun ja oikeuksien punninnasta

Lapsen etu ja lapsen oikeudet olivat haastatteluissa vahvasti läsnä, vaikka eivät käsitteinä selkeästi esille nousseetkaan. Niiden merkitys päätöksenteon elementteinä kuitenkin tunnistettiin. Näyttäisi siltä, että isompien kuntien työntekijät tai työntekijät kunnissa, joilla on kuntayhtymä tai muuta seutukunnallista yhteistyötä sijoituksissa, kykenevät useissa prosessin kohdissa toimimaan paremmin lapsen edun mukaisella tavalla kuin työntekijät, jotka toimivat täysin yksin. Lapsen oikeuksien näkökulmasta positiivista on, että talouden merkitys sijoitukseen vaikuttavana tekijänä ei tullut haastatteluissa esiin muutoin kuin kilpailutuksen pohdinnan kautta.

Lapsen etu on lastensuojelulaissa (13.4.2007/417), laissa lapsen huollosta ja tapamisoikeudesta (8.4.1983/361) sekä sosiaalihuoltolaissa (30.12.2014/1301) nostettu keskeiseksi periaatteeksi ja myös ratkaisunormiksi. Esimerkiksi lastensuojelulaki velvoittaa siihen, että lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (lastensuojelulaki 4 §). Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota muun muassa siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan, tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet. Käytännössä tämä tarkoittaa myös sellaisten lapsen suojelemiseksi ja huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi tarkoitettujen toimenpiteiden huomioon ottamista, joilla joudutaan rajoittamaan lapsen itsemääräämisoikeutta ja puuttumaan lapsen koskemattomuuteen.

Avaamme seuraavassa lapsen edun punnintaan käytännössä liittyviä asioita siten, että ensin tarkastelemme lapsen kannalta parhaan ratkaisun tekemistä ja sen jälkeen otamme konkreettisempia esimerkkejä selvityksen aineiston ja muun lähdekirjallisuuden pohjalta. Näin ollen lapsen etu toimii yläkäsitteenä, jonka valossa myöhemmin esiin tuotavia asioita tulee tarkastella. Esimerkkikysymykset eivät ole, eikä niitä ole tarkoitettukaan, tyhjentäväksi luetteloksi, vaan ainoastaan punninnan mahdollisiksi apukeinoiksi. Niiden perusteella ei voida todeta, että juuri näitä, tai pelkästään näitä, osa-alueita pohtimalla voitaisiin lapsen etu kokonaisuudessaan tulkita ja määrittää, vaan niiden pohjana on nimenomaan tämän selvityksen haastatteluaineisto.

Lapsen edun mukaista ratkaisua punnittaessa ja eri vaihtoehtoja arvioitaessa voidaan pohtia esimerkiksi seuraavia kysymyksiä:

1. Kun lasta koskevaa ratkaisua tehdään, keskustellaanko siitä, mikä olisi paras vaihtoehto hänen kannaltaan? Punnitaanko eri vaihtoehtoja ja mietitäänkö niitä nimenomaan lapsen edun näkökulmasta?
2. Kuinka lapsen edun määrittelyä ohjaavat lainsäädännölliset normit tunnistetaan ja huomioidaan päätöksenteko- ja ratkaisutilanteessa? Miten niihin liittyvä pohdinta tehdään näkyväksi asiakasasiakirjoihin ja päätöksiin?
3. Miten perusteellaan se, että tehty ratkaisu toteuttaa parhaiten lapsen etua verrattuna muihin ratkaisuvaihtoehtoihin?
4. Miten tehtyä päätöstä/ratkaisua arvioidaan myöhemmin esimerkiksi olosuhteiden tai tilanteen muuttuessa ja miten arvioidaan sitä, onko juuri kyseinen ratkaisu edelleen paras vaihtoehto lapsen kannalta?
5. Miten lapsen mielipidettä ja näkemyksiä häntä koskevista eri ratkaisuvaihtoehtoista kysytään?
6. Miten lapsen mahdollinen vastustus tai eriävä mielipide otetaan huomioon hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti?
7. Jos ei päädytä lapsen toiveiden mukaiseen ratkaisuun, miten tämä selitetään lapselle?

Konkreettisia suuntaviivoja tai apukeinoja näiden asioiden tarkastelemiseksi on saatavilla toistaiseksi vähän, vaikka määrittelyä sijaishuollon yleisistä periaatteista ja toteuttamisen tavoista tehdään esimerkiksi kuntien kilpailutuksissa ja puitesopimuksissa tai toimeksiantosuhdesopimuksissa. Kunnat ovat yhä tarkempia esimerkiksi määrittelyssään, mitä hoitovuorokausihinnan tulee pitää sisällään. Kuitenkin se, miten kyseiset sopimukset ja niissä määritellyt asiat toteutuvat yksittäisen lapsen sijaishuollon toteuttamisessa, on ratkaisevaa. Myös sijaishuoltopaikan valitsemiseen liittyvien tekijöiden erittelyn kannalta näiden asioiden huomioiminen yksittäisen lapsen asiakirjakirjauksissa olisi tärkeää. Tämä voisi osaltaan lisätä sijaishuoltopaikan valintaprosessiin liittyvää läpinäkyvyyttä ja asiakkaiden oikeusturvan toteutumista sekä ennen kaikkea sitä, että lapsella olisi enemmän tietoa asioista sijaishuoltoon siirtyessään. Varsinkin tilanteissa, joissa sijaishuoltopaikkaa ovat valitsemassa paikan ja sen toimintatavat hyvin tuntevat työntekijät, saattaa päätöksentekoon liittyvien asioiden yksityiskohtainen erittely jäädä vähemmälle.

Tässä selvityksessä painottuivat laitoshoitoon liittyvät asiat ja kysymykset. Samalla tuli viestejä siitä, että perhe- ja laitoshoitoon sijoittamisen prosessit saattavat poiketa toisistaan. Seuraavassa esiteltävät asiat kytkeytyvät myös perhehoitopaikan valintaan, vaikka puhutaankin selkeämmin laitoshoidolle ominaisin käsittein.

Lapsen osallisuus ja oikeus osallistua

Lapsen osallisuus lastensuojelussa tuntuu toteutuvan paikoin hyvin tai ainakin siitä puhutaan jo itsestäänselvyytenä. Lapsen osallisuutta on silti edelleen syytä pohtia koko lastensuojeluprosessin, erityisesti avohuollon, ajalta ja kerättävän tiedon näkökulmasta: keräämmekö lapsitietoa vai aikuistietoa. Kaikkea perhettä koskevaa tietoa olisi syytä tulkita ja jäsentää nykyistä enemmän lapsen arjen näkökulmasta: mitä esimerkiksi vanhemman päihdeongelma, arjen jatkuva kaoottisuus tai lapsen hoidon laiminlyönti merkitsee lapsen elämässä ja arjessa, ja millaisia tavoitteita sen kautta nousee sijaishuoltopaikan valinnalle ja sijaishuollon työskentelylle.

Selvityksen perusteella pyrkimystä lapsen osallisuuden turvaamiseen on: lapsen kokemukset ja näkemykset pyritään huomioimaan ja lapselle pyritään antamaan riittävästi tietoa oikeissa kohdin ja oikealla tavalla. Osallistumisen oikeuden toteutumisen kannalta sijaishuoltopaikan valinnassa keskeistä on arviointi ensinnäkin siitä, millaisiin itseään koskeviin asioihin lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa sijaishuoltopaikan valintaprosessissa. Toiseksi prosessissa on arvioitava sitä, millainen lasten osallisuus-oikeutta kunnioittava toimintakulttuuri sijaishuoltopaikassa on ja miten lapsen osallisuudesta sijaishuoltopaikan arkisessa elämässä tullaan huolehtimaan.

Lapsen osallisuutta sijaishuoltopaikan valinnan prosessissa voidaan hahmottaa esimerkiksi seuraavilla kysymyksillä:

1. Tietääkö lapsi, että hänellä on oikeus osallistua omaa sijaishuoltopaikkaansa koskevaan päätöksentekoon? Miten varmistetaan lapsen tiedonsaanti asiasta?
2. Miten paljon lapsen sana painaa päätöksenteossa? Miten päätöksenteko perustellaan lapselle? Miten toimitaan tilanteissa, joissa lapsi ehdottomasti vastustaa sijaishuoltopaikkaa, mutta ammattilaisten mielipide on vahvasti sen puolesta? Toisaalta: onko reilua kysyä lapselta mielipidettä, jos vaikka paikka ei otakaan lasta ja siitä seuraa pettymyksiä?
3. Miten lapsen osallisuus toteutuu mahdollisessa sijaishuoltopaikassa? Miten esimerkiksi toimintaa (viikko-ohjelma, retket, vierailut jne.) suunnitellaan lasten kanssa yhdessä? Miten niiden lasten näkemykset otetaan huomioon, jotka tarvitsevat näkemystensä esittämiseen enemmän aikaa ja tukea? Miten sovitaan yhteen lasten yksilölliset toiveet yhteisössä sekä mahdolliset vastakkaiset mielipiteet ja toiveet, joita kaikkia ei voida toteuttaa?
4. Miten lapsen omahoitaja valitaan ja miten siitä päätetään? Onko lapsella mahdollisuus valita itse joku ”luottoaikuinen”, jonka kanssa on helppo pohtia vaikeampiakin asioita? Miten lapsen suhteiden luomista muihin aikuisiin tuetaan?
5. Onko aikuisilla riittävästi aikaa lapsille, jotta lapsen näkemysten ja kokemusten selvittäminen ja vuorovaikutus lapsen kanssa kahden kesken on ylipäättään mahdollista?

6. Miten lapsi otetaan vastaan sijaishuoltopaikkaan ja miten häntä tuetaan sinne asettumisessa? Miten luodaan turvalliset puitteet kotiutumislle ja viihtymislle?
7. Miten lasta autetaan uuteen paikkaan tutustumislle ja ihmisten tuntemaan oppimislle? Miten lapselle selvitetään esimerkiksi se, kenen puoleen voi kääntyä missäkin asiassa ja mistä tarvittavat tavarat löytyvät? Miten saadaan lapsi kokemaan olonsa turvallisesti yksikön tiloissa? Miten huolehditaan siitä, että lapsi tietää oman vastuusosiaalisyöntekijänsä ja hänen yhteystietonsa?
8. Miten lasten välisiä (ystävyyssuhteita vahvistetaan ja tuetaan yksikön sisällä? Miten ratkaistaan lasten keskinäiset ongelmat sekä estetään esimerkiksi lasten keskinäinen kiusaaminen? Entä miten taataan jokaisen lapsen yksilöllinen koskemattomuus? Miten taataan yksityisyyden suoja myös lapsille?
9. Miten lapsen ystävyyssuhteita lähiympäristönsä ikätovereiden (esimerkiksi koulukavereiden) kanssa vahvistetaan ja tuetaan? Miten mahdolliset ongelmatilanteet ratkaistaan?

Apu ja tuki itsensä ilmaisuun ja vuorovaikutukseen

Yksi oleellinen lapsen osallistumisen oikeuden ulottuvuus on mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen. Miten lasta autetaan esimerkiksi kehittämään viestintätaitojaan, kielellisiä kykyjään sekä ongelmanratkaisutaitojaan tavalla, joka kullekin lapselle yksilöllisesti parhaiten sopii? Käytännön toiminnassa on keskeistä, että yksikössä tai perheessä on riittävästi valmiuksia tukea lapsen kommunikaatiota ja vuorovaikutusta. Tärkeä kysymys on, miten henkilökunta tai perhe kykenee vahvistamaan kommunikaatiota ja vuorovaikutusta myös lasten välillä.

Asiaa voidaan lähestyä esimerkiksi seuraavien kysymyksin varsinkin tilanteessa, jossa lapsella on kommunikaatioon liittyviä erityisiä tarpeita:

1. Miten lasta tuetaan ja rohkaistaan ilmaisemaan itseään (kahdenkeskisessä vuorovaikutuksessa ja/tai ryhmätilanteissa)?
2. Miten lasten yksilöllistä kommunikaatiota tuetaan?
3. Mitä vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja on käytössä (esim. kuvakommunikaatiokansio)?
4. Miten lasten esittämiin kysymyksiin reagoidaan ja vastataan?
5. Onko henkilökunta perehtynyt lasten kommunikaatiomenetelmiin?
6. Miten huolehditaan henkilökunnan täydennyskoulutuksesta vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöön ja vuorovaikutuksen tukemiseen?
7. Millaisia esteitä/vaikeuksia henkilökunta kokee olevan aikuisten ja lasten välisessä vuorovaikutuksessa?
8. Miten tuetaan lasten keskinäistä vuorovaikutusta? Voivatko lapset keskinäisessä kommunikaatiossaan käyttää vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja?

Oikeus kulttuuriin, uskontoon ja kieleen

Lastensuojelulaissa edellytetään lapsen kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioon ottamista mahdollisuuksien mukaan sijaishuoltopaikan valinnassa. Lapsen oikeuksien sopimuksessa edellytetään, ettei uskonnolliseen tai kielelliseen vähemmistöryhmään tai alkuperäiskansoihin kuuluvilta lapsilta saa kieltää oikeutta nauttia yhdessä ryhmän muiden jäsenten kanssa omasta kulttuuristaan ja kielestään. Lapsella on myös oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Sopimuksessa edellytetään, että vanhempien lapselle antamaa ohjausta tämän oikeuden käyttämisessä kunnioitetaan.

Keskeinen kysymys on, miten sijaishuoltopaikka kykenee vastaamaan myös lapsen oikeuteen nauttia omasta kielestä, kulttuurista ja uskonnostaan:

1. Miten tuetaan lasten mahdollisuutta noudattaa oman kulttuurinsa tai uskontonsa tapoja?
2. Tuetaanko lasta etsimään tietoa esimerkiksi omaan kulttuuriinsa liittyvistä asioista ja pohtimaan niitä?
3. Onko lapsella mahdollisuus käydä esimerkiksi omaan kulttuuriinsa tai uskonnon harjoittamiseen liittyvissä tilaisuuksissa?
4. Onko lapsella mahdollisuus olla yhteydessä muihin ikätovereihinsa, joilla on hänen kanssaan esimerkiksi yhteinen kulttuuri?
5. Ovatko erityisruokavaliot esimerkiksi uskonnollisista syistä mahdollisia?
6. Miten tuetaan lasten mahdollisuuksia käyttää omaa äidinkieltään (jos se on muu kuin suomi)? Miten toteutuu erityisesti ruotsinkielisten, viittomakielisten, saamenkielisten ja romanikielisten lasten oikeus saada tietoa ja kommunikoida omalla äidinkielellään? (Tämän oikeuden perustana ovat esimerkiksi kielilaki, viittomakielilaki ja perustuslaki sekä alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja)
7. Entä jos oman uskonnon tai kulttuurin harjoittamista joudutaan rajoittamaan esimerkiksi sen takia, että sen arvioidaan olevan lapsen terveydelle haitallista?

Lapsen oikeus elää mahdollisimman terveenä ja saada tarvittaessa hoitoa ja kuntoutusta

Lastensuojelulain mukaan lapsen huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen on ryhdyttävä, jos lapsen terveys tai kehitys vaarantuu joko lapsen kasvuolosuhteista tai hänen omasta käyttäytymisestään johtuen. Lapsen oikeuksien sopimus edellyttää, että lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista palveluista. Lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että lapsen terveyteen liittyvään oikeuteen ei sisälly pelkästään oikea-aikainen ja tarkoituksenmukainen sairauksien ehkäisy, terveyden edistäminen ja sairauksien parantaminen sekä kuntouttavat palvelut. Siihen kuuluu myös lasten oikeus kasvaa ja kehittyä täysimääräisesti omien mahdollisuuksiensa mukaan ja asua olosuhteissa, joissa he voivat saavuttaa parhaan mahdollisen terveydentilan. Lapsen oikeus terveyteen ja

kuntoutukseen on kiinteästi yhteydessä lapsen oikeuksien sopimuksen 6 artiklaan, joka on sopimuksen yksi yleisperiaatteista. Velvoite korostaa lapsen oikeutta henkiinjäämiseen ja kehittymisen edellytyksiin mahdollisimman täysimääräisesti.

Lasten terveyteen ja terveyskasvatukseen sekä lasten kuntoutukseen liittyvät kysymykset ovat tärkeitä arkielämässä. Erityisesti vammaisten lasten kohdalla esimerkiksi kuntoutukseen liittyvät asiat voivat korostua. Välttämätöntä onkin pohtia sijaishuoltopaikan mahdollisuuksia tukea lapsen oikeutta terveyteen ja kasvamiseen täyteen potentiaaliinsa esimerkiksi seuraavien kysymysten kautta:

1. Miten lapsen ilmaisemiin kipuihin ja muihin oireisiin suhtaudutaan?
2. Miten lapsen tarpeen mukainen pääsy lääkäriin tai hammaslääkäriin turvataan?
3. Millaisia mahdollisuuksia lapsella on keskustella terveyteensä liittyvistä asioista ja saada niissä ohjausta (esimerkiksi terveellisen ruokavalion sekä fyysisen aktiivisuuden, urheilun ja virkistystoiminnan edistäminen, onnettomuuksien ja loukkaantumisten ehkäisy, henkilökohtaiset hygieniakäytännöt sekä alkoholin, tupakan ja huumausaineiden käytön vaarat)?
4. Miten toimitaan, jos lapsi omalla käyttäytymisellään tai toiminnallaan vaarantaa terveyttään tai kehitystään (esimerkiksi käyttämättä päihteitä tai itseään viiltelemällä)?
5. Miten menetellään lapsen terveydelle tai kehitykselle vaarallisten aineiden ja esineiden haltuunoton suhteen? Miten menetellään henkilönkatsastuksen ja henkilöntarkastuksen suhteen?
6. Miten menetellään lapsen tupakoinnin suhteen?
7. Miten lapsi saa tukea sukupuoli- ja seksuaali-identiteettinsä kehittämisessä?
8. Miten lapsen tarvitseman kuntoutuksen toteutuminen mahdollistuu sijaishuoltopaikan arjessa? (Esim. tarvittaessa terapian toteutuminen sijaishuoltopaikassa: onko sopivaa tilaa, miten terapiakäynnit sovitetaan arjen aikatauluihin?)
9. Miten yhteistyötä tehdään lapsen kuntoutuksesta vastaavien ammattilaisten kanssa (esimerkiksi ohjaus, päivittäisissä toimissa tukeminen, yhteistyöneuvottelut yms.)?

Lapsen oikeus säilyttää suhteensa vanhempiinsa ja läheisiin ihmisiin

Lapsen läheisverkosto ja oikeus ylläpitää läheisiä ihmissuhteita huomioidaan haastattelujen perusteella hyvin, eli lapsen oikeudet näyttäisivät toteutuvan tältä osin. Toki läheisverkosto on kompleksinen kokonaisuus, joka ei ole aina pelkästään lapsen oikeuksia ja etua tukeva asia, vaan joskus jopa uhka tai ainakin suuri haaste lapselle. Silti – tai juuri sen vuoksi – merkittävä on haastatteluissa esiin tuotu näkemys, että lapselle tulee pystyä sijaishuollossa antamaan eväitä oman läheisverkostonsa kanssa toimimiseen, oli verkosto millainen hyvänsä.

Lainsäädännön mukaan sijaishuollossa asuvalla lapsella on oikeus säilyttää suhteensa vanhempiinsa ja muihin hänelle läheisiin ja tärkeisiin ihmisiin. Sijaishuoltopaikassa joudutaan tällöin pohtimaan kunkin lapsen kohdalla, kuinka lapsen mahdollisuuksia

pitää yhteyttä vanhempiinsa voidaan tukea ja vahvistaa. Tämä tarkoittaa myös sen arvioimista, miten mahdollinen yhteydenpidon rajoittaminen toteutetaan.

Sijaishuoltopaikkaa valittaessa keskeinen kysymys on se, millaisia valmiuksia ja mahdollisuuksia sijaishuoltopaikalla on tukea lapsen oikeutta säilyttää suhteensa hänelle läheisiin ihmisiin:

1. Miten lapsen ja hänen vanhempiensa tapaamisia tuetaan?
2. Miten vanhemmat voivat osallistua lapsen elämään, vaikka lapsi asuu poissa kotoa?
3. Voiko lapsi halutessaan ottaa yhteyttä (esimerkiksi soittaa) vanhemmilleen tai läheisilleen? Voiko yhteyttä ottaa mihin vuorokauden aikaan tahansa, vai onko yhteydenpitomahdollisuutta rajattu jotenkin?
4. Miten lapsen ja hänen sisarustensa välistä yhteydenpitoa tuetaan?
5. Onko lapsella mahdollisuus tavata isovanhempiaan ja muita sukulaisiaan?
6. Tietävätkö yksikön aikuiset, ketkä ovat lapselle tärkeitä läheisiä ja keitä lapsi haluaa tavata?
7. Jos lapsi ikävöi vanhempiaan, miten toimitaan?
8. Miten toimitaan, jos yhteydenpidon arvioidaan olevan lapsen edun vastaista? Miten rajoitus käytännössä toteutetaan?

Toisaalta selvityksessä tuli esiin tilanteita, joissa vanhemmat tai läheiset eivät halua pitää yhteyttä lapseen. Tällaisissa tilanteissa voidaan joutua arvioimaan ”väkipakolla” toteutuvan yhteydenpidon tarkoituksenmukaisuutta lapsen näkökulmasta. Voi myös olla, että lapsi ei halua tavata läheisiään. Miten varmistetaan asia esimerkiksi sellaisen lapsen osalta, joka ei kommunikoi puheella?

Ympäristön esteettömyys ja saavutettavuus

Vammaisyleissopimuksen keskeisiä peruslähtökohtia ovat muun muassa täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus (3 artikla). Jotta vammaiset henkilöt voisivat elää itsenäisesti ja osallistua täysimääräisesti kaikilla elämänalueilla, vammaisille henkilöille tulee varmistaa muiden kanssa yhdenvertainen pääsy fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen sekä tiedottamiseen ja viestintään (9 artikla). Myös lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että esteettömyyden puuttuminen esimerkiksi virastoissa, ostoskeskuksissa ja vapaa-ajanviettopaikoissa sekä julkisissa liikennevälineissä on merkittävä osatekijä vammaisten lasten syrjäytymisessä ja ulkopuolisuudessa, ja se heikentää palvelujen saatavuutta⁷⁶. Komitea on painottanut esteettömän tiedonsaannin ja digitaalisen median saatavuuden merkitystä. Ne antavat vammaisille lapsille paremmat mahdollisuudet itsenäiseen elämään ja osallisuuteen kaikilla elämänaloilla⁷⁷.

Yhdenvertaisuuden toteutuminen sekä täysimääräinen ja tehokas osallistuminen ja osallisuus yhteiskunnassa saattaa edellyttää sijaishuoltopaikalta **kohtuullisia mukautuksia**. Kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan vammaisyleissopimuksen mukaan tarvittaessa yksittäistapauksissa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia

ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta, ja joilla varmistetaan vammaisten ihmisten mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa. Kohtuullisista mukautuksista säädetään lisäksi yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 15 §:ssä, joka velvoittaa palveluntarjoajaa tekemään asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi. Myös kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa otetaan huomioon henkilön tarvitsemat kohtuulliset mukautukset.

Sijaishuoltopaikan mahdollisuuksia tarjota esteetön ja saavutettava ympäristö lapselle voidaan arvioida muun muassa seuraavilla kysymyksillä, joista kysymykset 1–6 kohdistuvat erityisesti vammaisten lasten tilanteeseen:

1. Mahdollistavatko yksikön tilat ja ympäristö riittävän liikkumisen? Jos lapsi liikkuu esimerkiksi sähköpyörätuolilla, pääseekö hän kaikkiin niihin paikkoihin, mihin muutkin lapset pääsevät?
2. Tuetaanko ja ohjataanko lasta itsenäiseen liikkumiseen? Onko lapsella mahdollisuus oppia tutkimalla ja kokeilemalla, yrittämällä ja erehtymällä ilman liiallista suojelua ja rajoittamista, mutta kuitenkin riittävän turvallisesti, tuetusti ja kannustamalla?
3. Ovatko päivittäisen elämän tavarat ja välineet, joita lapsi voi käyttää itsenäisesti, aseteltu siten, että lapsi voi ne tarvittaessa noutaa? (Esimerkiksi liikkueksaan pyörätuolilla lapsi ylettää ottamaan lasin hyllyltä tai tekemään itselleen välipalaa tai laittamaan astiansa tiskikoneeseen kuten muutkin lapset). Entä miten on huomioitu tilanteet, joissa tavaroita täytyy lapsen oman turvallisuuden vuoksi asettaa lapsen ulottumattomiin? Estääkö se myös toisia lapsia käyttämästä tavaroita, vaikka heidän turvallisuutensa vuoksi niin ei tarvitsisi ollakaan?
4. Onko sijaishuoltopaikka valmis kohtuullisiin mukautuksiin tarvittaessa? (Kohtuullinen mukautus voi henkilön tarpeista riippuen olla esimerkiksi jonkin apuvälineen hankkiminen, selkokielen käyttäminen, henkilökohtainen avustaminen, tilojen uudelleen järjestely tai valaistuksen lisääminen.) Miten tämä tarvittaessa huomioidaan muiden lasten kannalta?
5. Onko lapsella mahdollisuus käyttää tarvitsemaansa tai hänelle kuuluvaa henkilökohtaista apua sijaishuoltopaikassa? Onko henkilökohtaisen avustajan rooli sijaishuoltopaikassa selvä: avustaja on nimenomaan lapsen henkilökohtainen avustaja, ei apuna henkilökunnalle tai kuntoutuksen jatke?
6. Huolehditako siitä, että lapsella on mahdollisuus käyttää tarvitsemiaan kuljetuspalveluita?
7. Ovatko yksikön tilat turvalliset? Onko piha-alue turvallinen? Viedäänkö lapsilta liikkumisen iloa ja hyviä haasteita liiallisella turvallisuuden tavoittelulla?

8. Onko lapsilla käytössään tietokoneita? Pääsevätkö lapset internetiin? Miten on huomioitu koko yhteisön kannalta se, että yhdellä lapsella voi olla rajoituksia internetin käytössä, mutta muiden lasten käyttöä ei voi aiheettomasti rajoittaa?
9. Opettavatko ja ohjaavatko yksikön aikuiset lapsia internetin käytössä? Onko käytössä yhteisesti sovitut ajat ja säännöt internetin käytölle?
10. Ohjataan lapsia tiedonhakuun esimerkiksi verkossa (opastetaan heitä esimerkiksi siihen, miten johonkin ongelmaan löydetään vastaus verkosta)?
11. Saavatko lapset katsoa tv:stä tai kuunnella radiosta haluamiaan ohjelmia? Miten toimitaan, jos kyseinen ohjelma haittaa lapsen arjen välttämättömiä asioita, esimerkiksi lapsen koulunkäyntiä?
12. Saavatko lapset ostaa tai lukea haluamiaan lehtiä tai kirjoja? Luetaan heille? Miten toimitaan, jos lapsi haluaa lukea jotain hänelle vahingollista tai epäsopivaa?

10.
Jatkopohdintaan –
Suosituksia
käytännön lasten-
suojelutyöhön

Vammaiset lapset

Lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta kunnissa tulisi olla selkeät toimintaohjeet siitä, miten toimitaan vammaisen lapsen lastensuojelusijoituksissa. Ylipäänsä vammaishuollon ja lastensuojelun rajapintaa on syytä selkiyttää ja yhteistyötä pohtia. Erityistä huomiota tulee kiinnittää vammaisten lasten osallisuuden toteutumiseen sijaishuollon arviointivaiheessa: sekä mielipiteen selvittämiseen että tiedon antamiseen lapselle. Haastattelujen perusteella on olemassa paljon erilaisia menetelmiä ja apuvälineitä tiedon keräämiseen myös niiltä lapsilta, joiden on vaikea ilmaista itseään puheen avulla.

Maahanmuuttajataustaiset lapset

Samoin maahanmuuttajataustaisen lapsen osallisuus vaatii lisäpohdintaa, sillä siinä haasteena ovat monet kulttuuriset seikat. Maahanmuuttajataustaisten lasten sijoitusten haasteista pitäisi ylipäänsä olla enemmän jäsennettyä tietoa. Selvityksen aineiston perusteella tarvitaan sekä kykyä tunnistaa kulttuuriset ilmiöt ja valmiutta lähteä analysoimaan asioita kulttuurisesta näkökulmasta että kykyä hahmottaa perheen ja yksilöiden välisiä suhteita eri tavoin (esimerkiksi yhteisökulttuurista lähtöisin olevien perheiden kohdalla). Myös ”erityisen erityiset lapset” (esimerkiksi maahanmuuttajataustainen, kehitysvammainen ja psykiatrisen hoidon tarpeessa oleva lapsi tai johonkin erityisryhmään kuuluva ”sateenkaarilapsi”) ovat suuri haaste.

Mielenterveyspalvelut

Lasten- ja nuorisopsykiatriaa toivotaan selkeämmin yhteistyökumppaniksi ja myös vastuunkantajaksi arviointivaiheessa. Suunnitelma lapsen osalta pitää voida tehdä yhdessä, mihin sosiaalihuoltolakikin velvoittaa, ja siihen pitää pystyä kirjaamaan terveydenhuollon lupaus siitä, miten lapsen hoito tullaan sijaishuollon aikana järjestämään. Uusia työmuotoja psykiatrian kanssa on tuloillaan, mutta uudenlaisiin toimintatapoihin liittyvät innovaatiot ovat edelleenkin liikaa yksittäisten toimijoiden varassa, eivätkä rakenteet kannusta niihin. Osin ollaan myös sellaisten tilanteiden edessä, joihin ei vielä löydy osaamista. Esimerkiksi maahanmuuttajataustaisilla lapsilla saattaa olla sellaisia sotatraumoja, joiden ymmärtämiseen emme vielä kykene. Nämä traumat eivät kenties näyttäydy, jos työtä tehdään perinteisellä orientaatiolla ja perinteisin menetelmin. Tässäkin korostuu oikeanlaisen ja täsmällisen tiedon tarve. Tietoa on oltava, jotta osattaisiin tehdä oikeita ja johdonmukaisia tulkintoja.

Edunvalvonta

Lastensuojelun edunvalvonta pitäisi saada toimimaan huomattavasti nykyistä johdonmukaisemmin. Edunvalvonnan hakeminen ja saaminen on edelleen hyvin sattumanvaraista, eikä lapsen osallisuus tältä osin toteudu siten kuin lastensuojelulaissa (lastensuojelulaki 22 §) on tarkoitettu. Edunvalvonnan tarpeen pohtimisen pitäisi olla yksi niitä seikkoja, joita vastuusosiaalityöntekijä itsestään selvästi käy läpi merkittävässä prosessin kohdissa, sillä tähän on laissa selkeä velvoite (lastensuojelulaki 24 §).

Tiedosta ja ajasta

Vaikka huostaanotto prosessi on lastensuojelulaissa melko tarkkaan ohjeistettu ja erilaista tietoa joudutaan keräämään paljon etenkin tahdonvastaisissa huostaanotoissa (lastensuojelulaki 44 §), lapsen kannalta relevanttia tietoa ei silti aina saada kerättyä. Arviointia ja koko sijoitusprosessia leimaa usein kiire ja hätä. Kun kiireellisen sijoituksen kriteereitä on laissa (lastensuojelulaki 38 §) ja ohjeistuksissa selkiytetty, mahdollisesti ainakin osa huostaanotoista tulee jatkossa tapahtumaan suunnitelmallisemmin, eikä työskentely ole enää sidottu kiireellisen sijoituksen aikarajoihin. Näin ollen on mahdollista saada arviointiprosessiin enemmän aikaa, joka on haastateltujen mukaan onnistuneen prosessin keskeinen elementti.

Arviointikäytännöt

Pohdinnan arvoista on, kuinka paljon strukturoitu arvioinnin viitekehys auttaisi esiin nousseissa haasteissa. Ainakin se lisäisi arvioinnin yhdenmukaisuutta ja systemaattisuutta niin, että arvioitsijat kiinnittäisivät huomiota samoihin asioihin. Viitekehys myös todennäköisesti tukisi lapsen osallisuuden entistä suurempaa huomioimista. Yhteinen viitekehys ja yhteiset toiminnan mallit todennäköisesti vahvistaisivat moniammatillista yhteistyötä ja vähentäisivät lastensuojelun kokemusta siitä, että se joutuu ottamaan suurimman vastuun tai ainoana toimijana jopa kaiken vastuun kaikkein haasteellisimmista tapauksista. Vaikeasti oireilevien, monin tavoin traumatisoituneiden, laiminlyötyjen ja osattomien lasten asian täytyy olla kaikille yhteinen kaikissa prosessin vaiheissa.⁷⁸

Kun sopivaa paikkaa ei löydy

Lastensuojelu joutuu venymään ja joustamaan ja löytämään ratkaisuja mahdottomiinkin tilanteisiin. Joudutaan esimerkiksi räätälöimään lapselle sopiva sijoituspaikka, ja jos sopivaa ei löydy, sellainen voidaan joutua konkreettisesti rakentamaan jonnekin. Tämä liittyy siihen, että lastensuojelu ei voi koskaan sanoa ”ei”. Asiaan liittyy myös tiettyä ammatillista ylpeyttä: lastensuojelun ammattilaisten näkemyksen mukaan muut voivat kieltäytyä, mutta lastensuojelulla ei ole tätä mahdollisuutta. Myös kaikkein vaativimpiin tilanteisiin on etsittävä ja löydettävä ratkaisut – tavalla tai toisella.

”Et sehän on se lastensuojelun arki, kun me ei koskaan voida sanoa, että ei oo sopivaa palvelua, vaan sitten vaan väännytään siks sopivaks palveluks, mitä se milloinkin tarkoittaa.”

Osalle nuorista on silti vaikea löytää sopivaa paikkaa kaikkein erikoistuneimmista-kaan laitoksista ja yksiköistä. Suuri haaste sijaishuollolle ovat erittäin väkivaltaiset, rikoksilla oireilevat nuoret. Heidän sijaishuoltonsa suunnittelussa tarvittaisiin selkeitä valtakunnallisia linjauksia ja sellaisten yhteistyökäytäntöjen luomista, joissa olisi lastensuojelun lisäksi mukana nuorisopsykiatria ja vankeinhoito. Myös näiden nuorten, kuten ylipäänsä kaikkien sijoitusta voimakkaasti vastustavien nuorten, osallisuuden tukeminen on haasteellista. Samoin erittäin traumatisoituneet pakolais- ja turvapaikanhakijataitaiset lapset ja nuoret ovat ryhmä, jonka kanssa lastensuojelu joutuu haastateltujen

arvion mukaan aivan piakkoin venymään uusiin ulottuvuuksiin. Suunnitelma heille sopivien sijaishuollon palvelujen luomiseksi olisi toinen välttämätön kansallisen tason yhteistyön paikka. Samoin tarvitaan yhteistä pohdintaa vammaispalveluja tarvitseville ja haasteellisesti käyttäytyville lapsille sopivista sijaishuoltopaikoista.

Työn tekemisen kehykset kuntoon

Kuten aiemmin on todettu⁷⁹, on vaikea nähdä, miten työn laatua ja arvioinnin systemaattisuutta saadaan lisättyä ilman pysyviä työntekijöitä.

Monis kunnis on niin paljon vaihtuvuutta, et lapsel voi mennä pitkiä aikoja et ei oo nimettyä sosiaalityöntekijää, jos on jo siis sijoituksessa tai alkuvaiheessakin. Perheet kertoo, et meil oli se ja sit se ja ei me oikeestaan tiedetä. Se lähin henkilö voi olla se perhetyöntekijä, joka on vaik antanut niitä avopalveluita sinne tai tukea. Sit toisaalta, jos lapselle on jäänyt joku asia epäselväks, vanhemmat ei osaa kertoa, koska vanhemmatkin on tippunu jossain kohtaa kärryiltä. Ja sitä kautta tuntuu, kun siel on niin monta toimijaa, niin se lapsen ääni jää – ehkä joko hukkuu tai sit niit äänii on monta, kun lapsi tuottaa erilaisia asioita."

Osaamisen puutteesta ei silti haastattelujen perusteella ole niinkään kyse – ”Osaavia sosiaalityöntekijöitä on jo paljon” – vaan puutetta on yhteisistä toimintatavoista, käytännöistä, linjauksista ja periaatteista. Joissakin isoissa kaupungeissa tai seutukunnan yhteisissä yksiköissä linjauksia on tehty, mutta valtaosa kunnista toimii vielä ilman niitä. Hyvin pitkälle on kyse myös ajan rajallisuudesta. Aika on lastensuojelussa resurssi, jota ei koskaan ole kylliksi. Vaikka osin onkin kyse edelleenkin liiallisista asiakasmääristä, vähäisistä resursseista ja kuntien haluttomuudesta panostaa kelpoisuusehdot täyttävien sosiaalityöntekijöiden rekrytointiin, osin on myös kyse kuntatoimijoiden halusta – tai haluttomuudesta – hyödyntää lain suomaa mahdollisuuksia suunnitelmalliseen työhön ja kyvystä asettua rauhassa selvittämään asiakkaan asiaa silloin, kun on sen paikka. Työntekijöiden, johdon ja rekrytoinneista vastaavien tahojen pitää tunnistaa työprosessissa ne kohdat, jotka vaativat erityisen paneutuvaa työtettä – mahdollisuutta pysähtyä, selvittää ja selittää sekä tehdä työtä huolellisesti. Lapsen, ja erityisesti erityisiä tarpeita omaavan lapsen, sijoittaminen kodin ulkopuolelle on ehdottomasti yksi näistä kohdista. Silti lastensuojeluprosessia pitää ajatella kokonaisuutena, jossa arviointi ja ”tarkasti katsominen” ovat koko ajan läsnä.

...semmosen arvioimisen, tarkasti katsomisen näkökulma pitäis olla koko aika siinä työskentelyssä. Et se rakentuu. Sehän on semmost, et se koko aika rakentuu. Ja sit aina on tämä, et silti voi tulla niit ylläreitä, et aha, tästähän tässä olikin kyse. Sit voidaan silti olla. Kyl aika paljon kuitenkin jo osataan ja pystytään."

Lähdetiedot ja huomautukset

- 1 Lastensuojelulain 50 §:n mukaan lapsen sijaishuolto tulee järjestää laitoshuoltona, jos sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla.
- 2 Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain 50 §:n, perhehoitajalain ja omaishoidon tuesta annetun lain muuttamisesta HE 331/2010 vp.
- 3 Lastensuojelulaki 32 § 1 momentti.
- 4 Kysymyksistä, jotka liittyvät lapsen edun ja lapsen parhaan muodostumiseen pitkäaikaisen sijaishuollon alussa vastuusosiaalityöntekijän roolin näkökulmasta ks. Maija Aro-Salosen sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus: Aro-Salonen, Maija (2014) Normaalia nuoren elämää. Lapsen etu pitkäaikaisen sijaishuollon tavoitteena ja ratkaisuna. Tampereen yliopisto: Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- 5 Laakson (2013) tutkimuksen mukaan sijoitukseen liittyviä kriittisiä pisteitä ovat päätöksenteon pitkittyminen, sijoittamista ohjaaviin linjauksiin liittyvät jännitteet, talouden korostunut merkitys sijaishuoltopaikan valinnoissa, kunnan ohjeistus omien laitosten ensisijaisuudesta sekä se, ettei lapselle löydy hänen tarpeitaan vastaavaa sijaishuoltopaikkaa. Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaanotetulle lapselle? KAKS – Kunnallissalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. Sijaishuoltopaikan valintaan liittyvistä kysymyksistä ks. myös Pösö, Tarja & Laakso, Riitta (2015) Holistic, expert and centralised models for organising placement decisions and their rationales: empirical findings from Finland. Adoption & Fostering 2(39), 159–169; Pösö, Tarja & Laakso, Riitta (2015) Matching children and substitute homes: some theoretical and empirical notions. Child & Family Social Work.
- 6 Salonen, Hannes (2015) Lapsen erityisten tarpeiden painoarvo ja huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa – kirjallisuuskatsaus. Julkaisematon.
- 7 Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportti, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Raportin mukaan on tärkeä kehittää maahanmuuttajataustaisten lasten ja vammaisten lasten asemaa lastensuojelussa. Yhtenä toimenpide-ehdotuksena on, että vammaisten lasten ja heidän perheidensä tulee saada tarpeensa mukaista tukea ja palveluja ilman lastensuojeluasiakkuutta, jollei siihen muutoin ole tarvetta.
- 8 HE 331/2010 vp.
- 9 Sisarusten pitäminen yhdessä on osoittautunut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä merkittäväksi tekijäksi sijaishuollossa olevan lapsen läheissuhteiden edistämiseksi. Ks. EIT:n tuomio 8.6.2010 asiassa Dolhamre vs. Ruotsi, ECHR (App No 67/04) (8.6.2010), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99164>
- 10 HE 252/2006 vp lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi, s. 117: "Lapsen edun tulisi olla keskeinen arviointiperuste kaikissa lasta koskevissa lastensuojelutoimenpiteissä."
- 11 HE 252/2006, s. 117.
- 12 Savolainen, Matti (1984) Lapsen huolto ja tapaamisoikeus, Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy. Helsinki, s. 25.
- 13 EU:n perusoikeuskirja 24 artikla: 1. Lapsella on oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon. Lapsen on saatava ilmaista vapaasti mielipiteensä. Lapsen mielipide on hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti otettava huomioon häntä koskevissa asioissa. 2. Kaikissa lasta koskevissa viranomaisten tai yksityisten laitosten toiminna on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. 3. Jokaisella lapsella on oikeus ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, jollei se ole lapsen edun vastaista.
- 14 EIT:n tuomio 8.7.2003 asiassa Sahin vs. Saksa, (30943/96) [2003] ECHR 340. [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"appno":"30943/96","itemid":"001-61194"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
- 15 EIT Sahin v. Saksa, kohta 39.
- 16 EIS 8 artikla: Oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta: 1. Jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiansa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta., 2. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.
- 17 YK:n lapsen oikeuksien komitea, Yleiskommentti no. 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta)*, CRC/C/GC/14, kohdat 48 ja 49. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_14.pdf
- 18 CRC/C/GC/14 (2013), kohdat 52–79.
- 19 CRC/C/GC/14 (2013), kohta 60.
- 20 UNICEF (2011) Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja, s. 217. Helsinki: Edita Prima Oy.

21 YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 20 artikla: "1. Lapselle, joka on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa tai jonka edun mukaista ei ole antaa hänen pysyä perhepiirissä, on oikeus valtion antamaan erityiseen suojeluun ja tukeen. 2. Sopimusvaltiot takaavat tällaiselle lapselle vaihtoehdoisen hoidon kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti. 3. Tämä hoito voi muun muassa olla sijaisperhehoito, islamin lain mukainen kafala, lapseksiotto tai tarvittaessa sijoitus sopivaan lastensuojelulaitokseen. Ratkaisua harkittaessa on asianmukaista huomiota kiinnitettävä jatkuvuuden toivottavuuteen lapsen kasvatuksessa ja lapsen etniseen, uskonnolliseen, sivistykselliseen ja kielelliseen taustaan."

22 Committee on the Rights of the Child, General Comment no. 6 (2005). Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin, CRC/GC/2005/6, kohdat 20–21. Suom. Yleiskommentti nro 6 (2005)

Ilman huoltajaa olevien ja perheestään eroon joutuneiden lasten kohtelu kotimaansa ulkopuolella http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_GC_2005_6.pdf

23 Esimerkiksi sijaishuoltoon siirtymisen valmistelua koskeva standardi 5 (*The transition to the new home is well prepared and sensitively implemented*) ja standardi 7, joka koskee sijaishuollon ja lapsen tarpeiden, elämäntilanteen ja alkuperäisen sosiaalisen taustan yhteensopivuutta (*The child's placement matches his/her needs, life situation and original social environment*).

24 CRC/C/GC/14 (2013), kohta 63; YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 23 artikla 4 kohta.

25 YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti no. 9 (2006), Vammaisten lasten oikeudet, CRC/C/GC/9, kohta 46. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_9.pdf

26 YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus 3 artikla f kohta.

27 Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintakertomus vuodelta 2015, s. 115. <http://www.oikeusasiamies.fi/dman/Document.php?documentId=gr15516141502858&cmd=download>

28 YK:n lapsen oikeuksien komitean päätelmät Suomelle (2011), CRC/C/FIN/CO/4, kohta 32.

29 UN Guidelines for the Alternative Care of Children, A/RES/64/142 (2010).

30 CRC/C/GC/14 (2013), kohta 62.

31 CRC/C/FIN/CO/4, kohta 33.

32 Recommendation Rec(2005)5 of the Committee of Ministers to member states on the rights of children living in residential institutions.

33 Recommendation CM/Rec(2010)2 of the Committee of Ministers to member states on deinstitutionalisation and community living of children with disabilities.

34 Council of Europe. Strategy for the Rights of the Child (2016–2021).

35 Euroopan neuvoston lapsiohjelma <http://www.coe.int/en/web/children/home>

36 Council of Europe, Child participation assessment tool <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000016806482d9>

37 Euroopan neuvoston lapsiohjelman keskeiset aiheita käsittelevät asiakirjat, <http://www.coe.int/en/web/children/participation>

38 Salonen, Hannes (2015) Lapsen erityisten tarpeiden painoarvo ja huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa – kirjallisuuskatsaus. Julkaisematon.

39 Litteroitua materiaalia kertyi yhteensä 154 sivua (rivinväli 1,5, kirjasintyyppi Calibri, kirjasinkoko 12 pistettä).

40 Ks. lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmasta <http://stm.fi/hankkeet/lapsi-ja-perhepalvelut>

41 Vuonna 2014 kiireellisesti sijoitettujen lasten kokonaismäärä väheni 10 % (kokonaismäärä 3 773) ja huostaanotettujen lasten määrä 1,4 % (kokonaismäärä 10 675) edellisestä vuodesta. Vuonna 2014 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna 17 958 lasta ja nuorta. Lastensuojelu 2014. Tilastoraportti 25/2015, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Toisaalta Kuutoskaupungeissa lakimuutokset ovat näkyneet ennen kaikkea lastensuojelun asiakasmäärien laskuna avohuollon puolella. (Ahlgren-Leinvuo, Hanna (2016) Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelun palvelujen ja kustannusten vertailu vuonna 2015. Kuusikko-työryhmän julkaisusarja 7/2016. Helsinki)

42 Ennakkotieto: Lastensuojelu 2015. Thl.fi, Tilastot. <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosiaalipalvelut/lastensuojelu>

43 Laakso 2013, s. 50.

44 Laakso 2013, s. 96. Sijaishuollon kilpailutuksesta ks. myös Hoikkala, Susanna & Lavikainen, Ville (2015) Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

45 Vammaissopimus nimenomaan kieltää laitostasumisen vammaisten ihmisten osalta, ja YK:n lapsen oikeuksien komitea on ottanut kantaa yleiskommenttissaan, että vammaiset lapset tulisi ensisijaisesti sijoittaa perhetyyppisiin ratkaisuihin.

- 46 Perhehoidossa voidaan toteuttaa lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimenpiteistä ainoastaan yhteydenpidon rajoittamista. Esimerkiksi lapsen fyysinen kiinnipitäminen ei siis ole sallittua.
- 47 Ks. sosiaalityöstä ja lastensuojelutyöstä maahanmuuttajataustaisten lasten ja perheiden parissa esimerkiksi seuraavat artikkelit: Katisko, Marja (2012) Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä maahanmuuttajataustaisten perheiden asiakkuudesta lastensuojelussa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, s. 11–44. Anis, Merja (2006) Maahanmuuttajalapsen ja -nuoren lastensuojelun asiakkaina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen ja sosiaalityö. Kohtaamisista, menetelmistä ja tiedon uudelleenarvioinnista. Jyväskylä: PS-Kustannus, s. 69–96. Ks. myös Kristiina Bergin, Kati Turtiaisen ja Sari Laakkosen artikkelit teoksessa Strömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.) (2012) Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- 48 Myös tulkien käytössä tarvittaneen entistä enemmän tukea. Konsultaatiopalveluiden kehittämiseksi näyttäisikin olevan suuri tarve tällä alueella.
- 49 Suomessa tehty maahanmuuttotutkimus on piirtänyt jo yli vuosikymmenen ajan monimuotoisempaa kuvaa esimerkiksi maahanmuuttajanuorten tilanteesta; ”kulttuuri” ei anna riittävää selitystä nuorten kohtaamille haasteille suomalaisessa yhteiskunnassa. Ks. esim. Alitolppa-Niitamo, Anne (2004) The Icebreakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education. Väestöliitto, Väestötutkimuslaitoksen julkaisuja D 42/2004.
- 50 Kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa ks. Hansen, Saana & Sams, Anni & Jäppinen, Maija & Latvala, Johanna (2016) Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- 51 Esimerkiksi Väestöliitto on juuri julkaissut uuden oppaan asiakastyön tueksi maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden kohtaamiseen (Kohtaamistarinoita-opas). <http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/44031d2733cc8564e2b3cfd5acdb50/1473740633/application/pdf/5840741/Kohtaamistarinoita.pdf>
- 52 Maahanmuuttajataustaiset työntekijät ovat tässä myös kullannarvoisia, ja tulevaisuudessa alalle koulutettuja maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä tuleekin lisää.
- 53 Vrt. Laakso 2013, s. 92.
- 54 Toimilupamenettelyyn liittyvät periaatteet on tarkastettu myös aluehallintovirastosta.
- 55 Puustinen-Korhonen, Aila (2013) Lastensuojelun kuntakyselyn 2012 tulokset. Suomen Kuntaliitto, Helsinki. Sinko, Päivi & Muuronen, Kaisa (2013) Olisiko jo tekojen aika? Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Lastensuojelun Keskusliitto ja Talentia, Helsinki.
- 56 Apulaisoikeusasiamiehen viesti kunnille: lastensuojelusta ei voi tinkiä. Talentia-lehti, 21. kesäkuuta 2016. <http://www.talentia-lehti.fi/lastensuojelun-alimitoitussyynissa/>
- 57 Esimerkkinä sosiaalityön ja lääketieteen opiskelijoille järjestettävästä yhteisestä opetuksesta on Helsingin yliopistossa järjestetty opintojakso ”Lääkärin ja sosiaalityöntekijän moninäkökulmainen yhteistyö”. Ks. lisää http://www.socca.fi/uutiset/uutisia/kokemuksia_elamyksia_ja_oivalluksia_moniammatillisuudesta_sosiaalityon_ja_laaketieteen_tulevat_sote-ammattilaiset_yhteisella_opintojaksolla.7200.news
- 58 Lastensuojelun arviointiin liittyvät kysymykset ovat esillä myös kansallisessa LAPE-muutosohjelmassa. Tavoitteena on kehittää monitoimijasta laadukasta arviointia lapsi- ja perhepalveluihin.
- 59 Vrt. Laakso 2013, s. 17–20.
- 60 Erityisen haasteellinen tällainen näkökulma voi olla maahanmuuttajaperheen kohdalla. Yhteisökuultuurista tulevan nuoren irrottaminen perheestään ja yhteisöstään voi aiheuttaa uusia, ennalta arvaamattomia ongelmia, joita pohditaan myöhemmin tässä selvityksessä.
- 61 Laakso 2013, s. 71–72.
- 62 Vrt. Laakso 2013, s. 72.
- 63 Ks. Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna Kirsi-Maria (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:22. s. 170.
- 64 Perheen tai suvun merkityksestä ja valtioiden rajat ylittävistä perheverkostoista kirjoittaa esimerkiksi Petri Hautaniemi väitöskirjassaan. Hän soveltaa oman aineistonsa analyysiin antropologisesta keskustelusta tulevaa ajatusta, jossa henkilö nähdään pikemminkin sosiaalisten suhteiden kiteytymänä kuin toisista yksittäisistä ihmisistä erottuvina yksilöinä. Hautaniemi, Petri (2004) Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 41, s. 179–180.
- 65 Vammaisen lapsen kuulemiseen laadittu opas pyrkii osaltaan vastaamaan tähän tarpeeseen.
- 66 Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta (17.6.2011/746).
- 67 Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010).

- 68 Vastaanottolain 43 §:n mukaan edustajan tehtävä lakkaa, kun edustettavalle määrätään Suomessa huoltaja tai muu laillinen edustaja. Sekä vastaanottolain että kotouttamislain esitoissa todetaan, että muulla laillisella edustajalla tarkoitetaan sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua toimielintä (eli kunnan sosiaalitointa) silloin, kun lapsi on otettu huostaan.
- 69 Rätty, Tapio (2012) Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita, s. 385.
- 70 Vrt. Heikkilä-Daskalopoulos, Sanna (2008) Maahanmuuttajataustaiset lapset ja perheet palvelujärjestelmässä – asiantuntijoiden näkökulmia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- 71 Laakso 2013, s. 21.
- 72 Vrt. Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. THL:n raportti 3/2016. Helsinki: THL, s. 104.
- 73 Ks. myös Laakso 2013, s. 22.
- 74 Ks. myös Laakso 2013, s. 83.
- 75 Esim. Laakso 2013.
- 76 CRC/C/GC/9, kohta 39.
- 77 CRC/C/GC/9, kohta 37.
- 78 Vrt. Ruotsin BBIC-arviointimalli; Grundbok i BBIC. Barns behov i centrum. Socialstyrelsen 2015.
- 79 Esim. Sinko & Muuronen 2013.

LASTENSUOJELUN KESKUSLIITTO

Armfeltintie 1, 00150 Helsinki

puh. (09) 329 6011

toimisto@lskl.fi | www.lskl.fi